

**SOVYET İŞGALİNDEN BUGÜNE
ABD DIŞ POLİTİKASINDA
AFGANİSTAN**

Sadam Hussin SAFİ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray KIRDİM
Nisan, 2021
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOVYET İŞGALİNDEN BUGÜNE
ABD DIŞ POLİTİKASINDA AFGANİSTAN

Hazırlayan
Sadam Hussin SAFİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray KIRDIM

AFYONKARAHİSAR 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Sovyet İşgalinden Bugüne ABD Dış Politikasında Afganistan**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/04/2021

İmza

Sadam Hussin SAFİ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Sadam Hussin SAFİ
	Numarası	180666118
	Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Sovyet İşgalinden Bugüne ABD Dış Politikasında Afganistan
Tez Savunma Sınav Tarihi		24.03.2021
Tez Savunma Sınav Saati		11:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

SOVYET İŞGALİNDEN BUGÜNE ABD DIŞ POLİTİKASINDA AFGANİSTAN

Sadam Hussin SAFİ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Temmuz, 2020

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray KIRDIM

Günümüz uluslararası sisteminde ABD'nin dış politikası bu sistemin bir parçası olan tüm devlet ve kuruluşları yakından ilgilendirmektedir. Zira Soğuk Savaş'tan sonra süper güç olarak ortaya çıkan ABD, uluslararası sistemin birçok alanında büyük söz sahibidir. Bu çalışmada ABD'nin dış politikası Afganistan örneği üzerinden değerlendirilecektir. Bunu yaparken ilk olarak ABD'nin dış politikasının kökenlerine ve gelişimine değinilecektir. Afganistan'daki SSCB işgaline kadar olan dönemde ABD'nin dış politikası Soğuk Savaş dinamikleri üzerinden yön bulmaktaydı ve SSCB'nin dağılmasının ardından bu politika büyük bir değişime uğramıştır. Süper güç olarak ABD'nin dünya genelinde nüfuz ve kontrol sağlama çabaları kendini en çok Ortadoğu bölgesinde göstermiştir. İşgal süresince ve sonrasında ABD jeo-stratejik konumu oldukça önemli olan Afganistan'a özel bir ilgi göstermiştir ve işgal süresince ülkede, komünizme karşı İslam dinini bir kalkan olarak kullanmıştır. Fakat 11 Eylül'e gelindiğinde ABD'den büyük destekler alan bu İslamcı gruplar Amerikan dış politikasının en büyük düşmanları haline gelmişlerdir. ABD Afganistan politikasını SSCB işgali öncesi, işgal sırasında ve işgal sonrası olmak üzere üç bölüme ayırarak incelemek en doğrusu olacaktır. ABD Afganistan politikası işgal öncesi jeo-stratejik konuma odaklanırken, işgal süresince SSCB ve komünizm tehdidine göre şekillenmiştir. İşgal sonrası süreçte ise özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından küresel terörizmle mücadele, Usame bin Ladin'in ele geçirilmesi ve Taliban tehdidinin ortadan kaldırılması yönünde şekillenmiştir. Günümüzde ise Afganistan topraklarında halen ABD askeri varlığı mevcuttur fakat 2010'lu yıllar itibariyle uzlaşma ortamı oluşmaya başlamış ve barış süreci hızlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan dış politikası, Afganistan, Sovyet Afganistan işgali, Küresel terörizm, Taliban.

ABSTRACT

AFGHANISTAN IN US FOREIGN POLICY SINCE THE USSR OCCUPATION

Sadam Hussin SAFİ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION**

July, 2020

Advisor: Asst. Prof. Dr. Şahin Eray KIRDIM

In today's international system, the foreign policy of the USA is closely related to all states and organizations that are part of this system. The USA, which emerged as a superpower after the Cold War, has a great say in many areas of the international system. In this study, the foreign policy of the USA will be evaluated on the example of Afghanistan. While doing this, the origins and development of the foreign policy of the USA will be mentioned first. In the period until the occupation of the USSR in Afghanistan, the foreign policy of the USA had been guided by the Cold War dynamics, and this policy has undergone a great change after the collapse of the USSR. As a superpower, the efforts of the USA to gain influence and control around the world are mostly seen in the Middle East region. During and after the invasion, the USA showed a special interest in Afghanistan, where its geo-strategic position was very important, and during the occupation, the USA used Islam as a shield against communism. However, by September 11, these Islamist groups, which received great support from the USA, became the biggest enemies of American foreign policy. It would be best to examine the US Afghanistan policy in three parts: before, during and after the USSR occupation. The US Afghanistan policy focused on the geo-strategic position in the pre-occupation period, and it was shaped according to the threat of the USSR and communism during the occupation. In the post-occupation period, especially after the September 11 attacks, it shaped by the fight against global terrorism, capturing Osama bin Laden and eliminating the Taliban threat. Today, there is still a US military presence on the territory of Afghanistan, but as of 2010's a reconciliation environment has begun to form and the peace process has been accelerated.

Keywords: The US foreign policy, Afghanistan, Soviet invasion of Afghanistan, Global terrorism, Taliban.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Sovyet işgalinden bugüne ABD dış politikasında Afganistan'ı araştırmak üzere hazırlanmıştır. Ortaya konulan araştırmaların ilgili alanlara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Öncelikle Türkiye'ye yabancı öğrenci olarak geldiğim günden bu yana sundukları tüm imkanlardan dolayı Türk devletine minnettarım. Aynı zamanda bana hayatımın her döneminde desteği sağlayan aileme de çok teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans dönemim boyunca üzerimde emeği geçen, bilgileriyle ilham veren, ufukumuzu açan isimlerini sayamadığım tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırma sürecinde de üzerimde emeği olan ve engin bilgileriyle her an beni aydınlatan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray KIRDIM hocama şükranlarımı sunarım.

Sadam Hussin SAFİ
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER TABLOSU.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ABD DIŞ POLİTİKASI

1. ABD DIŞ POLİTİKASININ KÖKENLERİ	4
1.1. ABD DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....	4
1.2. İLDÜNYA SAVAŞI SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI: İZOLASYONDAN ÇEVRELEMEYE	9
2. SOĞUK SAVAŞ'IN SONUNA DOĞRU ABD'NİN DIŞ POLİTİKASI	15
2.1. ABD'NİN ENERJİ VE ORTADOĞU POLİTİKASI.....	18
1. İŞGAL ÖNCESİ AFGANİSTAN'DA DURUM	30
1.1. AFGANİSTAN'IN SİYASİ ARKAPLANI.....	32
1.1.1. Çevre Ülkelerle İlişkisi	41
1.1.2. SSCB ve ABD ile İlişkisi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET AFGANİSTAN İŞGALİ

2. SOVYET AFGANİSTAN İŞGALİ	50
2.1. İŞGALİN SEBEPLERİ	53
2.2. AFGANİSTAN'IN İÇ SİYASİ DURUMU	55
2.3. İŞGAL DÖNEMİNDE SOVYET AFGANİSTAN POLİTİKASI	59
2.4. ULUSLARASI TEPKİLER	62
3. İŞGAL DÖNEMİNDE ABD'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI	64
4. 1988 CENEVRE SÖZLEŞMESİ VE SOVYETLER'İN AFGANİSTAN'DAN ÇEKİLMESİ	67
1. İŞGAL SONRASI AFGANİSTAN VE ABD DIŞ POLİTİKASI	70
1.1. AFGANİSTAN İÇ SAVAŞI.....	72
1.2. TALİBAN	73
2. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI.....	79
2.1. EL- KAİDE VE KÜRESEL TERÖRİZM.....	81
2.1.1. Sonsuz Özgürlük Operasyonu- ISAF	86
2.2. BM'NİN FAALİYETLERİ.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİ

3. BARIŞ SÜRECİ.....	94
3.1. ABD-AFGANİSTAN SAVAŞI'NIN TARAFLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	104
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ	129

ŞEKİLLER TABLOSU

Sayfa

Şekil 1. 2018 Terör Eylemleri.....	84
Şekil 2. 2002-2018 Bölgelere Göre Saldırı ve Ölümler.....	85
Şekil 3. 2009-2019 Afganistan Sivil Yaralı ve Ölüm Sayıları Sayıları.....	106
Şekil 4. 2001-2019 ABD Afganistan Savaş Maliyetleri.....	108

KISALTMALAR DİZİNİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
ABM: Anti Balistik Füze
ADHP: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AIOC: İngiliz-İran Petrol Şirketi (Anglo-Persian Oil Company)
BM: Birleşmiş Milletler
BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CIA: Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
ICBM: Kıtalararası Balistik Füze (Inter Continental Ballistic Missile)
INF: Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty)
ISI: Pakistan Servislerarası İstihbarat
MIRV: Bağımsız Olarak Hedeflenebilir Çoklu Araç (Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle)
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OAPEC: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nün (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries)
OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SALT: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (Strategic Arms Limitation Talks)
SEATO: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Southeast Asia Treaty Organization)
SLBM: Denizaltı Tarafından Başlatılan Balistik Füze (A Submarine-Launched Ballistic Missile)
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START: Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri (Strategic Arms Reduction Treaty)

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze çok kutuplu dünya düzeninde, ABD'nin başını çektiği güçlü devletlerin hegemon olma çabası süregelmektedir. Soğuk Savaş'tan günümüze kadar olan dönemde ABD, dünya üzerindeki belirli bölgelerde varlığını sürdürmeye ve kontrolü elinde tutmaya çalışmıştır. ABD karar alıcıları dış politikalarını uzun yıllar boyunca Mackinder, Spykman ve Brzezinski gibi isimlerden etkilenecek belirlenmişlerdir. Mackinder'ın "Kalpgâh" (Heartland) olarak nitelendirdiği Doğu Avrupa, Orta Asya ve Sibiryâ bölgelerine egemen olan gücün Avrasya coğrafyasına ve bununla birlikte tüm dünyaya hâkim olacağı tezi ve Spykman'ın "Kenar Kuşak" olarak adlandırdığı merkez bölgeyi çevreleyen bölgeye hâkim olan gücün Avrasya'ya hâkim olabileceği tezi, ABD'nin Soğuk Savaş süresince SSCB'yi çevreleme politikasının temellerini atmıştır (Nourzhanov, 2006: 61). Bununla birlikte Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası isimli eseri de ABD'li karar alıcıları yönlendiren eserlerdendir. Brzezinski'nin yön verdiği bölge politikasına göre ise, dünyaya hâkim olmak için Ortadoğu, Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynakları ve bu kaynakların ticaret güzergâhları kontrol edilmeli ve bölge çatışma alanları üzerinde kontrol sağlanmalıdır. Bu sağlanabilirse Rusya ve Çin de ABD tarafından çevrelenmiş olacaktır (Brzezinski, 1997: 31-45).

Soğuk Savaş süresince ABD dış politikasını belirleyen bu görüşlere göre, içinde Afganistan'ın da bulunduğu coğrafya ABD'nin hegemon bir güç olmayı sağlaması için kontrolü elinde tutması gereken bir coğrafya olarak algılanmıştır. Ancak ABD, Sovyet işgaline kadar olan dönemde bu coğrafyada Afganistan'ı ihmal etmiştir. Fakat ülkede Sovyet etkinliği hissedilmeye başladığı andan itibaren, Mackinder ve Spykman'a göre dünya hâkimiyeti için önemli bir konumda bulunan bu ülkenin SSCB kontrolü altına girmemesi için ABD birtakım girişimlerde bulunmuştur (Nourzhanov, 2006: 61). Nitekim 20. yüzyılın sonlarına doğru ABD Afganistan'da etkin bir rol almaya başlamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, ABD'nin Afganistan politikasını şekillendiren bölgesel ve küresel dinamiklerin sebep-sonuç ilişkisi üzerinden değerlendirilmesidir. Araştırma sonunda ABD gibi küresel bir gücün Ortadoğu'daki etkinliğini sürdürme çabası, dış politikasında verilen kararların Afganistan örneği üzerinden hem ABD hem de ikinci bir taraf açısından ne tür sonuçlar doğurduğunun objektif bir bakış açısıyla ele alınması ve literatüre böyle bir çalışmanın eklenmesidir.

ABD, Afganistan’da izlediği politikalarda köktendinci Müslümanların olası tehlikesini göz ardı edip yalnızca komünizmle olan savaşına odaklanmıştır. Fakat ABD’nin bu dönem sağladığı büyük yardımlar sayesinde güçlenen bu gruplar işgal sonrası süreçte Afganistan ve bölge ülkeleri için, 11 Eylül’e gelindiğinde ise ABD ve küresel dünya için büyük tehdit oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Taliban ve El-Kaide’nin oluşum alanı bu coğrafyada Sovyet işgali döneminde temellerini atmış ve bu dönemde oluşan köktendinci Müslüman gruplar işgal bittikten sonra Afganistan’daki siyasi istikrarsızlık döneminin temelini oluşturmuşlardır. Afganistan’daki siyasi istikrarsızlık ve iç savaş ortamı uzun yıllar boyunca başarılı ve kalıcı bir rejimin oluşmasının önüne geçmiştir. 27 Eylül 1996 tarihinde ise Taliban’ın Kabil’i ele geçirmesiyle ülkede Taliban yönetimi başlamıştır (Oğuz, 2001: 315).

Taliban’ın, ABD ve Batı dünyasına cihat ilan eden bir terör örgütü olan El-Kaide’nin lideri Usame bin Ladin ile olan yakın ilişkileri ve bin Ladin’in Afganistan’da barınmasına izin vermesi 1990’lı yılların sonunda yaşanan gelişmeler neticesinde ABD’nin Taliban’a karşı düşmanlık beslemesinin en büyük nedeni olmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından ise Taliban’ın bin Ladin’i teslim etmek istememesinin ardından ABD, Taliban’ı terörizme destekle suçlayıp 7 Ekim 2001’de Afganistan’ı işgal etmiştir (McCaleb,2001). Bu gelişmenin ardından ABD’nin Afganistan politikası terörle mücadele ve ardından ülkeyi yeniden kalkındırma olarak belirlenmiş ve 19 yıl boyunca ülkedeki varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Çakmak, 2003: 20-50).

Bu çalışma ABD’nin, 1979 SSCB’nin Afganistan’a müdahalesi ve Soğuk Savaş’ın son dönemi ile başlayıp günümüze kadar Afganistan’da izlediği politikayı, dış politikasını şekillendiren faktörlere de atıfta bulunarak detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu tezde ABD’nin Afganistan müdahalelerinde kullandığı yöntem ve araçlara derinlemesine değinilmemiştir. Yapılan müdahalelerin ve izlenen politikaların altında yatan sebepler ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu çalışma hazırlanırken nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konunun analizi için yararlanılan kaynaklar, İngilizce, Türkçe ve Farsça kitaplar, makale, gazete ve internet sitelerinden elde edilen dokümanlar olarak sayılabilir. Yerli ve yabancı literatürün taranmasından elde edilen tüm kaynaklar doküman analizi yöntemi ile çözümlenmiş ve konuya ilişkin bilgi ve bulgular olabildiğince açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu çalışmanın sonucunda ise ABD’nin bölge politikasının kendi çıkarları doğrultusunda şekillendiği ve Afganistan’daki

varlığını meşrulaştırmak adına barış ve istikrarı sağlama söylemlerini gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda tezin birinci bölümünde ABD'nin dış politika kültürünün anlaşılması için dış politika kökenlerine değinilecektir. Ardından zaman içerisinde bu dış politika kültürünün nasıl şekillendiği ve uluslararası konjonktüre adapte olurken nasıl bir yol izlediği üstünde durulacaktır. Bunu yaparken SSCB'nin yıkılmasına kadar olan dönemde Soğuk Savaş dinamikleri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde SSCB'nin Afganistan işgalinden ülkeden çekildiği 1989 senesine kadar olan süreçte işgal ve Afgan halkının politik istikrarsızlığı neden-sonuç ilişkileriyle açıklanacaktır. Bu süreçte Afganistan'ın iki süper güç ile olan ilişkilerine değinilecektir. Ardından ABD'nin Afganistan dış politikasının bu dönemde uğradığı değişim üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ilk olarak SSCB işgalinin sona ermesinin ardından ülke içindeki siyasi durum ve ABD'nin Afganistan politikasına değinilecektir. Bu bölümde ayrıca uluslararası toplum ve ABD'nin Afganistan'ın kalkınmasına yönelik izlediği politikalar anlatılacaktır. Ardından 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin ülke politikasının terörizmle mücadele şekline evrilmesi ve bu konuda yaşanan gelişmeler anlatılacaktır. Son olarak ise içinde bulunduğumuz dönemi de kapsamakta olan barış süreci anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABD DIŞ POLİTİKASI

1. ABD DIŞ POLİTİKASININ KÖKENLERİ

Dünya üzerindeki güçlü devletlere bakıldığında başarılı bir dış politika yürüttükleri görülmektedir. Bir devletin uluslararası sistemde başarılı olabilmesi için etkin dış politika araçlarına ve bu araçların efektif kullanımına ihtiyaç vardır. ABD, sahip olduğu dış politika araçlarını özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren etkin bir şekilde kullanmayı başarmış ve uluslararası sistemde hatırı sayılır bir güç olmayı başarmıştır.

Bir devletin uluslararası güç elde edebilmesi için kullandığı dış politikasını oluşturan birçok etmen vardır. İç politika dinamikleri, tarihsel arka plan, ekonomik ve sosyal gelişmeler, uluslararası konjonktür gibi etmenler dış politikayı şekillendiren temel unsurlardandır. ABD örneğinde ise kuruluşundan itibaren ülkenin dış politikasını etkileyen ve içerisinde bulunan döneme göre farklılıklar gösteren değişken bir dış politikası olduğu görülmektedir (Sümer, 2008: 121). ABD gibi uluslararası sistemde son derece etkin ve hatta hegemon bir gücün dış politikası ise uluslararası sistemin parçası olan tüm devletleri az çok yakından ilgilendirmektedir. Bu devletin dış politikasında kullandığı araç ve yöntemleri anlamlandırmak ve değerlendirmek için bu dış politikanın kökenlerine inmek ve değişen konjonktürde nasıl bir evrim geçirdiğini takip etmek gerekir.

ABD'nin dış politikasının diğer devletlerden farklı ve kuvvetli bir temeli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dış politikayı bu şekilde kuvvetli kılan en önemli unsur ise kuruluş yıllarının getirdiği bir siyasal felsefeye dayanıyor olmasıdır. İngiltere'ye karşı verilen bağımsızlık savaşı ve evrensel nitelikteki Bağımsızlık Bildirgesi, Amerikan dış politikasının temelini sağlam atmasını sağlamıştır (Sümer, 2008: 122).

1.1. ABD DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

4 Temmuz 1776 tarihinde yayımlanan Bağımsızlık Bildirgesi'ne kadar olan dönemde, yeni dünya üzerinde oluşturulan kolonilerin sömürü sistemiyle çoğunlukla İngiltere'ye bağımlı olduğu bir düzen bulunmaktadır (Birecikli, 2011: 83). Keşfedilen yeni topraklarda yapılan üretimin Avrupa kıtasıyla birbirine bağımlı bir sistem

oluşturduğu, kurulan kolonilerin sömürgeci devletlere bağımlı olduğu ve Amerika kıtasında bağımsız bir topluluktan söz edilemeyen bir sömürge sisteminin varlığı söz konusudur (Yalçın, 2013: 423). İngiltere'nin Amerika kıtasındaki kolonilerin çoğunda söz sahibi olması, kıtada yaşayan halkı çoğunlukla İngiltere'ye bağımlı kılmıştır. Kolonilerde yaşayan halkın bağımsızlığına giden süreci en çok tetikleyen etmen alınan ağır vergiler olmuştur. İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları'nın ardından ekonomik durumunun çökmesi, kıtadaki kolonilere uyguladığı vergilerin büyük oranda artmasıyla sonuçlanmıştır (Atatüre, 2015: 25-26). Bu durum, İngiltere'ye ve Avrupa kıtasına bu denli bağımlı ve sorumlu tutulan kolonilerin 4 Temmuz 1776 tarihinde yayımladıkları Bağımsızlık Bildirgesi'ne giden süreci hızlandırmıştır.

Başta alınan haksız vergilerden şikâyetçi olan yerel halk, zamanla bağımsızlık ihtiyacı duymuş ve bu 13 koloninin birleşmesiyle ABD'yi oluşturmuştur (Birecikli, 2011: 88-89). Yayımlanan bağımsızlık bildirgesinde de hangi şart ve durumların bu kolonileri bağımsızlığa ittiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bildirgenin temel motivasyonu, Büyük Britanya Krallığı'nın güdümünden çıkmak ve herhangi bir devlete karşı hiçbir yükümlülük üstlenmeksizin bağımsız bir devletler topluluğu oluşturmaktır (NHC, 2010).

Bağımsızlık bildirgesinden anlaşılabacağı üzere, ABD'yi kurulmaya iten etmenler temel yaşam haklarına ulaşma isteği ve özgürlük üzerine kurulmuştur. Amerika kıtasının keşfinden bağımsızlığa kadar olan dönemde oluşturulan koloniler sömürgeci devletlerin çıkarları uğrunda çalışmış, Avrupa kıtasına bağımlı ve adeta birer sömürge kolonisi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hal böyleyken Amerikan halkı Avrupa'ya karşı bir kin beslemiş ve kuruluş yılları süresince ne iç işlerinde ne de uluslararası alanda Avrupa'yla herhangi bir bağları olmasını istemedikleri bir izolasyon politikası izlemişlerdir (Şahin, 2019: 64).

ABD'nin kendini diğer devletlerden soyutlamasının bir sebebi de, Amerikan halkının ve dolayısıyla ABD'nin kutsal olduğuna dair inançtır. Amerikan dış politikasının oluşumunda dinin etkisi büyüktür. Bu faktörün temelini Amerikalı Püritenler oluşturmuştur. İngiltere'deki baskıdan kaçıp Amerika kıtasına gelen Püriten kesim, bu yeni dünyayı baskıcı eski toprakların aksine dini inançları doğrultusunda oluşturabilecekleri bir ülke için fırsat olarak benimsemişlerdir. Bu düşünceler ışığında, ABD'nin kurulmasının arkasında yatan felsefeye göre din ve siyaset birbirlerinin tamamlayıcısı olan değerler olarak görülmüştür (McDougall, 1997: 15-17). Dinin bu

denli siyasetin temeline konulmasının bir sonucu olarak, Amerikalılar ABD'nin yayılmacılığının tanrı vergisi bir lütuf olduğunu düşünmüşlerdir (Sümer, 2008: 122). Bu düşünceyi ABD'nin Amerika kıtasındaki yayılmacılığının arkasında yatan temel faktörlerden biri olarak görmek yanlış olmayacaktır. Zira ABD'nin kurucu babalarından ve üçüncü başkanı olan Thomas Jefferson, Amerikan halkının tanrı tarafından kutsanmış bir halk olduğuna inanmaktaydı. Bu sebeple ABD'yi diğer devletlerden üstün bir devlet olarak görmüştür. Öyle ki, ABD'nin bu kutsallığının ona tüm Amerika kıtasına hükmetme hakkı verdiği inanmıştır (McDougall, 1997: 78).

Thomas Jefferson'dan sonra ilk kez 1845'te Amerikalı bir gazeteci olan John O. Sullivan tarafından ortaya atılan "Açık Kader" (Manifest Destiny) adlı siyasal felsefe, ABD'nin tüm Amerika kıtasına yayılması ve bu topraklarda hâkimiyet kurmasının tanrı tarafından belirlenmiş kaderi olduğu düşüncesine dayanmaktadır (McDougall, 1997: 77). Bu Açık Kader felsefesi, dinin Amerikan siyasetinde ve dolayısıyla Amerikan dış politikasında ne kadar önemli bir yerinin olduğunun bir diğer göstergesidir.

ABD'nin izlediği izolasyon politikasının somut bir örneği olarak 1823'te başkan James Monroe'nun Kongre'ye sunduğu yıllık mesajda bahsi geçen Monroe Doktrini gösterilebilir. Doktrinde anti-kolonyalizm, tarafsızlık ve izolasyon üzerinde durulmuştur. Amerika kıtası üzerinde hiçbir Avrupa devletinin koloncilik faaliyeti yürütemeyeceği, açık bir kendi iç meselelerine karışılmaması isteği ve son olarak Avrupalı devletlerin kendi içlerinde çıkan çatışma ve sorunlara karşı tarafsız kalınacağını belirten izolasyon ilkelerine değinilmiştir (AKK, 2010). Bu doktrinden de açıkça anlaşılacağı gibi, ABD bu dönemde kendini uluslararası sistemden uzak tutmuş ve içine kapanmıştır. İç işlerine odaklanıp yeni kurulan bu devleti ayakta tutmak ve diğer devletleri özellikle ekonomik olarak yakalamak amaçlanmıştır. Bu doktrinin temel amacının Avrupa kıtası ve Yeni Dünya olarak tabir edilen Amerika kıtası arasındaki sınırı keskin çizgilerle çizmek olduğu söylenmiştir (AKK, 2010). Bu doktrin ile ABD kendi nüfuzunu pekiştirmek, Avrupalı kolonyalist devletlerin ise Amerika kıtasındaki nüfuzunu tamamıyla sona erdirmek amacındadır.

Amerikan iç savaşının bitimiyle başlayan ve 1865-1900 yılları arasını kapsayan dönem, Amerikan dış politikasının gelişimini incelerken dikkate alınması gereken bir zaman dilimidir. Zira bu dönem, ABD'nin dış politikasını etkileyen en önemli unsurlardan biri olan ekonomik gücünün büyük bir ivme kazandığı bir dönemdir. Dış

dünya ile ilişkisini kesip içişlerine odaklanan ABD’de bu dönemde ülke nüfusu iki katına çıkmış, Amerikan üretimi ve ihracatı İngiltere’yi geride bırakmıştır (LaFeber, 2008: 3-6). ABD ekonomisinin bir anda büyük bir ivme kazanmasıyla, Amerikan dış politikasında yeni bir geleneğin ortaya çıktığı görülmektedir. “İlerici emperyalizm” olarak adlandırılan bu gelenek, ABD’nin diğer devletlere demokratik değerler kazandırdığı, uygarlaştırıcı bir misyon edinmesi gerektiği inancına dayanmaktadır. İlerici emperyalizm, ABD’nin gelişen ekonomisinin bir sonucu olarak, sosyal reformu desteklemeyi öngören “ilericilik hareketi” ile emperyalizmin birleşmesinden oluşmuş bir siyasal felsefedir. ABD’yi dış politikasında yayılmacı olmaya iten bu felsefe, zaten Amerika kıtasına yayılmayı Tanrı tarafından tanınmış bir hak olarak gören ABD karar alıcılarının, üretim fazlasına yeni pazarlar bulmak amacıyla deniz yollarına olan hâkimiyetlerini arttırmak için birtakım girişimlerde bulunmasına neden olmuştur (Sümer, 2008: 123-124). Bu doğrultuda 1898’de Porto Riko’nun İspanya’nın elinden alınması ve Küba nedeniyle meydana gelen ABD-İspanya Savaşı’nın ABD dış politikası açısından önemi oldukça büyüktür. İspanya’nın yenilgiye uğratılmasıyla ABD, ekonomik başarısının yanı sıra siyasi başarılar konusunda da kabiliyetli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir (Smith, 2013: 168-175).

Küba meselesinde İspanya’yı mağlup eden ABD, dünya sahnesinde güçlü devletlerin arasına girmeyi başarmıştır. Ekonomik gücünün yanı sıra siyasi anlamda da başarılar etmeye başlamasıyla ABD, gün geçtikçe izolasyonist politikasını tam anlamıyla sürdürmekte zorlanmaya başlamıştır. Fakat yine de Monroe Doktri’nin felsefesini I. Dünya Savaşı’na kadar bir şekilde sürdürmeyi başarıp, Avrupalı devletlerle ilişkilerini olabildiğince asgari bir şekilde sürdürmüştür (Offner, 1998: 19). Ancak I. Dünya Savaşı ile beraber Başkan Woodrow Wilson döneminde ABD dış politikası farklı bir yol izlemeye başlamıştır.

Başkan Wilson da ABD’nin Amerika kıtasına hükmünün tanrı vergisi olduğuna inanmıştır ve bu sebeple Latin Amerika’ya askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle Amerikan yayılmacılığı fikrinin bu dönemde de değişmediğini söylemek mümkündür. Wilson’a göre ABD hem maddi hem de manevi olarak şanslı ve üstün bir devlettir ve sahip olduğu bu üstünlüğü insanlığın ortak faydası için kullanılmalıdır. Çünkü Wilson’a göre, devletlerin bireysel çıkarları tüm dünya uluslarının çıkarlarından geçmektedir. (Kissinger, 1995: 46-55). Bu sebeple Wilson yeni bir uluslararası düzen inşa etmek istemiştir ve bu uluslararası düzenin merkezi olarak Milletler Cemiyeti’ni

görmüştür. Wilson, I. Dünya Savaşı'nın ardından verilen kayıplar göz önünde bulundurulduğunda, bunun bir daha yaşanmasının önüne geçmek gerektiğini ve bir barış ve iş birliği ortamının sağlanması gerektiğine inanmıştır (Sümer, 2008: 127). Fakat her ne kadar bu fikrin inşasında büyük rolü olsa da kongre üyelerine Milletler Cemiyeti'ne girmeyi kabul ettirememiştir. Kongre üyelerine göre ABD'nin dünya işleriyle bu kadar yakından ilgilenmesi gereksizdir (LaFeber, 1994: 329).

Fakat gün geçtikçe ABD için dünya işlerine kayıtsız kalmak iyice zorlaşmaktaydı, zira ABD ile Avrupa arasındaki ekonomik bağımlılık gittikçe artmaktaydı. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'nın ABD'ye olan borçları oldukça katlanmıştı (LaFeber, 1994: 315). Takip eden yıllarda da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Avrupa ve ABD arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığı iyice tırmandırmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik gelişmelerin Amerikan dış politikasını büyük ölçüde etkilediği görülmektedir.

Wilson'ın başkanlığından Franklin D. Roosevelt'in başkanlığına kadar olan 1913-1933 yılları arasındaki dönemde, ABD ve Avrupa ilişkileri ivme kazanmış ve hızlı bir biçimde birbirine bağımlı bir hale gelmiştir. Roosevelt de ilerici emperyalizmi takip etmiştir ve ABD'nin bölgede jandarma görevi üstlenmesi gerektiğine inanmıştır. Kuruluşundan bu yana bir oluşum evresi geçiren Amerikan dış politikasının Roosevelt ile gerçek bir kimlik kazandığı görülmektedir. Monroe Doktrini ile benimsenen politika Roosevelt döneminde yavaş yavaş aşılmaya başlanmıştır. Roosevelt'e göre ABD'nin ekonomik başarısı, onu siyasi anlamda da büyük bir güç olmaya itecek bir etmendir (Sümer, 2008: 127).

Yine Amerikan dış politikasını belirleyen bir diğer faktör de faydacılık anlayışıdır. Bu anlayış, uygulanacak politikaların herhangi bir durumdan en yüksek faydayı sağlamak amacıyla oluşturulduğu veya değiştirildiği bir yaklaşımdır (Çakmak, 2003: 30). Amerikan dış politikasını belirleyen bir diğer faktör ise coğrafya faktörüdür. Kuruluşundan bu yana verilen örneklerle bakıldığında, Amerikan dış politikasının Amerika kıtası üzerinde yayılcı bir tutumu olduğu görülmektedir. Bunun altında yatan coğrafi etmen, ABD'nin bir kıta devleti olmasının sağlayacağı faydanın oldukça yüksek olmasıdır. İzolasyonist politikalar takip edebilmesinin bir nedeni olan coğrafi konumu ABD sınırlarını okyanusla diğer devletlerden ayırabilmesi açısından önemlidir (Mercille, 2008: 577). Yine bu sebeple ABD'nin kaostun ve kargaşanın merkezi olarak gördüğü

Avrupa kıtasından coğrafi olarak soyutlanması, dış politikasını oluştururken önemli bir etmen olmuştur.

Yukarıda değinildiği üzere, Amerikan dış politikasını belirleyen faktörler arasında din, karar alıcılar, uluslararası konjonktür, siyasal ve ekonomik gelişmeler ve Amerikan siyasetinin benimsediği ideolojilerin önemi büyüktür. Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere ABD'nin dış politikasından bahsederken esnek bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Şartlar değiştikçe Amerikan dış politikasının da değiştiği görülmektedir.

1.2. II.DÜNYA SAVAŞI SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI: İZOLASYONDAN ÇEVRELEMEYE

1939'da patlak veren II. Dünya Savaşı ve oluşan Nazi tehdidi tüm dünyayı olduğu gibi ABD'yi de endişelendirmiştir. Savaşın ilk yıllarında ABD tarafsız kalmayı seçse de başta İngiltere olmak üzere Batılı devletleri desteklemiş ve yardımda bulunmuştur (Uçarol, 2000: 607). Başkan Roosevelt Avrupa topraklarında gerçekleşen bu savaşın ABD'yi de yakından ilgilendirdiğini düşünmüştür. Çünkü ona göre mihver devletlerinin olası galibiyeti Avrupa için olacağı kadar ABD için de kötü sonuçlar doğurabilirdi. Roosevelt, Mart 1941'de yaptığı bir konuşmasında Büyük Britanya'nın savaşı kaybetmesiyle, Mihver devletlerinin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında kontrol sağlayabileceğini ve Amerika kıtasına askeri güç getirebilecek konumda olacaklarını belirtmiştir. Amerikan halkının da bu savaşta dolaylı olarak tehdit altında olduğunu ve başta İngiltere olmak üzere Avrupa'ya askeri yardım yapılması gerektiğini belirtmiştir. Fakat yapılacak yardımın asker gücü olarak değil, mühimmat olarak yapılmasının da altını çizmiştir. Roosevelt'in deyişiyle ABD, Avrupa'nın cephaneliği olacaktır (UHM, bt).

Her ne kadar Batılı devletleri maddi anlamda desteklese de savaşa fiilen girmeyip bir tarafsızlık politikası izleyen ABD, Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbour'a saldırmasıyla bu politikasından vazgeçmiştir (Armaoğlu, 2019: 381-382). Bu saldırının ardından ABD Japonya'ya savaş ilan ettiğini ve II. Dünya Savaşı'na resmen katıldığını duyurmuştur. Bu gelişmenin ardından Almanya'nın ABD'ye savaş ilan etmesi de gecikmemiştir. ABD'nin II. Dünya Savaşı'na dâhil olması, dış politikası açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD artık tam anlamıyla izolasyonist politikasını bir kenara bırakmış ve Avrupalı devletlerle askeri açıdan da bir iş birliği içine girmiştir. II. Dünya Savaşı süresince Nazi Almanya'sına karşı SSCB ve diğer Batılı devletlerle taraf olması,

ABD dış politikasının gelişimi açısından oldukça önemlidir. Artık tam anlamıyla dünya siyasetinin merkezinde bulunan ABD'nin SSCB ile yaptığı bu iş birliği de ilerleyen zamanlarda yaşanan gelişmelerin temelini oluşturmuştur (Ülker Erkan, 2010: 185).

II. Dünya Savaşı'nın ABD dış politikası için önemli bir dönüm noktası olmasının bir diğer sebebi de bu süreçte ABD'nin atom bombasını elinde bulunduruyor olmasıdır. Japonya'da Hiroşima ve Nagazaki'ye yapılan atom bombası saldırıları sonucunda dünya kamuoyu ABD'nin elinde bulundurduğu bu eşsiz gücün ne tür yıkımlara neden olabileceğine şahit olmuştur. ABD ise ekonomik gücünün yanı sıra artık elinde son derece caydırıcı bir askeri güç de bulundurmaya başlamıştır (Ülker Erkan, 2010: 188).

Nazi Almanyası'nın mağlup edilmesiyle sonuçlanan II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası siyaset yeni bir boyut kazanmıştır. Savaşın sonunda her ne kadar Batılı güçler galip görünse de kayıp çok büyük olmuştur. Ekonomik ve sosyal anlamda verilen bu kayıp, ABD'nin diğer güçlü devletlerden sıyrılmasına ve SSCB ile birlikte iki kutuplu bir dünya düzeninin temel aktörlerinden biri olmasına yol açmıştır. Kendi topraklarında -Pearl Harbour hariç- çatışma yaşamamış olması ve savaş sonrasında Avrupalı devletlerin Amerikan mallarına olan ihtiyacının artmasıyla ekonomisinin güçlü bir şekilde ayakta kalabilmesi, ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan bir dünya gücü olarak çıkmasını sağlamıştır (Sümer, 2008: 128).

II. Dünya Savaşı'nın ardından 24 Ekim 1945'te BM'nin kurulması da ABD dış politikası için önemli bir gelişmedir. BM merkezi olarak New York'un seçilmesi ise ABD'nin dış politikasında izolasyonist görüşü tamamen terk edip dünya sahnesinde etkin bir rol almasının bir diğer göstergesidir. Savaşın yaşattığı büyük yıkımın tekrarının önlenmesi amacıyla uluslararası barış ve güvenliği sağlamak adına kurulan BM, dünya siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur (Çalık, 2015: 1093).

Uzun yıllardır süregelen Avrupa ile ABD arasındaki ekonomik bağımlılık savaş sonrasında kendini keskin bir şekilde göstermeye devam etmiştir. ABD tarafından Avrupa'ya yapılan Marshall yardımları bunun önemli bir örneğidir. Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, ABD'nin geleceği ve refahı için dünya ekonomisinin düzelmesinin gerektiğine ve bu olmadığı takdirde dünyada politik istikrar ve barışın sürdürülemeyeceğine vurgu yapmıştır (Erhan, 1996: 278).

Yukarıda da değinildiği üzere II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünya siyasetinde çok kutuplu düzen sona ermiş ve savaştan güçlü çıkmayı başaramamış iki devlet olan SSCB ve ABD etrafında iki kutuplu bir dünya düzeninin temeli atılmıştır. Savaştan yorgun düşmüş diğer devletlerin aksine bu iki güçlü devlet, uzun yıllar sürecektir ve Soğuk Savaş olarak adlandırılan bir hegemonya yarışına girmiştir (Riches, 2015: 5).

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Amerikan dış politikasında önemli bir değişiklik yaşandığı görülmektedir. Savaştan nispeten başarılı çıkan bir diğer devlet olan SSCB'nin oluşturduğu yeni tehditler, Amerikan dış politikasının bu tehditlere yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Savaş süresince Nazi Almanyası ve Mihver devletlerine karşı ittifak kurmuş olan bu iki devlet arasındaki gerginlik savaşın sonlarına doğru patlak vermiştir. Yaşanan anlaşmazlıklar ve SSCB'nin Doğu Avrupa üzerinde kontrol sağlama isteği ABD'nin bu devlete karşı izlediği politikanın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda, serbest ekonomi, kapitalizm ve demokrasiyi savunan ve dünya geneline bu ideolojiyi yaymak isteyen ABD ile komünist ideolojiyi yaymak isteyen SSCB arasında bir ideoloji çatışması patlak vermiştir (Ülker Erkan, 2010: 188). Savaşın ardından Doğu Avrupa'da kontrolü elinde bulunduran ve saldırgan bir tutum sergileyen SSCB, Batı Avrupalı devletler ve ABD için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle dönemin ABD dış politikası büyük oranda SSCB ve onun aksiyonlarına göre şekillenmiştir. Bir başka deyişle, savaş sonrası ABD'nin önündeki en büyük rakip SSCB olmuştur.

ABD, Soğuk Savaş süresince doğrudan sert güç kullanarak bu süreçteki en büyük rakibi olan SSCB'ye karşı saldırgan tutumlar sergilemek yerine bu dönem boyunca rakibine psikolojik bir yıpratma siyaseti uygulamıştır. Çevreleme politikası olarak adlandırılan bu siyaset, düşmanını zayıflatırken ABD'nin yeni müttefikler edinmesine yardımcı olmuştur (Ercan, 2017: 329).

1947 yılında George F. Kennan tarafından yazılan "Sovyet Dış Politikasının Kaynakları" adlı makalede, II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin genel durumundan, izlediği politikalardan, Batı dünyasına karşı oluşturduğu tehditlerden ve SSCB'nin riskli politikalar izlemekten kaçındığından bahsedilmiştir. Kennan'a göre SSCB, askeri değil, politik bir tehdittir. Rusların istikrarlı dünya düzenine yapacağı her müdahaleye kesin bir şekilde karşı konularak bir çevreleme siyasetinin benimsenmesi gerektiğini söylemiştir.

Kendi içinde sorunları olan SSCB'nin uygulanacak çevreleme politikasıyla içerden ve dışardan oluşturulacak baskılar neticesinde uluslararası topluma uyum sağlayacağını öne sürülmüştür. Kennan'a göre SSCB genişlemeye devam edemedikçe, ihtiyaçlarını tatmin etmekten ve halkının Marksist ideolojiye olan inancını sürdürmekten aciz olacaktır. ABD ise SSCB'nin emperyal hırslarını yeterince uzun süre sindirebilirse, SSCB sonunda dağılacak ve ABD istediğini elde etmiş olacaktır (Kennan, 1947: 2-6). Truman'ın ve Soğuk Savaş dönemi boyunca diğer ABD politika yapımcılarının stratejisinin temelini oluşturan bu makale, Amerikan dış politikası açısından son derece önemlidir.

ABD'nin çevreleme politikasının ardında yatan bir diğer etmen de 1940'lı yıllara gelindiğinde savaş teknolojisinde yaşanan gelişmelerdir. Zira uzun menzilli füzeler ve atom bombası tehdidi ABD'nin sınır güvenliğinin tehdide girmesine ve saldırıya açık bir hale gelmesine yol açmıştır (Gündüz ve Göçoğlu, 2020: 734). Teknolojide yaşanan bu gelişmeler öncesinde, ABD'nin güvenliğini sağlamak için anlaşmalar ve ittifaklara gerek görmediği anlaşılmaktadır fakat bu gelişmelerin ardından işler ABD için değişmeye başlamıştır.

Her ne kadar elinde atom bombası bulundursa ve ekonomik olarak güçlü bir yapıya sahip olsa da yaşanan bu teknolojik gelişmeler ABD için yeni bir dış politika döneminin başlangıcıdır. Zira artık kendini dış dünyadan soyutlayabilecek bir konumda değildir. Ülke güvenliği ve refahı için denizaşırı önlemler almalı ve SSCB tehdidine karşılık bir çevreleme politikası geliştirmesi gereklidir. İçine girilen bu yeni dönemde ABD toprakları da tehdit altındadır. Bu doğrultuda 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulması, Amerikan dış politikasını etkileyen en önemli gelişmelerden bir diğeridir (Erna, 2006: 36). Kurucu anlaşmasının Washington'da imzalandığı ve Avrupa ve Kuzey Amerika'dan 12 devletin kuruculuğunu yaptığı bu örgütün amacı Avrupa'da barışı sağlamak ve üyeler arası iş birliği olarak belirlenmiştir. Örgütün temel motivasyonu ise üye devletlerden birine yapılan saldırının hepsine yapılmış sayılacak olmasıdır. Kuruluş yıllarında NATO, SSCB'nin saldırganlığına karşı üye ülkelerin iş birliği içinde özgürlüklerini ve güvenliklerini korumayı amaçlamıştır (NATO, 1949: Md. 5).

Başkan Roosevelt'in ölümü neticesinde onun yerini alan Truman, SSCB'ye karşı daha saldırgan bir tutum sergilemiştir. Truman'a göre savaşın ardından birçok devlet gibi SSCB'nin ekonomisi de büyük zarar görmüştür ve ekonomisini düzeltebilmek için ABD'ye ihtiyacı vardır. Ancak bu ihtiyacını karşılaması için Doğu Avrupa'daki

kontrolünden vazgeçmelidir. Stalin ise böyle düşünmemiş, Doğu Avrupa’da SSCB yanlısı rejimler kurulmasını istemiştir. Bölgedeki yönetimlerin ABD yanlısı olmasını önlemek niyetindedir. Truman ise II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde oluşan güç boşluğunun ABD tarafından doldurulması gerektiğine inanmıştır (Blum & McFeely, 1989: 704).

ABD, her ne kadar uluslararası arenada ekonomik ve askerî açıdan büyük bir güç olarak görünse de önünde Amerikan halkı gibi bir engel de bulunmaktadır. Çünkü halk, ödenen vergilerin askeri yatırımlara harcanmasına karşıdır (Ambrose & Brinkley, 1993: 75-76). Truman önündeki bu engeli aşabilmek için SSCB’nin komünizm ideolojisini kullanarak tüm dünyaya bir tehdit oluşturduğu algısını kullanmıştır. Bu felsefeye dayanarak Mart 1947’de Truman Doktrinini yayımlamıştır. İngiltere’nin Türkiye ve Yunanistan’a yapılan yardımları çekeceğini belirtmesi üzerine yayımlanan doktrinin temelinde komünist olmayan bir yönetimin ne zaman ve ne şartlar altında olursa olsun komünist baskıyla karşılaşması halinde ABD’nin ekonomik, siyasi ve askerî açıdan yardımda bulunacağı fikri yatmaktadır (Ülker Erkan, 2010: 187-188). Truman, ABD’nin politikasının böyle bir baskıyla karşılaşan özgür halklara destek vermek olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu doktrinle ABD, dünya siyasetinde aktif bir rol oynayacağını sinyallerini vermiştir (KTM, 1947).

Önceden de belirtildiği gibi Truman’ın dış politikasının temelinde SSCB’nin çevrelenmesi yatmaktadır. Fakat 1949’da Çin’de kurulan komünist rejim ve SSCB’nin atom bombası elde ettiği yönündeki söylemler Amerikan dış politikasını değişime itmiş ve daha saldırgan bir hal almasına neden olmuştur (Eckes & Zeiler, 2003: 147). Bu açıdan yaşanan önemli gelişmelerden biri, 1950 yılında yayımlanan NSC-68 belgesidir. Raporun temelinde ABD’nin komünist olmayan rejimlerin savunmasını üstlenmesi ve bu doğrultuda askeri genişlemeye gidilmesi gerektiği yatmaktadır (LaFeber, 1994: 504-507). Fakat askeri genişlemeye gidilebilmesi için askeri harcamaların artırılması gerekmiş fakat yukarıda da değinildiği üzere Amerikan halkı bu duruma sıcak bakmamıştır. Ancak 1950 senesinde yaşanan bir gelişme Truman’ın hedefini gerçekleştirmek için gerekli ortamı elde etmesine yardımcı olmuştur. Kuzey Kore ve Güney Kore arasındaki savaş Başkan Truman’a göre komünizmle mücadele için dahil olunması gereken bir gelişmedir. Bunun üzerine ABD 1952 yılında Güney Kore’ye yardım edeceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra ABD Asya’daki komünizm etkisinin farkındadır ve ortamı SSCB’ye bırakma taraftarı

değildir. Bu sebeple Vietnam Savaşı'nda Fransa'nın yanında yer alacağını da bildirmiştir (Ermağan, 2012: 66-67).

Monroe Doktrinini terk edip, değişen konjonktürde SSCB ile olan ideolojik savaşı Amerikan toprakları dışında da başarılı bir şekilde yürütmeyi becerebilen Truman, 1952'de görevden ayrıldığında ABD'yi küresel çapta da başarılı bir devlet konumuna getirmeyi başarmıştır. Truman'ın ardından başkanlık görevini üstlenen Eisenhower dış politika stratejilerini yeniden belirlemiştir. Eisenhower askeri harcamaların bu denli fazla olmasının gereksiz olduğunu savunmuştur. Aktif bir askeri strateji belirlemek yerine caydırma politikasını seçmiştir. Eisenhower savaştan kaçınmış ve caydırma politikasını elinde bulundurduğu atom bombası avantajıyla başarılı bir şekilde yürütebilmiştir (Ülker Erkan, 2010: 19).

1950'lerden itibaren Soğuk Savaş'ın odak noktası Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya yönelmiştir. Özellikle Eisenhower döneminde Amerikan dış politikası bu bölgelere odaklanmaya başlamıştır. 1955'te NATO'nun Ortadoğu uzantısı olan Bağdat Paketi'nin kurulması, ardından CENTO ve SEATO'nun kurulması ile ABD, Orta Asya ve Ortadoğu bölgesinde olan etkinliğini artırmaya çalışmıştır (Ercan ve Ayata, 2018: 116). Kore savaşıyla beraber Soğuk Savaş'ın ikinci sıcak çatışması olan Vietnam savaşı da bölgede SSCB'nin başını çektiği Doğu bloku ile ABD'nin başını çektiği Batı bloku ideolojileri arasında uzun yıllar boyunca devam eden bir gelişme olmuştur. Eisenhower dönemine denk gelen bu süreçte ABD bölgedeki Çin ve SSCB tehdidini önlemek adına Vietnam'a müdahalede bulunmayı dış politikasının bir gerekliliği olarak görmüştür. 1949'da Çin'de meydana gelen komünist devrim ABD'nin bölgedeki endişelerini kuvvetlendirmiştir. Bunu takip eden süreçte Vietnam'da yaşanan gelişmeler ABD'nin bölgede bir komünist yayılmacılığını önlemek amacıyla müdahalede bulunması gerektiği inancını yaratmıştır (Schulzinger, 1997: 41-42). Kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılan Vietnam, güneyde Batı bloku kuzeyde ise Doğu bloku tarafındadır. Çatışmaların ilk yıllarında fiilen müdahalede bulunmayan ABD, Fransa'yı desteklemiştir. Fakat 1960'lara gelindiğinde başkan Johnson kongreden bölgede operasyon yürütme yetkisi almıştır. ABD'nin bu dönemde bölgedeki askeri gücü oldukça fazladır. Fakat gün geçtikçe somut bir başarı kazanılamaması ve savaşın gittikçe uzaması ABD açısından büyük bir başarısızlığın habercisi olmuştur. Dönemi boyunca yaşanan bu Vietnam başarısızlığı Amerikan

halkının tepkilerine ve Lyndon B. Johnson'ın görevinin sona ermesine, Richard Nixon'ın başkanlığa seçilmesine neden olmuştur (Perinçek, 2016: 72).

Eisenhower gibi yumuşak bir dış politika izlemeyi tercih eden Nixon, SSCB ve Çin ile diyalog girişimlerinde bulunmuş ve bu iki ülkeye diplomatik ziyaret düzenleyen ilk ABD başkanı olmuştur (Perinçek, 2016: 76). 1974'te ise Ford başkanlığında ABD Vietnam'dan bir başarı kazanamadan çekilmiştir (Hanhimäki & Westad, 2003: 233). Uzun yıllar süren ve maddi manevi birçok kayba yol açan Vietnam Savaşı ABD için büyük bir yenilgi niteliğindedir. Dünya kamuoyunda ABD'nin itibarının zedelenmesine ve perde arkasında Doğu bloku ile verilen mücadeleden mutlak bir başarı almadan çekilmek zorunda kalmasına neden olmuştur.

2. SOĞUK SAVAŞ'IN SONUNA DOĞRU ABD'NİN DIŞ POLİTİKASI

Soğuk Savaş süresince devam eden silahlanma rekabeti, SSCB'nin 1957'de uzaya ilk füzeyi göndermesiyle kızışmaya başlamıştır. Bu durum, istihbarat faaliyetlerinin de yoğunlaşmasına neden olmuştur. Her iki devlet de saldırı planlarını önceden öğrenmek, nükleer tesisleri tespit etmek gibi amaçlarla casusluk faaliyetlerine ağırlık vermiştir. ABD, istihbarat faaliyetlerini sürdürmek adına U-2 olarak bilinen, Sovyetlerin radarına yakalanmayacak yükseklikte uçabilen, çok yüksekte net fotoğraflar çekebilen casus uçakları geliştirmiştir. 1956 yılından itibaren Sovyet etkinliklerini gözetlemeye başlayan bu uçakların Türkiye, İngiltere, Almanya ve Japonya'da üsleri bulunmaktadır (Uslu, 2000: 182).

U-2 Uçak Krizi olarak bilinen, ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki Sovyet etkinliğini takip etmek amacıyla Adana'da kurduğu İncirlik üssünden 1 Mayıs 1960'ta kalkan bir Amerikan casus uçağının düşürülmesi ve pilotun rehin alınması olayı, Soğuk Savaş döneminin en gergin gelişmelerinden biri olmuştur. Bu gelişme ABD ve SSCB'yi sıcak çatışmanın eşiğine getirmiştir. Bu olayın dünya çapında duyulması, 5 Mayıs 1960'ta SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in yaptığı bir konuşma ile olmuştur. Kruşçev, sert bir protestoda bulunulacağını ve gerekli tedbirlerin alınacağını söylemiştir (Gülmez ve Tahancı, 2014: 182).

Soğuk Savaş döneminin, U-2 uçak krizinin ardından en önemli gelişmelerinden biri de Küba krizidir. 16 Ekim 1962'de patlak veren bu kriz, ABD ve SSCB'yi nükleer savaşın eşiğine getirmiştir. Eisenhower yönetimi, 1957'de Sovyetlerin Sputnik'i uzaya

fırlatması ve savaş teknolojilerini geliştiriyor olmaları durumunu dengelemek amacıyla Avrupa'ya orta menzilli füzeler konuşlandırmaya karar vermiştir. Bu karara olumlu yanıt veren NATO ülkeleri yalnızca Türkiye, İngiltere ve İtalya'dır. Küba krizi boyunca stratejik konumu nedeniyle en çok Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzeleri gündemde olmuştur. 28 Ekim 1959'da Türkiye ve ABD arasında Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasına ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. 1962 senesinde füzelerin tamamen kullanıma uygun hale getirilmesinin ardından SSCB lideri Kruşçev, bu füzelerin topraklarına olan yakınlığı sebebiyle oluşan güvenlik tehdidi neticesinde Küba'ya benzer füzelerin yerleştirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir (Nash, 1997: 33).

27 Ekim 1962'de Kruşçev Kennedy'ye gönderdiği mektupta, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldırdığı takdirde SSCB'nin de Küba'daki füzeleri kaldıracağını, Türkiye'nin içişlerine karışmayacağını ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini söylemiştir. ABD'nin de aynı güvenceyi verdiği takdirde Küba'daki füzelerin kaldırılacağını belirtmiştir (Sever, 1997: 651). Küba Krizi gerçekleştiği süreç boyunca tüm dünyanın gözleri önüne serilmiştir. Bu nedenle krizin başarılı bir şekilde çözümlenmesi ABD açısından büyük önem taşımıştır. Zira ABD'nin Soğuk Savaş gibi bir dönemde rakibiyle yaşadığı anlaşmazlıklardan başarılı bir şekilde sıyrılabilmesi uluslararası kamuoyu gözündeki itibarı açısından önemlidir. Bu nedenle ABD, Kruşçev'in teklifini dünya kamuoyu gözünde kesin bir dille reddetmiştir. Fakat kapalı kapılar ardında yapılan gizli bir görüşmeyle, SSCB'nin isteğini yerine getireceğinin garantisini vermiştir (Sever, 1997: 655).

Soğuk Savaş süresince iki dünya gücünü nükleer savaşın eşğine getiren Küba krizini izleyen süreçte ABD başkanı Richard Nixon ve SSCB Komünist Partisi genel sekreteri Leonid Brejnev tarafından 26 Mayıs 1972'de Moskova'da 1969'dan beri görüşmeleri devam eden SALT I Antlaşması imzalanmıştır. ABM Antlaşması ve stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılmasına ilişkin Geçici Antlaşma Protokolü olmak üzere iki ayrı antlaşma çerçevesinde imzalanan SALT I, beş yıllık bir süre için öngörülmüştür. Geçici Antlaşma doğrultusunda SSCB ve ABD stratejik güdümlü füzelerin sayısını dondurmıştır (Arı, 2007: 558-598). ABM Antlaşması'na göre ise iki ülke de topraklarında yalnızca iki adet anti balistik füze atış alanı kurulmasına izin vermiştir. SALT I antlaşmasının üzerinden çok geçmeden, ABD ve SSCB arasındaki bu durgun

ortamda iki ülke SALT II görüşmelerine başlamıştır. Ancak SALT II görüşmeleri birincisi kadar makul bir şekilde ilerlememiş ve birçok engelle karşılaşmıştır. Buna rağmen Haziran 1979'da yine Brejnev ve dönemin ABD başkanı Jimmy Carter arasında SALT II antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, her iki taraf da sahip oldukları bütün stratejik füzelerin miktarını açığa çıkarmış, kıtalararası füzelerin (ICBM), denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve çok başlıklı ve her başlığın bağımsız hareket edebildiği füzelerin (MIRV) tarifi belirlenmiş ve bu füzelere miktar sınırlaması konmuştur. Ancak SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından SALT II ABD tarafından onaylanmamıştır. Bunun nedeni, ABD kamuoyunun SSCB'nin yumuşamayı bir fırsat olarak görüp antlaşma konusunda samimi olmadığı düşüncesidir (Armaoğlu, 2019: 643-647).

Takip eden yıllarda savaşın tarafları silahsızlanma konusunda sınırlı bir etkileşim içinde olmuşlardır. 29 Haziran 1982 tarihinde başlatılan START görüşmelerine kadar bu durum böyle sürmüştür (Kavuncu, 2013: 127). Bu görüşmelerin başlatılmasına rağmen NATO'nun Avrupa'ya füze yerleştirmesinin ardından SSCB görüşmelerden ayrılmıştır. Bu esnada Reagon'ın Yıldız Savaşları projesi girişimi, taraflar arasındaki güvensizliğin artmasına yol açmıştır. Fakat silahsızlanma görüşmeleri sona ermemiş, devam eden yıllarda tekrar etmiştir. SSCB-Çin sınırına konuşlandırılan 3000 füzenin kaldırılmasını amaçlayan INF Antlaşması, Ronald Reagon ve Mihail Gorbaçov tarafından 8 Aralık 1987'de imzalanmıştır. Bu anlaşmanın önemi, tarafların çok sayıdaki nükleer silahın konuşlandırdıkları bölgelerden kaldırması konusunda anlaşmaları açısından büyüktür (Sönmezoğlu, 2005: 479-480; Arı, 2007: 602-603).

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından kurulan çift kutuplu dünya düzeninin başat aktörleri ABD ve SSCB olmuş ve 1990'lı yıllara kadar uluslararası siyaset bu iki güçlü devletin dış politikaları ile şekillenmiştir. Yaşanan gelişmeler ve karar alıcıların izlediği farklı politikalar neticesinde bu süreç boyunca ABD'nin dış politikası değişkenliğini korumuştur. Başa geçen başkanların politikaları kimi zaman sert, kimi zaman yumuşak bir şekilde seyretnmiştir. Fakat her dönemde Amerikan dış politikasını etkileyen en önemli faktör, ulusal ve uluslararası tepkiler olmuştur, zira ABD itibarını zedelememek için uğraşmıştır. Uzun yıllar boyunca iki kutbun ideoloji savaşı üçüncü devletler üzerinden devam etmiş ve zamanla bu savaşın odağı Avrupa'dan Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerine kaymıştır.

2.1. ABD’NİN ENERJİ VE ORTADOĞU POLİTİKASI

İki kutuplu dünya düzeninde iki başat güç olan ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’ya olan ilgisi II. Dünya Savaşı’nı takiben yoğunlaşmıştır. Fakat görünenin aksine, ABD’nin bölgeye olan ilgisi bölgedeki petrol rezervlerinin fark edilmesi üzerine 1920’lerde başlamıştır (Uçarol, 1995: 544). Yukarıda bahsi geçen gelişmelerin devamında ABD ve SSCB için Soğuk Savaş’ın odak noktası Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerine kaymıştır. Her iki ülkenin de bölgedeki çıkarlarını koruma doğrultusunda bu süreçte Ortadoğu’yu bir çember içine almaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Bu iki büyük gücün Ortadoğu bölgesinde varlıklarını pekiştirmek için birçok sebep bulunmaktadır. Bu bölge SSCB için tarih boyunca nüfuz sağlama amacı güttüğü bir bölge olmuştur. Sıcak denizlere inme politikası ve Orta Asya’daki varlığını koruma amacı nedeniyle SSCB bölgedeki nüfuzunu korumaya çalışmıştır (Han, 2011: 65). Yine ABD için bölge büyük önem arz etmektedir. ABD Soğuk Savaş süresince doğal kaynaklar açısından bu kadar zengin bir bölgeyi SSCB nüfuzuna bırakmak istememiştir (Erhan, 2004: 124). Bu durumun temel nedeni, ABD’nin izolasyon politikası izlediği dönemde zenginleşmesinin ardından biriken sermayesiyle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bu sermayenin dışa açılması ve onu kapitalist dünya ekonomisinin başat aktörü yapmasıdır. Bu döneme kadar ABD Ortadoğu’da aktif bir rol oynamamıştır fakat Soğuk Savaş’ın dinamikleri çerçevesinde bölgeyi rakibine kaptırmama isteği ve petrol pazarının ekonomik cazibesi onu bu bölgeye yöneltmeye yetmiştir. Sonuç olarak ABD Soğuk Savaş süresince rakibi olan SSCB’yi alt edebilmek için enerji kaynaklarını kontrol altında tutmalıdır. Bu motivasyonlar çerçevesinde ABD’nin Ortadoğu politikası Soğuk Savaş süresince büyük oranda SSCB’nin yayılmasını engellemek olmuştur (Ural, 2009: 137-139). ABD’nin 1950’lerden itibaren ilgisini Ortadoğu’ya vermesinin bir diğer sebebi de SSCB’nin bölgede nükleer denemeler yapıyor olmasıdır. ABD bu denemeleri bölgede İran ve Pakistan’a kurduğu üsler sayesinde gözlemlemektedir (Maynes, 2003: 120). Bu doğrultuda her iki tarafın bölgede uzun bir süre boyunca varlıklarını bir şekilde sürdürmeye çalıştığı görülmektedir.

SSCB’nin bölgede izlediği ekonomik politikalar, bölge hükümetlerini zamanla ona bağımlı kılmıştır. Bu hükümetlerin birçoğu doğal zenginlikleri bulunmasına rağmen bu kaynakları kullanma konusunda aciz yapılar halindedirler. Bu devletlerde hammadde üretimine ağırlık verilmiş, imalat sektörü ise Batı’nın eline bırakılmıştır. SSCB’nin

temelini attığı bu ekonomik yapı, bölge devletlerinin tek başına hareket etmesini engellemiştir (Şeyhanlıoğlu, 2008. 68-69).

Diğer bir yandan SSCB bölgede etnik politikalar da izlemiştir. Bu devletlerin ulusal kimlik kazanamayacak kadar çeşitli etnik yapıları vardır ve SSCB bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır (Erhan, 2004: 127). Böyle bir arka planı olan ve iki süper gücün odak noktası haline gelmiş bir bölge olan Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmeler her iki tarafın dış politikası açısından büyük önem arz etmiştir. Bölgedeki siyasi istikrarsızlık SSCB ve ABD'nin işine gelmiş ve bu durumu nüfuz sağlamak veya müttefik edinmek adına kullanmışlardır.

Bölgede yaşanan en önemli sorunlardan biri de İran ve İngiltere arasında 1940'lı yıllarda yaşanan petrol krizidir. İran'daki petrol rezervlerinin kontrolü o dönem büyük ölçüde bir İngiliz şirketi olan Anglo-Iranian Petrol Company (AIOC)'nin elindedir. Bu şirketin petrol gelirleri İngiltere açısından oldukça önemlidir (Abrahamian, 2001: 185). Şirket bu gücünü önceki dönemlerde İran hükümeti ile yaptığı antlaşmalar sayesinde elde edilmiştir. 1933 Petrol Antlaşması, şirketin petrol gelirlerinin yalnızca %17'sinin İran yönetimine verilmesini öngörmüştür. 1940'lı yıllarda yapılan pazarlıklarla bu oranın yalnızca %24'e çıkarılması önerilmiştir. Şah, İran'ın aleyhine olan bu antlaşmayı kamuoyuna açıklayınca muhaliflerin öfkesiyle karşılaşmıştır. Bunun sonunda Musaddık'ın lider olarak öne çıktığı Milli Cephe hareketi kurulmuştur (Gasiorovski, 1987: 262).

İlerleyen dönemlerde Musaddık İran'ın başbakanı olmuş ve yönetimin amacını petrolü millileştirerek ülke ekonomisini canlandırmak olarak belirlemiştir (Azimi, 1989, 259). Musaddık'a göre İngiltere, İran'ın içişlerine müdahale için petrol şirketini kullanmıştır ve Musaddık petrolün millileştirmesi konusunda taviz vermekten kaçınmıştır. Fakat İngiltere bunu onaylamamış ve antlaşmaya varılamamıştır. Anlaşmaya varılamayınca ABD araya girmiş ve İngiltere tarafından petrol gelirlerinin %50'sinin İran'a verilebileceği uzlaşısı ortaya atılmıştır (Kuduoğlu, 2019: 43-44). Ancak bu da kabul görmemiş ve anlaşmalar yeniden tıkanmıştır. Bunun üzerine Musaddık daha sert bir politika izleyip İngiliz petrol şirketinin boru hatlarının ve petrol kuyularının İran şirketine devredilmesi talimatını vermiştir. Bunun sonucunda İngiltere şirket personelinin tahliye etmiş ve İran'da bulunan askeri gücünü artırıp bir caydırıcılık politikası izlemiştir.

İngiltere İran'a ekonomik bir ambargo da uygulayınca, İran ekonomisi oldukça kötü bir hal almıştır (Gasiorovski, 1987: 263).

İran'da yaşanan bu gelişmelerde ABD, İngiltere'den farklı bir tutum sergilemiş ve İngiltere'nin bölgeye askeri bir operasyon düzenlemesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Dönemin başkanı Truman, İran politikasını Soğuk Savaş dinamiklerine göre değerlendirmiş ve İran'ı Sovyetlere yakınlaştırma ihtimalinden kaçınmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Truman, Musaddık hükümetine destek vermiş ve petrol sorununu diplomasi aracılığıyla çözmek üzerine yoğunlaşmıştır (Zahrani, 2002: 95).

ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu pekiştirmek adına İran ile İngiltere arasında yaşanan petrol sorununda İran taraflı bir politika izlediği görülmektedir. Ancak bu gelişmeden yıllar sonra gerçekleşen İslam Devrimi ile birlikte ABD'nin İran politikası büyük ölçüde değişmiştir. ABD'nin Ortadoğu'daki hedeflerini gerçekleştirmesi açısından İran'ın jeopolitik önemi büyüktür. Bu sebeple ABD hem kendisi hem de bölgedeki önemli müttefiki olan İsrail'in çıkarları için İran ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Semiz ve Akgün, 2005: 172). Devrime kadar olan dönemde ABD-İran ilişkileri dostane bir şekilde ilerlemekteyken devrimden sonra yeni hükümet tamamen ABD karşıtı bir politika izlemiştir (Gündoğan, 2011'a: 97). ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir yeri olan İran, nükleer programları sebebiyle de ABD açısından önemlidir (Köse, 2008: 15). İran'daki nükleer program Şah Rıza Pehlevi dönemine dayanmaktadır ve bu dönemde ABD-İran ilişkileri oldukça iyi seyretmiştir. Soğuk Savaş süresince ABD İran'ı SSCB ile arasındaki bir tampon bölge olarak görmüştür. Bu dönemde çevreleme politikası izleyen ABD, İran'ın onun lehine silahlanmasına ön ayak olmuştur. Zira İran nükleer programı bu dönem ABD tarafından başlatılmıştır. 1957'de ABD ile İran arasında nükleer iş birliği antlaşması, 1968'de ise Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması imzalanmıştır (Köse, 2008: 20). Ancak devrim sonrası İran'ın nükleer siyaseti tamamen değişmiştir. Bu radikal değişimle ABD ile İran'ın düşman olması sonucu ABD, İran'ın bölgede güçlü bir devlet haline gelmesini istememiştir. Zamanında ABD desteğiyle başlatılan nükleer çalışmalar bu dönemde ABD'nin güvenliği için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. 1990'lara gelindiğinde ise İran, Çin ve Rusya ile nükleer reaktör inşası üzerine antlaşmalar yapmıştır (Dalar, 2008: 281).

Bu gelişmenin ardından Ortadoğu'da tam bir ABD varlığından söz edilebilecek dönem, 1948 yılında bölgede İsrail devletinin kurulmasının ardından yaşanmıştır.

Bölgedeki Amerikan nüfuzunun artması ve ABD ile bölge ülke ilişkileri açısından İsrail çevresinde gerçekleşen gelişmeler oldukça önemlidir. II. Dünya Savaşı ile birlikte yükselen Nazi Almanya'sının izlediği Yahudi politikaları sebebiyle Avrupa'dan Filistin'e olan Yahudi göçleri büyük oranda artmıştır. Bu dönemde başlayan Yahudi göçü neticesinde 1948'e gelindiğinde Filistin'deki Yahudi nüfusu 600.000'i aşmış ve uzun yıllardır devam eden Yahudi devleti kurulması tartışmaları iyice artmaya başlamıştır (Ben-Haim, 2006: 29-35).

Theodore Herzl'in 1896'da yayımladığı Yahudi Devleti adlı kitabından bu yana bölgede bir Yahudi devleti kurulması fikri yerleşmiştir (Öke, 2002: 42). İlerleyen yıllarda İngiltere Dışişleri Bakanı James Balfour tarafından bir mektup halinde 2 Kasım 1917 yılında yayınlanan Balfour Deklarasyonu, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının İngiliz hükümeti için uygulanabilir olduğunu vurgulamıştır. Takip eden dönemde Milletler Cemiyeti'nin 24 Temmuz 1922'de Filistin üzerindeki İngiliz Mandasını tanımasıyla İsrail devletinin kurulmasının önü açılmıştır. Bu tarihten itibaren Filistin'in İngiliz mandasına girmesi Arap devletleri için olumsuz bir gelişme olarak karşılanmaktadır. Zira İngiltere bölgedeki Yahudi varlığına karşı oldukça ılımlıdır (Kızıloğlu, 2012: 53).

ABD 21 Eylül 1922'de kongrede alınan bir kararla Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını kabul etmiş ve 1924 yılında İngiliz hükümetinin Filistin mandasını kabul etmiştir. Bu doğrultuda İngiltere ile bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 7. Maddesi oldukça önemlidir, zira bu maddede İngiltere'nin manda üzerinde alacağı tüm kararların ABD'nin onayına sunulması gerektiğine değinilmiştir. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, ABD'nin bölgede yaşanacak her gelişmeden haberdar olması ve siyasi bir etki alanının bulunması onu Filistin üzerinde önemli bir aktör konumuna getirmiştir (Armaoğlu, 2017: 37).

Filistin'de yaşanan bu gelişmeler Arap dünyasının huzurunu kaçırmıştır. Çünkü Araplar bölgedeki Yahudi varlığından rahatsızdır. Fakat İngiltere'nin Yahudilere olan tutumu bunun tam tersi niteliktedir. Bu durum 1920-1939 yılları arasında dağınık bir şekilde Arap-Yahudi çatışmaları yaşanmasına sebep olmuştur (Bozkurt, 2008: 20-21). II. Dünya Savaşı boyunca Filistin'e yönelen büyük Yahudi göçü bu çatışmayı iyice alevlendirmiştir. Filistin'deki bu çatışma ortamına, bölgedeki etkin güç olan İngiltere pek müdahale etmemiş, bunun yerine sorunu BM'ye taşımıştır. Bu sürecin ardından İngiltere

bölgenin yönetimini BM'ye bırakmıştır. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki Arap devletleri, manda rejiminin sona ermesi ve Filistin'in bağımsız bir yapı olarak tanınması üzerine çalışırken, Yahudiler ise devlet kurma amaçları doğrultusunda hareket etmişlerdir (Süer ve Atmaca, 2006: 31). Nihayet 14 Mayıs 1948'de bir Yahudi devleti olan İsrail kurulmuş ve kuruluşunun hemen ardından 15 Mayıs 1948'de Arap-İsrail savaşı patlak vermiştir. Savaş Irak, Suriye, Ürdün, Mısır ve Lübnan ordularının Filistin'e girmesiyle başlamış ve 7 Ocak 1949'da yapılan ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Çatışmanın ilk günleri Araplar üstünlük sağlamıştır. Fakat ilerleyen günlerde İsrail'in SSCB'den silah ve asker yardımı alması sayesinde üstünlük İsrail'e geçmiştir. 1967'de Arap ülkeleri İsrail'e tekrar saldırmış fakat savaş Arap devletleri için kötü şekilde sonuçlanmıştır. Bu durum İsrail'in bölgedeki önemli güçlerden biri konumuna geldiğinin göstergesidir (Armaoğlu, 2017: 95).

Tüm bunların yaşandığı dönemde bölgedeki Sovyet etkisinin de arttığı görülmektedir. Bunun olmasını istemeyen ABD, 1957'de yayımlanan Eisenhower Doktrini ile bölgeye ekonomik yardım yapılmasının yanında komünizm tehdidini de ortadan kaldırmak istemiştir. Tüm bu gelişmelere bakıldığında İsrail'in çevre ülkelerle olan ilişkisinin iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Yaşanan Arap-İsrail savaşları, Süveyş krizi gibi gelişmeler İsrail'in bölgede istenmeyen bir devlet olması durumunu pekiştirmiştir (Diriöz, 2011: 79). 1948-1967 yıllarını kapsayan bu dönemde ABD'nin Ortadoğu'daki asıl amacı SSCB'yi bölgeden uzak tutmaktır. 1967'ye kadar olan dönemde ABD'nin İsrail politikası, Arap devletleriyle ateşkes sağlanması gerektiği yönünde barış yanlısı bir politikadır. Fakat 1967 sonrası ABD politikası daha İsrail yanlısı bir hal almıştır (Mearsheimer & Walt, 2006: 2). Bu doğrultuda ABD, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini talep eden SSCB'nin karşısında yer almış ve BM'de İsrail yanlısı bir tutum sergilemiştir. ABD'nin sergilediği bu İsrail yanlısı tutum, bölgedeki Arap devletlerini SSCB'ye yakınlaştırmıştır.

İsrail yanlısı çizgisinden vazgeçmeyen ABD için 1970'lerin sonunda yaşanan SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran İslam Devrimi gibi olaylar, İsrail'in önemini artırmış ve iki devletin ilişkisi "stratejik ilişki" seviyesine çıkmıştır (Creveld, 2005, 11-30). Hatta 1985-1989 yılları arasında İsrail'e ABD tarafından NATO ülkelerinden sonra en önemli müttefik statüsü verilmiştir. Bunun anlamı, İsrail'in ABD'nin savunma sistemlerine olan ulaşımının çok daha rahat bir hal almasıdır (Oruç, 2014: 2-3). Yine aynı dönemde ABD

İsrail'e yaptığı ekonomik yardımı artırmış ve bir ikili ticari antlaşma imzalamıştır. Soğuk Savaş boyunca İsrail, ABD'nin gözünde çok önemli bir stratejik değer olmuştur. Bu sebeple ABD İsrail'e olan yardımını hiçbir zaman esirgememiştir (Yılmaz vd., 2005: 1-79).

1950'li yıllara gelindiğinde ise ABD ve Batılı müttefikleri İngiltere ve Fransa açısından bölgede oldukça önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Müttefikleri ve ABD arasında bir gerginliğe neden olan bu gelişme Süveyş Krizi'dir. 23 Temmuz 1952'de Mısır'da Cemal Abdülnasır önderliğinde "Hür Subaylar" adlı bir grup darbe ile Kral Faruk'u tahttan inmeye zorlamış ve ardından 1953'te Mısır'da krallık kaldırılarak cumhuriyet ilan edilmiştir (Kuzgun, 2015: 293). Bu süreçten itibaren Mısır egemen bir devlet konumunda olsa da Süveyş Kanalı'nın kontrolü Batılı devletlerin elinde kalmıştır. Batı Avrupalı devletler bu kanal yoluyla Körfez ülkelerinden petrol ithal etmektedir ve kanalın önemi oldukça büyüktür. Abdülnasır'ın iktidara gelmesiyle Mısır, ülke güvenliği ve İsrail'e karşı savunma üzerine odaklanmaya başlamıştır. Bu süreçte Abdülnasır izlediği politikaları uygularken Doğu blokuna yakınlaşmaya başlamıştır. Fakat ekonomik olarak ülke durumu iyi olmadığından, ABD ve İngiltere'den kredi isteme ihtiyacı da duymuştur. Ancak ABD ve İngiltere, Doğu Blokuna olan yakınlığından dolayı Abdülnasır'ı geri çevirmiştir. Bunun üzere Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiş ve ülke ekonomisini bu yolla düzeltmeyi planlamıştır. Fakat kanalda söz sahibi olan İngiltere ve Fransa'nın bu duruma olan tepkisi oldukça sert olmuştur. (Kuzgun, 2015: 300). Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin ardından, İngiltere, Fransa ve İsrail Sevr'de toplandıkları bir görüşmede Mısır'a askeri müdahalede bulunma kararı almışlardır. Bu üç devletin amacı Nasır iktidarını devirmektir. Bu görüşmelerin ardından İsrail 29 Ekim 1956'da Sina yarımadasına saldırmış ve bundan iki gün sonra ise İngiliz uçakları Kahire yakınlarını bombalamaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda BM, 6 Kasım 1956'da bir ateşkes kararı almış ve İngiltere ve Fransa bu karara uymuştur. Bunun sonucunda çatışmalar sona ermiştir ve Süveyş Kanalı'nın kontrolü Nasır'da kalmıştır (Cleveland, 2008; Sander, 1989: 242).

Mısır'da yaşanan bu gelişmeler, Soğuk Savaş süresince çok sık rastlanılmayan bir duruma yol açmış, ABD ve SSCB aynı görüşü savunup İngiltere ve Fransa'yı kınamış, Mısır'ın egemenliğini savunmuşlardır (Armaoğlu, 2019: 500-501). ABD'nin bu süreçte izlediği politikanın, ulusal ve uluslararası kamuoyunda itibar kaybetmemek ve bölgedeki

diğer devletlerin düşmanlığını kazanmayı önlemek amacıyla yaptığını söylemek mümkündür. Bölgede Batı karşıtlarının artması ve bölge devletlerinin Sovyetlere yakınlaşması ABD dış politikası açısından büyük bir kayıp niteliğindedir. Bunun yanı sıra, krizin alevlenip Ortadoğu bölgesinde Doğu ve Batı bloku arasında sıcak bir çatışmaya neden olmasına duyulan korku da ABD'nin bölge politikasını etkilemiştir (Ayan, 2011: 25). Bu krizin sonucunda, tarih boyunca bölgede sözü geçen iki büyük devlet olan Fransa ve İngiltere'nin bundan böyle ABD'nin desteğini arkalarına almadıkları takdirde önemli başarımlar kazanamayacakları görülmüştür. Artık dünya sahnesindeki en önemli iki güçten birinin ABD olduğu düşüncesi pekiştirilmiştir.

Mısır'daki Süveyş krizinin ardından bölgedeki Sovyet etkinliğinin artması, Eisenhower Doktrini'nin ilanına sebep olmuştur. 1957'de yayınlanan doktrin, Ortadoğu ülkelerine bağımsızlıklarını temin etmelerine bir araç olacak ekonomik yardımın yapılması, Doğu blokundan gelecek tehditlere karşı bölgeye askeri yardım yapılması konularını içermektedir. Yine bu doktrinin amacının İngiltere'nin ardından bölgede meydana gelen güç boşluğunun doldurulması ve Sovyet yayılmacılığının önüne geçilmesi olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler sonucunda Ortadoğu'da Avrupalı devletlerin devri kapanmış, süper güç devri başlamıştır (Sander, 1989: 244-245).

Doktrinin yayınlanmasının temel nedeni 1956'da patlak veren Süveyş Krizidir. Ortadoğu'ya kayıtsız kalmak istemeyen ABD bundan sonra adımlarını daha sağlam atmalıdır. Zira SSCB tavrını Araplardan yana koymuştur ve bölgede Sovyet yanlısı görüşlerin çoğalma ihtimali yüksektir. Müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinliklerini kaybetmeleri ve Batı karşıtlığının oluşmaya başlaması da bunun önünü açmıştır. ABD'nin Ortadoğu'yu SSCB'ye bırakmak istememesi Eisenhower'ın mesajının ana nedenleri olmuştur. Truman Doktrini'nin yayınlanmasının ardından ise ABD, İngiltere ile bu doktrinin Ortadoğu'ya yayılması konusunda görüşmelerde bulunmuştur. Fakat o dönem ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliği Türkiye ve İran'dan ibarettir. Etkin bir Sovyet baskısı hissetmeyen ve kendilerini tehdit altında görmeyen Arap devletleri Batı'nın nüfuzunu üzerlerinde istememişlerdir (Sander, 1989: 207-209).

Bu doğrultuda Ortadoğu'da gerçekleşen önemli gelişmelerden bir diğeri de Bağdat Paketi'nin kurulmasıdır. Uzun yıllardır bölgede etkin olan İngiltere ile bölge devletlerinin fikir ayrılıkları yaşamaya başladıkları dönemde, tabiri caizse ABD bölgeye

kol kanat germiş ve bölgedeki barışı sağlamak yönünde Arapları taraf alan politikalar izlemiştir (Bostancı, 2003: 176). ABD'nin bu tutumundaki amaç bölgede ABD yanlısı bir hava oluşturmak istemesidir. ABD'nin bu amacını yerine getirebilmesi için bölgede liderlik yapacak en uygun devlet, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti olarak görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan ilk çalışma 1954'te Pakistan ile Türkiye arasında imzalanan dostluk antlaşması olmuştur. Fakat diğer Arap devletleri Batı temelli bu antlaşmaya güvenmediklerinden antlaşmaya katılmamışlardır (Soysal, 1991: 187).

Bunun ardından 1955'te Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı imzalanmıştır (Kuzgun, 2015: 295). Sonraları pakta İran, İngiltere ve Pakistan da katılmıştır. ABD'nin bu pakta taraf olmamasının sebebi, diğer Ortadoğu ülkeleriyle zıtlaşmak istememesidir. Pakta girişinin ardından Irak'ın ek bir madde koydurarak pakta İsrail'in katılmasını istememesi, İsrail'in bu pakta kendisine karşı kurulmuş bir oluşum olarak algılamasına sebep olmuştur. 1959'da üyelere biri olan Irak'ta gerçekleşen darbeden bir yıl sonra Irak pakttan ayrılmıştır. Bu gelişmenin ardından pakt Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization CENTO 1959) olarak değiştirilmiştir (Albayrak, 2005: 57).

Bölgede yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından 1970'lere gelindiğinde ise Nixon, eskiden olduğu gibi ABD'nin dünyanın her yerinde komünizme karşı mücadele etmesinin ve bu güçlerle çatışmaya neden olacak sorumluluklar yüklenmesinin mümkün olmadığını düşünmüştür. Bu görüşün ışığında Soğuk Savaş'ta *détente* (yumuşama) dönemi başlamıştır. İlan edilen Nixon Doktrini temelinde ABD'nin müttefiklerine herhangi bir çatışma çıktığı takdirde ekonomik ve askeri yardım yapacağı yatmaktadır (Akbaş, 2011: 2-3). ABD, bundan böyle doğrudan çatışmalara girmekten kaçınacaktır. Nixon döneminde Ortadoğu'da 1973 senesinde meydana gelen önemli iki gelişme ise, Arap-İsrail çatışmasında Arapların sınırlı bir başarı elde etmesi ve yaşanan petrol krizi olmuştur (Kuruvilla, 2011: 172).

1980'lere gelindiğinde ise 1979 yılında SSCB'nin Afganistan müdahalesi ve İran'da yaşanan gelişmelerin ardından, ABD Ortadoğu politikası bambaşka bir yol izlemiş ve Carter Doktrini ile yeni bir döneme girilmiştir. Doktrinin kapsamı ABD başkanı Carter'ın kongrede yaptığı bir konuşmada belirtilmiş ve Basra Körfezi'ni ele geçirmek adına yapılacak olan müdahalelerin ABD'ye yapılan bir saldırı olacağı ve böyle bir müdahaleye ABD'nin askeri güç de dâhil olmak üzere her türlü şekilde karşılık verileceği açıklanmıştır (Oruç, 2013: 8). Bu kapsamda İran-İrak Savaşlarının ardından

ABD'nin bölgedeki askeri varlığını artırdığı görülmektedir. İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ve İran'ın petrol gücü haline gelmesini istemeyen ABD bu süreçte daha çok Irak'ın yanında yer almıştır (Arı, 2007: 257-258).

SSCB'nin yıkılmasıyla ve Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle tek kutuplu dünya düzeni başlamış ama istikrarsızlıklar devam etmiştir. Ortadoğu bölgesi ise yine ABD'nin en çok sorunla karşılaştığı ama bulunmasının da bir o kadar hayati olduğu bir bölge olmuştur. 1990 senesinde yaşanan Körfez Krizi bunun bir örneğidir. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle bir BM üyesinin toprakları işgal edilmiştir. Bunun üzerine ABD'nin bölgede etkin bir araç olarak kullandığı BM olaya müdahale etmiş ve Irak'tan birliklerini çekmesini talep etmiştir. Ancak etkin bir çözüm yoluna başvurmayan BM, yalnızca tarafların barışçıl yollarla sorunlarının çözülmesi gerektiğini önerisinde bulunmuştur (Müdüroğlu, 2007: 26-27). BM'nin bu tutumu Irak insani müdahalesi boyunca eleştirilmesine sebep olmuştur. Bölgedeki sorunu çözmek konusunda isteksiz bir tavır takınan BM'nin çözüm sürecini yavaşlatması, Irak'taki insan hakları ihlallerinin giderek artmasına sebep olmuştur (Beden, 2011: 67). Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını sağlamak adına BM yelpazesinde birtakım diplomatik yollara başvurulmuş fakat Irak olumlu bir tavır sergilememiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında Irak'ın Kuveyt'ten çıkmaması durumunda Irak'a karşı kuvvet kullanımına izin verilmiştir (Aytoğu, 2016: 55). Bunun üzerine BM üyesi ülkeler Kuveyt'i savunmada iş birliği yaparak müttefik güçler oluşturmuş ve Kuveyt'in sınırlarına asker konuşlandırmıştır. Fakat bölgede alınan kararlarda ABD'nin sözü geçmiş ve ABD bölgedeki etkinliğini gerek ideolojik gerekse fiili bir şekilde başarıyla sürdürmüştür. Nitekim Eylül ayına gelindiğinde bölgedeki ABD askeri sayısı 100.000 kadardır (Ulutaş, 2006: 64-65).

ABD'nin bölgedeki bu tutumunu kendi çıkarlarıyla özdeşirmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Tarih boyunca bölgede etkinlik sahibi olmak isteyen ABD'nin, Soğuk Savaş'ın son demlerinde bölgede etkin bir rol alma fırsatını kaçırmaması beklenemezdir. Dönemin ABD başkanı Bush, Irak'ın 23 Eylül'e kadar Kuveyt'ten çıkmasını, aksi takdirde kara harekâtının başlatılacağını duyurmuştur (Aytoğu, 2016: 56). Yine beklenen çekilme gerçekleşmeyince 24 Eylül'de Kara Harekâtı, bir diğer adıyla Çöl Fırtınası Operasyonu başlamıştır. Müttefik ülkeler kontrolün ABD'de olmasına karar vermişlerdir ve BMGK yönetimi ele almak için bir girişimde bulunmamıştır. Nihayet 27

Şubat'ta Bush'un yaptığı bir açıklamayla müttefik güçlerin amacına ulaştığı ve ateşkes ilan edildiği duyurulmuştur (Nurladin, 2015: 46-47). BM'nin bu süreçte bölgede pasif bir rol oynaması ve ipleri ABD'nin eline vermesi, BM'nin aslında ABD'nin piyonu olduğunu gösterir niteliktedir. Zira BM'den beklenen aktif tutum sergilenmemiş, aksine bölgede yaşanan gelişmeler adeta ABD'nin çıkarına hizmet etmiştir.

Bölgede yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından, bölgenin jeopolitik konumunun yanı sıra elinde bulundurduğu doğal kaynakların önemi de büyüktür. Önceden de bahsedildiği üzere, bölge devletlerinin politik istikrarsızlığı ve bölgede süregelen çatışma ortamının büyük güçleri içine çekmesinin en büyük sebebi bölgede bulunan petrol ve doğal gaz rezervleridir. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'da bu dönemde yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme 1973'te yaşanan petrol krizidir. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Ortadoğu'daki petrol rezervlerinin kontrolü büyük oranda Batılı devletlerin elindedir (Akkaya, 2016: 20-21). Hem üretimde hem de gelir dağılımında Arap devletlerinin aleyhinde büyük bir haksızlık vardır. Bölgedeki petrol üretimini gerçekleştiren şirketler, Amerika kökenli Exxon, Socal, Mobil, Texaco ve Gulf, İngiliz kökenli BP ve Hollanda-İngiliz ortaklığı olan Royal Dutch Shell'dir. "Yedi kız kardeşler" olarak da bilinen bu yedi şirket, 20. yüzyılın ortalarına doğru dünya petrolünün büyük bir çoğunluğunun denetimine sahiplerdir (Ayhan, 2006: 226).

Petrol fiyatlarının belirlenmesinde 1973'e kadar olan dönemde uluslararası petrol şirketlerinin söz sahibi olduğu görülmektedir. Petrol üreten ülkelere varil başı belli bir miktar ödeme yapılmış ve bu miktar şirketler tarafından belirlenmiştir. Zamanla petrole olan ihtiyacın artmasıyla bu şirketler giderek güçlenmiştir. Petrol şirketleri bu güce dayanarak 1959'da ödeme fiyatlarında %10'luk bir indirim uygulamışlardır. Bunun neticesinde kurulan OPEC'in amacı, bu gibi durumların tekrar yaşanmaması ve petrol imalatçısı ülkelerin gelirlerinin koruma altına alınması olmuştur (Elmas, 2019: 33).

OPEC ülkeleri dünya petrol üretiminin %50'sini elinde bulundurmaktadır. Bu güce sahip OPEC ülkelerinin dünya petrol piyasasına olan ilk etkisi, 1973'te uygulanan ambargo kararı olmuştur. Bu ambargo sonucu petrol fiyatları 4 katına çıkmış ve bu durum petrol ithalatçısı olan ülkelerin ekonomilerine büyük bir darbe vurmuştur (Yanar, 2017: 74-77). Bu dönemde petrol fiyatlarında geçici bir artış yaşanmış ve tanker nakliye fiyatları 3 katına çıkmıştır. Yine de bu ambargo istenilen etkiyi yaratmamış ve Batı dünyası bu ambagodan OPEC devletlerinin olmasını istediği şekilde hasar almamıştır. Bunun

üzerine ambargonun kaldırılması kararlaştırılmıştır (Gürel, 2018: 119). Her ne kadar OPEC ülkeleri uyguladıkları ambargodan bekledikleri etkiyi alamazlar da, dünya genelinde başta Batılı devletler olmak üzere petrol ithal eden devletler üzerinde ellerinde kullanabilecekleri bir güç bulundurdıkları ve bu gücü gerektiğinde kullanmaktan kaçınmayacakları algısını oluşturmayı başarılmışlardır.

Tarihsel gelişmelerin ışığında ABD'nin bölge politikası değerlendirildiğinde, Ortadoğu'daki varlığının Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde SSCB'yi çevrelemek ve bölgede kendi çıkarları doğrultusunda hareket edip müttefikler kazanmak olduğu söylenebilir. Enerji politikası ve ekonomik açıdan baktığımızda ise ABD'nin bölgedeki eylemlerinin arka planını anlamak daha kolay olacaktır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin dünya sahnesinde büyük bir güç olarak kabul edilmesine kadar olan dönemde, Ortadoğu bölgesinde daha çok İngiltere'nin sözü geçmektedir. Fakat değişen konjonktürde, İngiltere'nin yerini ABD almıştır. Günümüzde Ortadoğu'yu ilgilendiren tüm gelişmelerde ABD'nin aktif bir rolü vardır. ABD'nin süper güç olma statüsünü devam ettirebilmesi için Ortadoğu'ya ihtiyacı vardır. Fakat bunun sebebi bölgenin enerji kaynaklarına olan ihtiyacı değildir. ABD enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunu kendi rezervleri ve Latin Amerika bölgesinden karşılamaktadır, Ortadoğu'nun buradaki payı oldukça düşüktür. Rezervleri az olmasına rağmen ABD bu rezervleri teknolojik imkânları sayesinde verimli bir şekilde kullanabilmektedir. Öyle ki 2035 yılına gelindiğinde ABD'nin petrol üretimi konusunda tamamıyla kendi kendine yeten bir ülke olabileceği düşünülmektedir. ABD'yi asıl ilgilendiren bölgedeki petrol pazarının sağlanmasıyla oluşan dolar döngüsüdür (Yılmaz, 2016: 114-117).

ABD, bölgede petrol üretimi konusunda söz sahibi olan uluslararası şirketlerin büyük oranına sahiptir. ABD'nin bölgedeki terörizmle mücadele politikasının arkasında petrol alanlarına olan hâkimiyetinin pekiştirilmesi yatmaktadır. Zira terör alanı olarak gösterilen bölgeler genel itibarıyla enerji kaynakları barındıran bölgelerdir (Arslan, 2006: 137). Dünya siyasetinin belirlenmesinde devletlerin olduğu kadar büyük şirketlerin de payı vardır. Ortadoğu bölgesindeki uluslararası petrol şirketleri ise bu konuda söz sahibi olacak kadar büyük şirketlerdir. Zira ABD eski başkan yardımcısı Dick Cheney ve ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın bu şirketlerin üst düzey yöneticileri oldukları düşünüldüğünde bu durumu anlamlandırmak daha kolay olacaktır. Bu şirketler ucuza aldıkları petrolü fahiş fiyatlarla dünyaya pazarlayarak bugünkü konumlarına gelmişlerdir.

Dünyayı ve ABD'yi bu şirketlerin yönettiğini söylemek de yanlış olmayacaktır (Yılmaz, 2016: 118).

ABD'nin Ortadoğu'da aktif bir şekilde bulunmasının bir diğer sebebi de bölgedeki petrole muhtaç olan Avrupa ve Çin gibi diğer devletleri kontrol etme isteğidir. ABD bölgedeki petrol piyasasını kontrol ederek dolaylı yoldan bu devletleri de kontrol edebilmektedir. Günümüzde ise Ortadoğu'nun kontrolünü sağlamak, bölgeye muhtaç devletlerin ekonomilerinin kontrolünü sağlamak demektir (Yiğit, 2013: 1-50). ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinin bir diğer nedeni de silah satışıdır. Bölgedeki kronik çatışmalar birçok sebeple ABD'nin işine gelmektedir. Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların silah tedariki çoğunlukla ABD tarafından yapılmaktadır. Bu şekilde ABD, silah ticareti yoluyla da bölgeden ekonomik bir fayda sağlamaktadır (Arslan, 2006). ABD'nin dış politikasını belirleyen faktörler ve Ortadoğu coğrafyasındaki varlığının sebepleri genel itibariyle değinilen motivasyonlarla yön bulmaktadır. ABD'nin bu dönem politikaları büyük oranda Soğuk Savaş dinamiklerine göre şekillenmiştir ve SSCB'nin Afganistan müdahalesi ve sonrası izlediği politikaların temelini oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET AFGANİSTAN İŞGALİ

1. İŞGAL ÖNCESİ AFGANİSTAN'DA DURUM

Afganistan, Orta Doğu olarak bilinen bölgedeki orta ve batı Asya'nın az gelişmiş ülkelerinden biridir. Ülke, doğuda Çin, batıda İran, kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan, güneyde ve güneydoğuda Pakistan ile sınırlanmıştır (DEİK, 2012). Afganistan devletinden ilk kez bahsedilebilecek dönem, Ahmed Şah Dürranî ile 1747'de başlamıştır (Lüleci Karadere, 2006: 1). Afganistan'ın siyasi yapılanması din, etnik köken ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman iken, Hindular ve Sihler gibi az sayıda gayrimüslim de vardır. Din, ülkenin tarihini ve medeniyetini şekillendirmede çok önemli bir rol oynamıştır (Salihi, 2014: 3).

Afganistan halkı etnik kökenleri bakımından çeşitlidir. Başlıca etnik topluluklar arasında Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Tatar, Aymak, Kızılbaş, Arap ve Hint alt kıtasından Afganistan'a göç eden Hindular ve Sihler vardır (Temizyürek vd., 2016: 159). Her etnik topluluğun kendine özgü kültür ve gelenekleri vardır. Ülkenin dört bir yanındaki tüm etnik topluluklar tarafından yaygın olarak konuşulan baskın dil olarak Dari veya Farsça olmak üzere, konuşulan tahmini kırk dil vardır. Devlet bürokrasisindeki yönetici seçkinler, esasen İslami savaşçılar olan Cihadiler'e bağlıdırlar (Emadi, 2010: 3). Bu gibi toplumsal sebepler Afganistan'ın etkin bir siyasi yapısının oluşturulmasının önüne geçmiş ve toplumsal ve etnik çatışmaların büyük oranda yaşandığı bir devlet haline gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Afganistan'ın siyasi yapısı bir ulus olarak kurulmasından bu yana pek başarılı bir yapılanma içine girememiştir. Bunun birçok sebebi vardır. Afganistan'ın on sekizinci yüzyılın başlarında bir ulus olarak kuruluşundan bu yana devlet kabile ve etnik toplulukların ihtiyaçlarını göz ardı etmiş ve yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet etmiştir (Visalli, 2014). Devletin sınıfsal karakteri ve siyasi, finansal ve askeri destek için yabancı güçlere bağımlılığı, devletin meşruiyetini ve liderliğini yıpratmıştır. Uzun zamandan beri yönetimi tekelinde bulunduran Peştu'nlar arasındaki çıkar çatışmaları, rakiplerine karşı destek için emperyal güçlerle siyasi ittifakların oluşmasına yol açmıştır. Bu faktör İngilizlerin Afganistan'a müdahalesinin de önünü açmış ve doğrudan ya da dolaylı İngiliz etkisi, ülkenin siyasi işlerinde otoriter ve despotik liderler doğurmuştur. II. Dünya Savaşı

sonrası dönemde de ortaya çıkan süper güçler -ABD ve SSCB- kendi siyaset ve ideolojilerini destekleyen devlet bürokrasilerine ve gruplara ekonomik ve teknik yardım sağlamanın yanı sıra siyasi destek de sağlayarak Afganistan'da kendi etki alanlarını yaratmaya başlamışlardır (Emadi, 2010: 8).

Afganistan üzerindeki nüfuz rekabeti İngiltere ve Rusya arasındaki Büyük Oyun dönemi ile başlamaktadır. Bölgedeki Hindistan kolonisinin güvenliği nedeniyle İngiltere'nin Afganistan'a olan ilgisi uzun yıllar devam etmiştir. İngilizler, birincisi 1839'da ve ikincisi 1879'da olmak üzere Afganistan'a iki müdahale gerçekleştirmişlerdir ve bu müdahaleler Gandabak Antlaşması ile sonlanmıştır. Bu antlaşma Afganistan tarihinde yapılan en kötü antlaşmalardan biri olarak görülmektedir çünkü en temel haliyle anlaşmaya göre, Afganistan egemen bir devlet olarak kalacak ancak dışişlerinde İngiltere'ye bağlı olacaktır (Gibbs, 1987: 365). Böylece İngiliz hükümeti Afganistan'ın dış politikasının kontrolünü ele geçirmiştir. Dönemin emiri Abdurrahman Han, iç bağımsızlığını korumasına rağmen dış ilişkilerini İngiliz kontrolüne vermiş ve yönetimini Durand Hattı olarak bilinen, günümüzde Pakistan'ın Kuzeybatı sınır eyaletlerini Afganistan'dan ayıran hattı kabul ettiği bir anlaşmaya varmıştır. Fakat bu hat başka hiçbir Afgan hükümeti tarafından uluslararası bir sınır olarak tanınmamıştır (Hussaini, 2016: 69-70). Rusların sıcak denizlere inme ve yayılma politikası ise Afganistan'a olan ilgisini artırmış ve İngilizlerin Hindistan kolonisi üzerindeki güvenlik endişesi, bölgede bir Rus varlığı olmamasından yana olmuştur. Bu sebeple iki ülke, Afganistan üzerinde uzun yıllar boyunca bir nüfuz yarışı yapmışlardır. Fakat 20. yüzyılda bölgedeki İngiliz-Rus rekabeti, her iki ülkenin stratejik çıkarları değişmeye başladığında azalmıştır (Atuk, 2018: 102).

Abdurrahman Han'ın ardından 1891'de tahta oturan oğlu Habibullah Han, Afganistan'ın kalkınması için uğraşmıştır. Bu dönemde modernleşme ve reform alanında bazı önemli adımlar atılmıştır. İlk defa Danıştay olarak adlandırılan bir kurum kurulmuş ve bu gelişme ilerleyen yıllarda Millet Meclisi'nin kurulmasına önayak olmuştur (Farzan, 2019: 192). Emir Habibullah yönetimi döneminde Afganistan'da yeni entelektüel bir sınıf ortaya çıkmıştır. Yurtdışında eğitim görmüş kişilerden oluşan bu sınıf, eğitimleri sonucunda diğer ülkelerin politik hareket ve başarılarını öğrenmişler ve böylece Afganistan'daki ilk politik hareket olan Genç Afganlar ortaya atılmıştır (Rubin, 1988: 5-6).

Genç Afganların yanı sıra ülkede başka örgütlenmeler de oluşmaya başlamıştır. Bu şekilde küçük politik örgütlenmelerin oluşmaya başlamasının ardından, Genç Afganlar ve ülkedeki İngiliz karşıtlarının etrafında bağımsızlık düşünceleri gelişmeye başlamıştır. 1919 senesine gelindiğinde ise İngiltere'ye karşı bağımsızlık talepleri artmış fakat Habibullah Han bunu görmezden gelmiştir. Bu nedenle 20 Şubat 1919 yılında Celalabad yakınlarında suikasta uğramış ve ardından devletin başına oğlu Emanullah geçmiştir (Banuazizi & Weiner, 1988: 46).

I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin zayıflaması ve Rusya'daki devrim gibi değişimler ise bağımsızlık düşüncelerinin artmasına neden olmuştur. Genç Afganların bir üyesi olan Emanullah bağımsızlığı desteklemiş ve bunun sonucunda bağımsızlık doğrultusunda üçüncü İngiliz-Afgan savaşı patlak vermiştir. İngilizler Mayıs 1919'da Afganistan'a büyük bir saldırı başlatmış, ancak I. Dünya Savaşı sonrası yorgun düşen İngiltere sonunda 8 Ağustos 1919'da yenilmiştir. Ravalpindi Antlaşması'nı imzalayarak Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmiş ve Afganistan tam bağımsızlığını kazanmıştır (Rubin, 1988: 9; Emadi, 2010: 9).

1.1. AFGANİSTAN'IN SİYASİ ARKAPLANI

Afganistan'dan tam anlamıyla bağımsız bir devlet olarak bahsedilebilecek süreç Emanullah Han ile başlamıştır. Afganistan'ın tam bağımsızlığını kazanmasının ardından Emanullah Han, ülkede bir modernizasyon süreci başlatmıştır. Emanullah yönetimi merkezileştirmek amacıyla Afganistan tarihinde ilk kez krala yardım etmesi için bir hükümet ve meclis kurmuştur. Emanullah'ın ülke içinde siyasi anlamda en büyük başarılarından biri ise 9 Nisan 1923'te yetmiş üç maddelik anayasanın ilan edilmesidir. Anayasa tüm ulusların eşit statüsünü ve dini özgürlüklerini tanımış ve halkın bireysel hak ve özgürlüklerini tanımlamıştır. Emanullah devlet yargı sistemini modernize etmek için de bir dizi reform başlatmıştır (Chua, 2014: 37).

Emanullah eğitim reformlarına da önem vermiş, laik bir müfredat düzenletmiş ve mesleki eğitim verilmesi için yeni okullar açmıştır. 1924 yılında ülkenin bazı bölgelerine zorunlu eğitim kuralı getirilmiştir (Poullada, 1973: 88). Bunun yanı sıra ordu Türk ve Alman modelinde organize edilmiş ve askeri ekipmanların çoğu Batı'dan satın alınmıştır (Emadi, 2010: 23-24). Fakat ülke içindeki muhalif gruplar, Kral Emanullah'ın başörtüsünü yasaklaması, Avrupalı kıyafetleri zorunlu kılması gibi yaptığı radikal

Çalışmaların İslam dinine ters olduğunu düşünmüş ve bu durum ülkedeki İslamcı kesimlerin huzursuzluğuna yol açmıştır (Yegin, 2015: 19).

Emanullah'ın modernleşme çalışmaları büyük miktarlarda para gerektirmiştir. Fakat üçüncü İngiliz-Afgan savaşı sonrası dış yardım güvenilir bir seçenek olmaktan çıkmıştır. İngilizler kendi desteklerini çekmekle kalmamış, diğer ülkeleri de Emanullah'a yardım etmekten caydırmıştır. Bu sebeple Emanullah Afganistan'ı ekonomik olarak bağımsız bir ülke yapmak adına, sanayileşme çabası içinde bazı ekonomik reformlar uygulamıştır. Vergi sistemini yeniden organize etmiş ve Afganistan tarihinin ilk ulusal para birimi olan afganiyi halka tanıtmıştır. Ayrıca yeni iş sektörleri kurma çabası içinde yurtdışına teknik yetenekler kazanması için öğrenciler gönderilmiştir (Saikal, 2004: 74).

14 Ocak 1929'da Emanullah'ın subayı olan ve Baçe-i Sakov adı ile bilinen Habibullah Kalakani muhafazakâr Müslümanların desteğini alarak bir grup silahlı adam örgütlemiş ve Kabil'e saldırmıştır. Bu saldırının ardından Emanullah tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. Habibullah Kalakani Kabil'i ele geçirdikten sonra Emanullah'ın yaptığı İslam karşıtı reformları kaldıracağıının ve vergileri hafifleteceğinin sözünü vererek halk tarafından iyi karşılanmıştır. Bu sebeple okullar kapatılmış, yurtdışındaki öğrenciler geri çağırılmış, laboratuvar ve kütüphaneler kapatılmıştır (Emadi, 2010: 32). Kalakani dış güçlerle daha iyi ilişkiler kurmaya çabalamıştır. İki ay süren iç savaş döneminde ülkedeki yabancılara zarar gelmemiş ve bir kısmı Hindistan'a gönderilmiştir. Böylece rejiminin dış güçler tarafından tanınmasını umut etmiştir. Fakat dış güçler Afganistan ile olan ilişkilerini devam ettirseler de rejimini resmi olarak tanımamışlardır (Gregorian, 1969: 275-277).

Kalakani lke içindeki otoriteyi sağlayamamış, bazı kabileler tarafından otoritesi reddedilmiş ve ülkede süregelen aşiretler arası çatışmalar devam etmiştir. Bu durum eski Fransız büyükelçisi Nadir Şah'ın, Fransa'dan gelmesi ve ayaklanma çıkararak çevresinde bir grup toplamasına ortam oluşturmıştır. Nadir 10 Ekim 1929'da düzenlediği saldırıda Habibullah'ı yenmiş ve iktidarı ele geçirmiştir. İngilizler Nadir Şah'ı desteklemiştir, çünkü onu ülkedeki Sovyet etkisini azaltacak ve Afganistan-İngiltere ilişkisini güçlendirecek bir lider olarak görmüşlerdir (Saikal, 2004: 71).

Nadir Şah 17 Ekim 1929'da kral ilan edildikten sonra kademeli ulusal değişim ve gelişime başlamıştır. Emanullah'ın reformlarının onun çöküşünü getirmesi neticesinde Nadir Şah reform uygularken dine de hitap etmesi gerektiğini düşünmüştür (Derih, 2001:

252). Başa geçtikten sonra yaptığı ilk iş orduyu yeniden kurmak ve düzgün işleyen bir yönetim organize etmek olmuştur. Yaklaşık 12,000 kişilik yeni bir ordu kurulmuş, 1933 sonunda bu sayı tahmini olarak 40,000 ile 70,000 arasında bir sayıya ulaşmıştır. Nadir'in İngilizler ile olan yakınlığından dolayı Sovyetler başlarda Nadir'in yönetimine karşı çıkmışlardır. Fakat SSCB nihayetinde Nadir'i Habibullah Kalakani'den daha iyi bir seçenek olarak görmeye başlamıştır (Saikal, 2004: 98-99).

Nadir başa geçtikten sonra üvey kardeşi Muhammed Haşim'i başbakanlığa atamış ve devletin önemli mevkilerine akrabalarını yerleştirmiştir. Dış ticareti teşvik etmek ve uluslararası toplumla diplomatik ilişkileri genişletmek için adımlar atmıştır. Nadir, politikalarıyla aynı fikirde olmayanları idam ederek muhaliflerine karşı sert politikalar izlemiştir (Emadi, 2010: 37). Nadir'in Peştun milliyetçiliğine ve aşiretçiliğine bağlılığı ona Peştun kabilelerinin desteğini kazandırmış ve onları hükümetinin bel kemiği haline getirmiştir. Nadir birçok aşiret ayaklanmasıyla karşılaşmış ve bu ayaklanmaları sert bir şekilde sonlandırmıştır. Nadir'in ülke içi politikası "böl ve yönet" üzerine kurulmuştur. Etnik gruplar arasındaki çatışmalara son vermeyip bu çatışmaları kızıştırmış ve böylece ona karşı bir ayaklanma organize edilmesine fırsat vermemeye çalışmıştır (Gubar, 1967: 48).

1930'da topladığı Loya Jirga'yı, 31 Ekim 1931'de 110 madde içeren bir anayasa tasarlamaya sorumlu tutmuştur. Anayasa çerçevesinde sivil ve siyasi özgürlükler ve dini grupların inançlarını uygulama özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Anayasanın 1. maddesi Sünni Hanefi geleneğinin resmi din olacağını ve kralın Hanefi inancının bir uygulayıcısı olmasını şart koşturmuştur. Madde 5 Nadir'i kral olarak onaylamış, liderliğin devamının aile soyuna göre olacağını belirlemiş ve kralın yükümlülüklerini tanımlamıştır. Ayrıca, gelecekteki tüm kralların Peştun geçmişi ve Hanefi İslami doktrini olması gerektiğini de şart koşturmuştur (Gubar, 1967: 43).

Dış politika alanında Nadir, Afganistan'ın komşu ülkelerle ve büyük dünya güçleriyle ilişkilerini güçlendirmiş ve yönetimi İngiltere ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. İstihbarat raporlarını İngilizlerle paylaşmıştır. İngilizler de Nadir karşıtı figürlerin yurtdışındaki faaliyetlerini izlemiş ve Kabil'e bildirmiştir. Yönetimi süresince Nadir İngilizlere sadık kalmış ve Hint alt kıtasında Emanullah gibi İngiliz karşıtı hareketleri desteklememiştir (Gregorian, 1969: 321).

Nadir, 7 Kasım 1933'te suikasta kurban gitmiştir. Nadir'in ölümünün ardından tek oğlu olan Zahir kral ilan edilmiştir. Yaşı oldukça genç olan Zahir'i amcası Muhammed Haşim bizzat yetiştirip liderliğe hazırlamış ve Zahir'in krallığı altında iktidara geçmiştir. Haşim siyasi muhalefetlerine karşı oldukça acımasız bir diktatör gibi hareket etmiştir. En ufak bir muhalif gelişmede sorumluları hapse atmış ve bu şekilde istikrarı sağlamaya çalışmıştır (Emadi, 2010: 43-44). Bunun yanı sıra orduyu genişletmiş ve ordunun ihtiyaçları için İngiltere, Almanya, İtalya ve Çekoslovakya'dan yardım sağlamıştır. Zahir, babası gibi Peştun etnik kökeninin üzerinde durmuş ve bu doğrultuda bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bölgelerin adlarını Farsçadan Peştuncaya çevirmiş ve Peştun dil okulu açmıştır. Bu dönemde yönetici sınıf Afganistan'ı SSCB'den uzaklaştırmaya çalışmıştır. Afganistan daha önce olduğu gibi İngiliz desteğine güvenmiş ve ülkenin ABD ile ilişkilerini güçlendirmek için adımlar atmıştır. Haşim'in diktatör liderliğine muhalefet ve yönetici elitin içindeki tepkiler büyümüş ve bu durum 1946'da Haşim'in istifa etmesine neden olmuştur (Emadi, 2010: 44-52). Haşim'in istifasının ardından Kral Zahir diğer amcası Şah Mahmud'u başbakan olarak atamıştır.

Şah Mahmud sosyal, politik ve ekonomik alanlarda bir dizi reform ilan etmiş ve bunun yanında ordunun kontrolü altında kalmasını sağlamıştır. Yeğeni Muhammed Davud'u Savunma Bakanı olarak atamış ve Haşim'in monarşiye verdiği zararı onarmaya çalışmıştır. Şah Mahmud, rejime halkın desteğini toplamak amacıyla birtakım liberal politikalar benimsemiştir (Rahmani, 2003: 242-243). Mahmud'un yaptığı reformlar, 1947'de bir Peştun milliyetçisi olan Muhammed Resül'ün başkanlığında Uyanmış Gençlik (Vişzalmayan) adlı siyasi örgütlenmenin kurulmasına yol açmıştır. Örgüt üyeleri çeşitli sosyal kökenlerden gelmiştir ve bunların arasında ilerleyen yıllarda Afganistan siyasetinde önemli bir yeri olacak olan Nur Muhammed Taraki de vardır. Örgüt düzenli toplantılar düzenlemiş ve anayasal monarşi, demokratik seçimler ve sivil özgürlükleri savunmuştur (Han, 2011).

Şah Mahmud'un liberal politikaları 1948'de belediye başkanlığı ve parlamento seçimlerinin önünü açmıştır. Uyanmış Gençlik üyeleri de parlamento seçimlerinde yer almış ve üyelerden birkaçı halkoyu ile seçilmiştir. İlerici ve radikal temsilciler, meclisi demokratik fikirleri ifade etmek, seçmenlerinin haklarını savunmak ve devletin işlerini denetlemek için bir forum olarak kullanmışlardır (Yaraşır, 2001: 71). Meclisin en büyük kazanımları arasında 1950'de Basın Kanunu'nun onaylanması yer almış ve bu da bir dizi

gazetenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yayınlarla ilişkisi olan insanlar ilerleyen zamanlarda politik örgütlenmeler kurmuşlardır. Uyanmış Gençlik, demokrasiyi, toplumsal adaleti, sömürü ile mücadeleyi, demokratik hakları ve sivil özgürlükleri savunmuştur. Fakat yine de örgüt halkla bağlantı kuramamış, parti seviyesine yükselme çabaları başarısız olmuş ve 1952’de dağıtılmıştır (Emadi, 2010: 52-53).

Mahmud, herhangi bir köylü ayaklanması tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla tarım alanında bazı gelişmeler yapmıştır. 1946-1959 yılları arasında Amerikan merkezli bir şirket ülkede baraj çalışmaları projesini üstlenmiştir. Bu proje ülkenin mali kaynaklarını kurutmuş ve hükümet ABD’den ekonomik yardım almıştır. Projenin tamamlanmasının ardından Mahmud birçok aileyi bölgeye yerleştirmiştir. Fakat bunu yaparken bölge nüfusunun etnik çeşitliliğini göz ardı etmiş ve bölgede etnik anlaşmazlıklar meydana gelmiştir (Dupree, 1973: 503-504).

Savunma Bakanı ve aynı zamanda Mahmud’un yeğeni olan Muhammed Davud ve kardeşi Muhammed Naim, amcalarının iç ve dış politikalarından memnun olmamışlardır. Davud, Şah Mahmud’un liberal politikalarını istikrara yönelik bir tehdit olarak algılamış ve Kral Zahir de dâhil olmak üzere iktidar ailesinin üyelerini Şah Mahmud’u görevden almaya ve kendisini başbakan olarak atamaya ikna etmiştir (Emadi, 2010: 58). Bunun üzerine kral Zahir 7 Eylül 1953’te Davud’u başbakan olarak atamıştır. Davud, Batı liberal politikasını ve Şah Mahmud’un başlattığı reformları onaylamayan bir diktatördür. SSCB’nin otoriter yönetim tarzı ve ekonomi politikalarından etkilenmiştir (Arny, 2007: 40).

Davud, güvenilir yardımcılardan oluşan bir kabine oluşturmuş ve Dışişleri Bakanı olarak kardeşi Muhammed Naim’i ve onunla iyi iş ilişkileri olan diğer kişileri devlet görevlerine atamıştır. Davud, ekonomik alanda büyük ölçekli devletçilik (devlet güdümlü ekonomik kalkınma) politikasını benimsemiştir. Siyasi arenada Davud sivil özgürlükleri, örgütlenme özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü ortadan kaldırmıştır. Görev süresi boyunca siyasi partilerin siyasete girmesine izin verilmemiş ve devlet basını ve her türlü kitle iletişimini kontrol etmiştir (Batur, 2018: 20).

Davud kimseye karşı bir sorumluluk yüklenmediği için “Deli Prens” olarak tanınmıştır. Kabilecilik ve bölgeselcilik, iç politikasının temel taşlarını oluşturmuştur. Sovyet yanlısı destekçileri Davud’u “Kızıl Prens” olarak görse de Davud ne sosyalizme inanmış ne de sosyal demokratik ideallerin ilkelerini önemsemiştir Halkın

kayıtsız itaatini ve ari ırkının üstünlüğünü vurgulayan Nazi ideolojisinden etkilenen bir diktatördür; onun içinse ari ırk Peştunlar'dır. Yönetici sınıf Davud'un Sovyetler ile yakın bağlarından ve Pakistan ile yaşadığı gerginliklerden memnun değildi ve bunun sonucunda 10 Mart 1963'te Davud'u istifaya zorlamışlardır (Emadi, 2010: 63-64).

Davud istifa ettikten sonra Kral Zahir, bir Tacik olan Muhammed Yusuf'u başbakan olarak atamıştır (Batur, 2018: 18). Yusuf 14 Mart 1963'te bir kabine kurmuştur. Uluslararası alanda Yusuf, Pakistan ile ilişkilerini geliştirmiş, bu da Temmuz 1963'te iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin yeniden başlamasına yol açmıştır. İç işleri idaresi için de kamu desteği almaya çalışmıştır. 9 Eylül 1964'te onaylanan anayasanın 31. ve 32. maddelerinde siyasi örgütlerin kurulmasına izin verilmiştir. Bunun sonucunda çeşitli siyasi ideolojileri benimseyen birkaç siyasi parti ortaya çıkmış ve hükümet karşıtı görüşleri yansıtan gazeteler yayınlanmaya başlamıştır (Emadi, 2010: 67-68).

Bu partilerden en önemlisi ise Nur Muhammed Taraki başkanlığındaki Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) olmuştur. Bu partinin tüzüğü Sovyet Komünist Partisi'nin yapısı örnek alınarak hazırlanmıştır. Partinin önemli kurucu üyeleri arasında hepsi Peştun olan ve daha sonra Hükümet başına geçecek isimler olan Hafizullah Emin, Babrak Karmal ve Dr. Necibullah da vardır. ADHP kurulmasından iki yıl sonra Halk ve Perçem olarak iki kanada ayrılmıştır. SSCB'nin Afganistan'daki etkisi bu partinin kurulmasının ardından bu parti üzerinden devam etmiştir. KGB, 11 Nisan'dan 16 Mayıs 1966'ya kadar ADHP'nin Halk gazetesinin yayınını finanse etmiş, Taraki'ye 1965 parlamento seçimleri kampanyası için 4 bin afgani vermiş ve izleyen dönemde de aylık maaş bağlamıştır. Taraki, KGB'ye ülkenin siyasi durumu, ordusu ve hükümeti hakkında bilgi vermiş ve Afganistan'daki Sovyet çıkarlarını desteklemek için çalışmıştır (Mitrokhin, 2002: 17-21).

4 Kasım 1965'te Yusuf'un ardından kral eski ABD büyükelçisi ve dönemin Kültür Bakanı Muhammed Haşim Meyvandval'ı başbakan olarak atamıştır. Haşim'in atanması Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır çünkü onu Batı yanlısı olarak görmüşlerdir. Haşim hükümeti ekonomiyi geliştirmek için, yabancı girişimcilerin Afganistan'a yatırım yapmalarına izin vermiş ve yeni bir Yatırım Yasası kabul etmiştir (Emadi, 2002:74). Bu tasarının bir sonucu olarak, 1960'ların sonlarında İpotek ve İnşaat Bankası, Sanayi Geliştirme Bankası ve Ziraat Bankası dâhil olmak üzere birçok özel banka kurulmuştur. Yeni yasa, yabancı yatırımcılara kârlı bir fırsat sağladığından, bir dizi yabancı şirket-

International Corporation, National Westminster Bank, First National City Bank, Chase Manhattan Bank- ve diğer birçok şirketin yurtdışı iştirakleri Afganistan'a yatırım yapmıştır (Emadi, 2010: 75). Bunun yanı sıra Haşim, Afganistan'da kabinesine bir kadın atayan ilk kişi olmuştur.

Haşim sözde sağlık nedenleriyle Ekim 1967'de istifaya zorlanmış ve onun ardından Abdul Zahir başbakan olarak atanmıştır. Abdul Zahir'in yönetimi, ülkenin karşı karşıya olduğu ciddi ekonomik sorunlara etkili çözümler sunamamıştır. 1970'ten 1971'e kadar ülkede şiddetli bir kuraklık ve kıtlık dönemi yaşanmış ve bu durum ülke ekonomisini harap etmiştir, binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Ülke içinde İslamcı ve Komünist ideolojiyi benimsemiş gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Nisan 1970'e gelindiğinde bu çatışmalar son derece şiddetlenmiştir. Siyasi istikrarsızlık iyice artınca ülkedeki kargaşa ortamı alevlenmiş ve buna ek olarak bir de kıtlığın yaşanması iktidarın halk tabanından iyice uzaklaşmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşananların ardından Abdul Zahir 5 Aralık 1972'de istifa etmiştir (Gladstone, 2001: 32).

Kral Zahir, daha sonra Dışişleri Bakanı Muhammed Musa Şefik'i başbakan olarak atamıştır. İslam ideolojisini destekleyen Şefik, istikrarı korumak için gösterileri ve halka açık toplantıları yasaklayan bir yasa yürürlüğe koymayı amaçlamıştır. Şefik'in muhalifleri olan ulusal meclis temsilcileri, Sovyet yanlıları ve Peştun milliyetçileri, İran'a yakınlaşmasından dolayı onu hain olarak nitelendirmişlerdir. Özellikle Sovyet yanlıları İran Şahı'nı bir ABD ajanı olarak görmüş ve Şah ile olan yakın ilişkilerin bölgedeki Sovyet etkisini azaltacağına inanmışlardır. Şefik'in görev süresi boyunca yaklaşık bir milyon insan İran, Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu ülkelerine çalışmak için illegal yollarla göç etmiştir (Emadi, 2010: 78-79). Tüm bu gelişmelerle birlikte tabana dayalı bir toplumsal devrim için tohumlar ekilmiş oluyordu. Nitekim Muhammed Davud 17 Temmuz 1973'te Kral Zahir İtalya'dayken kansız bir darbe gerçekleştirmiş ve monarşiyi devirerek Cumhuriyet ilan etmiştir hem Cumhurbaşkanlığını hem de Başbakanlığı eline geçirmiştir (Mitrokhin, 2002: 23).

Halk ve Perçem, Davud'u ulusun babası ve devrimin lideri Kızıl Prens olarak adlandırmışlar ve onu desteklemişlerdir (Emadi, 201: 88). Fakat nüfusun önemli bir kısmı Davud'un liderliğini eleştirmiştir. Darbeden kısa bir süre sonra Davud bir kabine oluşturmuştur ve bakanların yarısı Perçem'le bağlantılı kişilerdir. Örgütlenme

özgürlüğünü kısıtlamış, siyasi partileri yasaklamış ve siyasi grupları iktidarın yanında yer almaya çağırmıştır. Ancak halk 1950'lerdeki despotik yönetim tarzı yüzünden Davud'un söylemlerine inanmamıştır (Baryalai, 1979: 380).

Davud liderliğinin temelini attıktan sonra bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Eğitim alanında, dini ve laik eğitim kurumlarını devlet kontrolü altına almıştır. Ekonomi alanında endüstriyellemeye, özel sektörün gelişimine ve bankaların millileştirilmesine odaklanan 7 yıllık bir kalkınma planı yayınlamıştır. Rejimi meşrulaştırma ve köylü ayaklanma olasılığını önleme çabası ile Temmuz 1975'te arazi reform girişimleri ve devlet arazilerinin topraksız köylülere dağıtılacağını açıklamış ve ülke ekonomisini düzeltmeye çalışmıştır, fakat başarılı olamamıştır (Derih, 2001: 308). Çok sayıda mavi yakalı ve kırsal kesimdeki yoksullar, iş bulmak için yasal ve yasadışı yollarla Körfez ülkelerine göç etmişlerdir. Davud'un yönetiminin ilk iki yılında neredeyse bir milyon işçi başta İran olmak üzere ülke dışına göç etmiştir (Andışmand, 2009: 89).

Davud, Ocak 1977'de bir Milli Jirga (Büyük Meclis) toplayarak yeni bir anayasa oluşturmuştur. Davud meclisteki 219 delegenin 130'unu kendisi atamıştır ve onaylanan anayasanın 20. maddesinde ülke yönetiminin Cumhuriyet olduğu ilan edilmiştir. 21. maddede Afgan kimliğinin ülkede yaşayan tüm etnik topluluklar ve bireyleri kapsadığını, 23. maddede ise Farsça ve Peştuncanın resmi diller olduğu ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı altı yıl için ve oyların üçte iki çoğunluğuyla seçileceğini belirtmiştir. Ardından delegeler oybirliğiyle Davud'u ülke başkanı seçmişlerdir (Emadi, 2010: 91-92).

Davud, Temmuz 1977'de siyasetle ilgilenmesine izin verilen tek siyasi parti olan kendi partisi Hizb-i-Inkılâb-ı-Millî'yi (Ulusal Devrim Partisi) kurarak partinin başına geçmiştir. Bu esnada KGB, Taraki'ye Davud'un partisini ve ülke içerisindeki Davud karşıtı faaliyetleri izlemesini emretmiştir (Mitrokhin, 2002: 25).

Dış politikasında Davud, Bağlantısızlar Hareketi'ni desteklemiş, Filistinlilerin haklarını savunmuş, Güney Afrika'nın apartheid rejimini kınamış ve başbakanlık süresince yaptığı gibi Peştunistan olayını desteklemeye devam etmiştir. ABD, İran ve diğer Ortadoğu ülkelerinden sağlanan ekonomik ve finansal destek Afganistan'ın Sovyetlerden uzaklaşmasını sağlamış ve ülkenin Sovyetlere olan bağımlılığını azaltmıştır. Bu dönemde SSCB'ye eğitime gönderilen öğrenci sayısı azalmış ve ABD'ye gidenlerin sayısı artmıştır (Amin & Schilz, 1976: 170). 1974'e gelindiğinde Davud ve ADHP arasındaki ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır. ADHP Davud'un Batı yanlısı

politikalarından memnun değildir. Bunun neticesinde Eylül ayında Davud kabinedeki ADHP üyelerini farklı görevlere atayarak kabineden çıkarmıştır (Uysal, 1996: 78-80).

Davud'un Batılı devletlerle olan yakın ilişkisi neticesinde Sovyet lider Leonid Brejnev ülkedeki Batı etkisinin artmasını Sovyet güvenliği için bir tehlike olarak görmüş ve Davud'un tüm Batı danışmanlarını ülkeden çıkarmasını istemiştir. Davud artık ekonomik yardım için sadece SSCB'ye bağlı olmadığını düşünmüş ve bu isteğe karşı çıkmıştır. Afganistan ve SSCB arasındaki kötü ilişkiler, Davud'un Afganistan'ın Batı ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini daha da güçlendirmesine neden olmuştur. Tüm bunlar yaşanırken 1977 yazının başlarında tekrar bir araya gelen Halk ve Perçem 27 Nisan 1978'de Sevr Devrimi olarak da bilinen ADHP önderliğinde bir darbe gerçekleştirmiştir ve Davud öldürülmüştür (Emadi, 2010: 100-102).

ADHP'ye 1965'te katılan ve yeni rejimin önemli isimlerinden biri olan Hafızullah Emin, ülkede bir Devrim Konseyi kurmuş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sovyetlere de danışılmasının ardından 30 Nisan'da Devrim Konseyi Taraki'yi devlet başkanı yapan bir kararname çıkarmıştır. 27 Temmuz'da Hafızullah Emin'in başbakanlığında yeni hükümet kurulmuştur (Emadi, 2010: 101).

İktidarı eline geçirenler yönetimlerinin anti-emperyalist, anti-feodal, ulusal ve demokratik olduğunu açıklamışlardır. Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve Taraki'yi başa geçirmişlerdir. Aralık 1978'de SSCB ile imzalanan Dostluk, Komşuluk ve İş birliği Anlaşması'nın ardından ülke hızla Sovyet etkisi alanı haline gelmeye başlamıştır (Sander, 1998: 503-504).

Taraki'nin SSCB'den aldığı emirler doğrultusunda hareket ederek kendine muhalif olan bireyleri öldürmeye başlamasıyla ülkede komünist ve komünist olmayanlar arasında bir iç savaş başlamıştır (Gündüz, 2001: 25). Taraki'nin muhaliflere karşı izlediği sert politikalar yalnızca halkı değil bazı komünistleri de rahatsız etmiştir. İktidara gelmesinin ardından Taraki'nin yaptığı toprak reformu, okullarda dini kitapların kaldırılması, kadınlara verilen haklar gibi yenilikler halkın yeni hükümete karşı ayaklanmasına yol açmıştır (Tanin, 2005: 239). Ayaklanmalar arttıkça yönetim şiddeti de artırmış ve silahlı mücadele ülkede iyice yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde İran'da yaşanan İslami devrimin de etkisiyle ülkedeki İslamcı muhalefet hükümet ile olan mücadelesini iyice kızıştırmıştır. Yüksek rütbeli birçok insan görevden alınıp Halk ve Perçem üyeleri göreve getirilmiştir (Broxup, 1984: 8).

Rejim ülkenin sosyal yapısını göz ardı ederek Afganistan'ı Sovyet modeli temelinde Sosyalist bir topluma dönüştürmeye çalışmıştır. Bunun için politik, sosyal ve ekonomik alanlarda bazı girişimlerde bulunulmuştur. Perçem'in lideri Babrak Karmal Devrim Konseyi'nin başkanı olmuştur. Davud'un anayasasını yürürlükten kaldırıp sivil ve askeri mahkemeler kurulmuştur, bayrağı değiştirmişlerdir. Tüm bu yenilikler göz önünde bulundurulduğunda halk kültürel ve siyasi açıdan böyle büyük çaplı değişimlere hazır değildir (Emadi, 2010: 104-105).

Halk ve Perçem arasında darbeden kısa süre sonra anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Halk kanadı yönetimde daha çok söz sahibi olmuştur ve bu anlaşmazlıkların altında etnik sebepler yatmaktadır. Halkın üyeleri daha çok Peştun, Perçem'in üyeleri ise kırsal kesimdenidir. Bu anlaşmazlıkların ardından Halk kontrolü ele geçirmiş ve Perçem üyeleri diplomatik görevlere gönderilerek pozisyonlarından edilmiştir (Uysal, 1996: 85). Karmal da Çekoslovakya elçisi olmuştur. Ağustos 1978'de Perçem ile münasebeti olan yetkililer tutuklanmıştır (Baryalai, 1979: 708). Fakat tüm bunlar olurken halk ADHP'nin vatan haini olarak ülkeyi Sovyetlere sattığını düşünmüş ve birçok insan ülkeyi terk edip Pakistan'a gitmiştir (Oğuz, 1999: 125).

Yapılan darbe ile komünist rejimin başa geçmesi ve SSCB'nin hem siyasi hem de sosyal alanda varlığının yoğun bir şekilde hissedilmesi Afganistan'da büyük huzursuzluklara neden olmuştur. Özellikle İslamcı kesimler tarafından rejime ve SSCB'ye karşı büyük direnişler oluşmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda mücahitleri oluşturan kesimin oluşumu bu döneme dayanmaktadır.

1.1.1. Çevre Ülkelerle İlişkisi

Afganistan'ın 1919 senesinde bağımsızlığını kazanmasının ardından uluslararası alanda müttefiklere olan ihtiyacı artmıştır. Zira Afgan topraklarında yaşanan Büyük Oyun'un ardından ülkenin yeniden bir nüfuz alanı olmasının önüne geçmek için çevre ülkelerle kurulacak dostluk ilişkileri büyük önem taşımaktaydı. Bu doğrultuda ilk olarak modernleşme çabalarının başladığı Emanullah Han dönemi Afganistan'ın çevre ülkelerle ilişkilerinin temelini atıldığı bir dönemdir. Bu sebeple Emanullah, Afganistan'ın uluslararası toplumla ilişkilerini genişletmek amacıyla ilk olarak Türkiye ile resmi ilişkiler kurmak için çalışmıştır. İki ülke 1 Mart 1921'de birbirlerinin bağımsızlığını

tanıyan bir dostluk anlaşması imzalamış ve Türkiye, Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanıırken, Afganistan'a askeri ve kültürel yardım sağlamıştır (Gregorian, 1969: 233).

Afganistan ayrıca komşusu İran ile ilişkiler kurmuş ve iki ülke Haziran 1921'de birbirlerinin bağımsızlığını tanıyan bir anlaşma imzalamışlardır. İtalya ve Afganistan aynı yıl bir dostluk anlaşması imzalamıştır. İngiltere 1921'de Afganistan ile resmi ilişkiler kurmuş, bunu 1922'de Fransa ve bir yıl sonra Almanya izlemiştir (Emadi, 2010: 20). 1930'larda Nazi Almanya'sı, İtalya ve Japonya Afganlarla kapsamlı ticari ilişkiler kurmuş ve Mihver devletleri ülkedeki ana dış etki haline gelmiştir. Afganistan, ülke resmi olarak tarafsız kalmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'nın başında genellikle Eksen yanlısı bir politika izlemiştir. Afganistan 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin ciddi desteklerini almıştır (Şimşir, 2002: 293). Ayrıca 1936 yılında ABD ile bir dostluk antlaşması imzalanmış, 1937 yılında ise Türkiye, İran ve Irak ile birlikte Sadabad Paktı'na dahil olmuştur (Armaoğlu, 2019: 427; Chaliand, 1982: 26).

Kısa bir süre sonra başlayan II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan ederek savaşın olası yıkıcı etkilerinden uzak kalmayı başaran Afganistan Soğuk Savaş'ın başlangıcında bağlantısızlık politikasını tercih etmekle birlikte ekonomik ve politik nedenlerle Sovyet etki alanında kalmaya devam etmiştir. Şah Mahmud döneminde uluslararası destek kazanma çabaları nihayet 19 Kasım 1946'da Afganistan'ın Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmasıyla sonuçlanmıştır. 13 Ocak 1950'de Şah Mahmud'un hükümeti Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmi olarak tanımış ve Afgan Yahudilerinin İsrail'e göç etmesine izin verilmiştir (Roberts, 2003: 84).

Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri, 1947'de Pakistan'ın kurulmasından sonra Peştunistan meselesi yüzünden gergin kalmıştır. Afganistan Peştunların ve Beluçların Durand Hattı'nın diğer tarafında ikamet etme hakkına destek vermiştir. Bunun sebebi ticareti kolaylaştırmak için Arap denizine erişim kazanma isteğidir. İngiliz hükümeti bu tutumu desteklememiştir çünkü bu durum Durand Hattı'nın her iki tarafındaki Peştunları birleştirecektir. Fakat yine de Afganistan, Pakistan Peştunlarının kendi kaderini tayin etme hakkını destekleyen söylemini sürdürmüştür (Shakir, 2020: 94). Bu gerginliğe rağmen iki ülke Şubat 1948'de büyükelçilikleri kabul etmiş ve Peştunların geleceklerini tayin etmek için bir referandum yapılması gerektiğine karar vermişlerdir. Pakistan'ın

tutumunu destekleyen bir referandum yapılmış ve o zamandan beri Kabil, Pakistan'a karşı düşmanlık ifade etmeye devam etmiştir (Teplinsky, 1981: 210).

Davud, Peştunistan meselesine kişisel bir ilgi göstermiştir. Davud'un Peştunlar ve Beluçlar için kendi kaderini tayin etme haklarına verdiği destek, Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkileri açık düşmanlık noktasına getirmiştir. 1955 yılında Kabil, Pakistan Büyükelçiliği önünde bir protesto gösterisi düzenlenmiş, göstericiler büyükelçilik binasına girmiş ve Pakistan bayrağını indirmişlerdir. Celalabad ve Kandahar'daki Pakistan konsolosluklarının önünde de benzer gösteriler düzenlenmiştir. Pakistan da buna misilleme yapmış ve Pakistanlılar Peşaver'deki Afganistan konsolosluğuna saldırmıştır. Afganistan ve Pakistan arasında yaşanan bu gerginlikleri çözmede Suudi Arabistan arabuluculuk etmiştir ve Pakistan bu süreçte yapıcı olmaya çalışmıştır, devlet lideri İskender Mirza Ağustos 1956'da Kabil'i ziyaret etmiştir (Malik, 2002: 17-18).

Fakat 1961-1963 yılları arasında Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler tekrar kötüleşmiştir. 6 Eylül'de iki ülke ilişkileri sonlandırmış ve Kabil ve Karaçi'deki büyükelçilikler kapatılmıştır. Sınırlar kapalı kalmıştır ve bu sebeple Afganistan'ın malları Karaçi'de mahsur kalmıştır. Davud, ABD'den Afganistan'ın mallarını İran'ın Çabahar şehri üzerinden taşımasına yardım etmesini istemiş ancak ABD bunu reddetmiştir. Bunun üzerine SSCB Afganistan'a yardım teklif etmiş ve ülkenin ithal mallarını Karaçi üzerinden ülkeye ulaştırılmıştır. Bu durum Davud'un SSCB ile bağlarını daha da güçlendirmesine neden olmuştur. Muhammed Yusuf döneminde ise Afganistan-Pakistan arasındaki ilişkiler iyileştirilmeye çalışılmıştır. 20 Temmuz 1963'te Afganistan Peşaver ve Ketta'daki konsolosluklarını açmış ve aynı yıl 12 Ağustos'ta iki ülke büyükelçi değişimi yapmıştır (Emadi, 2010: 63).

Şefik döneminde de ülke İran ve Pakistan ile olan ilişkileri geliştirmiştir. 12 Mart 1973'te İran ile Helmand Nehri'nden İran'a akan su hacmini belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Şefik ayrıca Peştunistan meselesinde Pakistan ile müzakere etmeye çalışmıştır (Emadi, 2010: 79-80). 17 Temmuz 1973'te darbe ile tekrar başa geçen Davud'un söylemleri ve politikaları, bir ABD müttefiki olan İran Şah'ının hoşuna gitmemiştir ve Şah, Afganistan ve SSCB arasındaki bağları İran'daki istikrara tehdit olarak algılamıştır. Bunun üzerine Şah, İran'da çalışan tahmini bir milyon yasadışı Afgan'ı sınır dışı etmeye zorlamıştır. Davud, kardeşi Naim'i iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirmek için Tahran'a gönderince iki ülke arasındaki ilişkiler iyileşmiş ve İran,

Afgan işçilerinin geri dönmesine izin vermiştir. Bunun yanı sıra Şah Ekim 1974'te Afganistan'ın kalkınma projeleri için 2 milyar dolarlık ekonomik yardım sözü vermiştir (Kabul Times, 1976).

Davud'un Peştun ve Beluç muhaliflerini destekleme politikası Pakistan'ın lideri Zülfikar Ali Butto'yu endişelendirmiş ve misillemeye zorlamıştır. Pakistan'da bir Kabil karşıtı propaganda merkezi kurulmuş ve Davud muhaliflerine sığınak sağlanmıştır. İran Şah'ının arabuluculuğuyla Pakistan ile anlaşmaya çalışılmıştır. İran'ın endişelerinin sebebi, bölgedeki Beluçların ayaklanmasının İran'daki Beluçları kışkırtma ihtimaliydi (Çolakoğlu, 2007: 63-65). 27 Nisan 1978'teki Sevr Devrimi sonrası ADHP başa geçince insanlar Pakistan'a göç etmeye başlamıştır. Tüm bunlar yaşanırken ADHP'nin Durand Hattı'nı reddediyor olması nedeniyle Pakistan ile Afganistan ilişkileri bu dönemde de kötü seyretmeye devam etmiştir, zira ADHP de bölgedeki Peştun ve Beluç nüfusun kendi kaderini tayin etme haklarını savunmuştur. Fakat ilerleyen zamanlarda Emin, Pakistan ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Öyle ki Durand Hattı'nı bile kabul etmeyi düşünmüştür. Fakat Pakistan, bu süreçte Kabil ile anlaşmaya sıcak bakmamıştır. Pakistan, ABD-Afganistan ilişkilerinin iyileştirmesinin ardından Afganistan ile yakınlaşacağını belirtmiştir fakat ABD bu duruma kayıtsız kalmıştır (Shakir, 2020: 61-63).

Afganistan'ın sınır komşularından biri ve bölgedeki önemli bir aktör olan ÇHC ile Afganistan ilişkileri 13 Ocak 1950 tarihinde Afganistan'ın ÇHC'yi resmen tanımasıyla ve 1955 yılında ÇHC'nin Afganistan'ı tanımasıyla resmen başlamıştır. Bu tarihten sonra iki ülke arasında dostça ilişkiler sürdürülmüş ve karşılıklı ziyaretler başlamıştır. 1956 yılında bir Afgan kültür heyeti ÇHC'ye bir ziyarette bulunmuştur. Bunu izleyen yılda, 1957'de ise Çin Başbakanı Çu En-Lay, Kabil'e bir ziyarette bulunmuştur. Başbakan Davud 1959'da ÇHC'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sonrasında iki ülke arasındaki iş birliğini artırma yönünde bir anlayış ortaya çıkmıştır (Ludwig, 2013: 394-395). Bunun sonucunda Afganistan ve ÇHC arasında 26 Ağustos 1960 tarihinde bir Dostluk ve Karşılıklı Saldırmazlık Antlaşması ve 22 Kasım 1963 tarihinde Afganistan-ÇHC sınırını belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu gelişmelerin üzerine 1964 yılında Kral Zahir Pekin'i ziyaret etmiştir (Ludwig, 2013: 396; Tzou, 1990: 32). 1964-1972 yılları arasında ÇHC Afganistan'a tekstil sanayisinde kullanılmak üzere kredi sağlamıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda Muhammed Davud'un 1973 yılında yaptığı darbe ÇHC

tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun sebebi ÇHC'nin Davud'un SSCB'ye olan yakınlığının yanı sıra Peştunistan meselesinin tekrar kızışmasıyla bir bölgesel çatışma çıkabileceği kaygısıdır (Erman, 2019: 160-163).

Sovyet işgaline giden süreçte Afganistan'ın çevre ülkelerle olan ilişkisi sürekli değişkenlik göstermiştir. Bunun en önemli sebebi ülke içinde yaşanan sık rejim değişiklikleridir. İktidarı elinde bulunduran karar alıcıların dış politikaları birbirinden farklı yollar izlemiştir ve zaman zaman bu politikalar Afganistan'ı komşu ülkelerden izole etmiştir. Peştunistan meselesi yüzünden Afganistan-Pakistan ilişkileri uzun yıllar gergin kalmış ve belirli dönemlerdeki yumuşamaların dışında bu gerginliği sürekli korumuştur. ABD ile olan iyi ilişkileri nedeniyle Pakistan dış politikası özellikle işgal sürecinde ABD etkisiyle belirlenmiş ve Afgan hükümetine karşıt bir tutum sergilemiştir. Bunun yanı sıra Afganistan'ın İran ile olan ilişkileri de uluslararası sistemde yaşanan değişimler neticesinde zaman içinde farklılıklar göstermiştir. İran'daki Şii Hazaraların etkisi İran'ın Afganistan politikasını oluşturmada büyük önem arz etmiştir.

1.1.2. SSCB ve ABD ile İlişkisi

SSCB ile Afganistan arasındaki ilişkilerin temeli ilk olarak 18. yüzyılda atılmıştır. Afganistan coğrafyası tarih boyunca emperyalist İngiltere ve Rusya arasında bir rekabet ortamı olmuştur. Bu rekabet, 18. yüzyılda Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ile Orta Asya üzerindeki etkisini artırmasıyla başlamıştır. 1763'ten beri Hindistan'ı elinde bulunduran İngiltere ise Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin artmasının Hindistan kolonisine karşı bir tehdit olduğuna inanmıştır. Bu nedenle İngiltere, kolonisini savunmak adına Afganistan'ı Rusya ile arasındaki bir tampon bölge olarak görmüştür. İki devlet Orta Asya'da stratejik avantaj sağlamak için bir rekabet halindedir. "Büyük Oyun" olarak adlandırılan bu rekabet 19. yüzyılın en önemli diplomatik problemlerinden biri olmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2008: 64-65). 1879 yılında İngilizlerin Afganistan müdahalesinin ardından yapılan Gandabak Antlaşması ile Afganistan dış politikasını kontrol altına almasıyla, bölgedeki Rus nüfuzu 1919 senesine kadar azalmıştır. 1919 senesinde Emanullah Han'ın ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından Rus-Afgan ilişkileri iyileşmeye başlamıştır. Emanullah hemen komünist rejimi tanımış ve bağımsız Afgan devletini ilk tanıyan devlet ise SSCB olmuştur (Yegin, 2015: 19).

1921’de bir Sovyet-Afgan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu süreçte SSCB’nin Afganistan ile iyi bağlar kurmak istemesinin birtakım nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi, yeni Bolşevik rejiminin iç ve dış tehditlere karşı yeni müttefiklere ihtiyaç duymasındır. Erken Sovyet rejimi böylece Kral Emanullah için uluslararası bir müttefik olarak ortaya çıkmıştır. Afganistan ve SSCB arasındaki ilişkiler, iki ülke Şubat 1921’de kültürel, eğitimsel ve teknik antlaşmalar imzaladıktan sonra daha da güçlenmiştir (Emadi, 2010: 19).

SSCB, Emanullah’ın devrilmesinden sonraki süreçte Afganistan’ı büyük ölçüde görmezden gelmiştir. Daha çok Batı yanlısı olsa da Nadir, Afganistan ve SSCB arasındaki ilişkileri de iyi tutmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda iki ülke 1931’de bir Saldırmazlık Paketi imzalamıştır ve bu dönem Afganistan, SSCB’den petrol, benzin, şeker ve diğer tüketim ürünlerini ithal ederek ekonomik alanda bir iş birliği içinde olmuştur. Nadir’in 1933’teki ölümünün ardından Haşim hükümeti de Nadir Şah gibi Batı yanlısı politikalar geliştirmiştir (Gibbs, 1987: 367). Bu dönem, Afganistan’ın ABD, Almanya ve İngiltere gibi büyük emperyal güçlerle bağlarını güçlendirdiği bir dönem olmuştur. ABD’li girişimciler ülkeyi bir yatırım alanı olarak görmeye başlamış ve 1937’de Kabil, İç Araştırma Petrol Şirketi’ne Afganistan’daki petrol yataklarını araştırmak ve geliştirmek için yetmiş beş yıllık bir imtiyaz vermiştir. Haşim döneminde ABD, 6 Haziran 1942’de Kabil’de elçilik kurmuş ve savaş sonrası yıllarda Afganistan’ın kalkınmasına katılımını artırmış, bu doğrultuda ülkenin tarım projelerini finanse etmek için Afganistan’a ekonomik yardım sağlamıştır (Emadi, 2010: 42-48). Haşim hükümeti ekonomiyi geliştirmek için, yabancı girişimcilerin Afganistan’a yatırım yapmalarına izin vermiştir ve bunun sonucunda ülkede ABD menşeli bankalar ve şirketler faaliyete geçmiştir. Haşim iktidarında Afganistan SSCB’den uzaklaşmış ve ABD yanlısı politikalar izlemiştir (Saikal, 2004: 102-103).

Haşim’in ardından iktidara geçen Şah Mahmud, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkenin ABD ile bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. ABD, Afganistan devletini 1936’da tanımıştır ve 1942’de Kabil’de diplomatik bir elçilik kurulana kadar İran’daki büyükelçisi William H. Hornibrook’u yerleşik olmayan bir büyükelçi olarak atamıştır. ABD Şah Mahmud döneminde, 5 Haziran 1948’de, misyonunu büyükelçiliğe yükseltmiştir (Emadi, 2010: 55).

Şah Mahmud iktidar döneminde ABD'den askeri yardım istemiş ve geri çevrilmiştir. Bunun sebebi ABD liderlerinin Sovyetleri ülkeyi istilaya teşvik etmek istememeleridir. Bunun yerine Afganistan'ın, İran, Pakistan ve Hindistan arasında bölgesel iş birliğini güvence altına almak istemişlerdir. ABD'nin o dönem Afganistan'a fazla yardımda bulunmamasının bir diğer sebebi de kaynaklarını ilk savunma önceliklerinden, yani Batı Avrupa'dan yana kullanmaya odaklanmasıdır (Şahin, 2008: 48). Şah Mahmud' un ardından Davud, SSCB'nin yönetim tarzından etkilenmiş ve Sovyet yanlısı politikalar izlemiştir. Öyle ki ülkedeki Sovyet yanlısı gruplar tarafından Davud'a "kızıl prens" lakabı takılmıştır. Peştunistan meselesi süresince SSCB'nin Afganistan'ın Peştunistan politikasına verdiği destek, Davud'un Moskova ile ilişkilerini güçlendirmesine neden olmuştur (Barfield, 2010: 209).

Davud, ABD'den ordusunu modernize etmeye yardımcı olması için askeri yardım istemiştir. 28 Aralık 1954'te ABD, Afganistan'a yapılacak askeri yardımın Sovyetlerle sorunlar yaratacağı gerekçesiyle ülkeye askeri yardım sağlamayacağını söylemiştir. Afganistan ABD'den silah istemek yerine Pakistan ile Peştunistan anlaşmazlığını çözmeliydi. ABD, Peştunistan meselesi konusunda Pakistan tarafında yer almıştır ve Durand Hattı'nı Afganistan ve Pakistan'ı ayıran yasal sınır olarak tanımıştır (Kakar, 1979: 175-176). Zira Pakistan, SEATO ve Bağdat Paktı'nın bir üyesidir.

Bu süreçte ABD Pakistan'a askeri destekte bulunmuştur ve Kabil, ABD'nin Pakistan'a askeri desteğini Afganistan'ın istikrarı için bir tehdit olarak görerek ABD'den eşit miktarda askeri yardım istemiştir. ABD bu isteği tekrar reddetmiş ve bu durum Davud'un SSCB ile daha yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur (Barfield, 2010). 13 Mart 1955'te kurulan Loya Jirga'da, Afganistan'daki ABD kalkınma projelerinin sonlandırılmasına karar verilmiştir. Sovyet liderleri Aralık 1955'te Afganistan'ı ziyaret ederek ekonomik ve askeri yardım sözü vermiş ve bu sözlerini yerine getirmişlerdir. Sovyet teknisyenleri ordu subaylarını eğitmek için Afganistan'a gönderilmiş ve 1955-1979 yılları arasında SSCB'de yaklaşık 3.700 öğrenci ve askeri personel ileri askeri eğitim almıştır (Emadi, 2010: 62-63). Afganistan'ın SSCB'ye ve blok ülkelerine güvenmesi ve Pakistan'a olan düşmanlığı, ABD'nin Sovyetlerin ülkedeki varlığını azaltmasına ve Sovyetlerin Hint okyanusuna doğru genişlemesine engel olması amacıyla Afganistan'a yardımda bulunmasına neden olmuştur.

1960'lı yıllarda SSCB'nin Afganistan üzerindeki etkisi ADHP ile devam etmiştir. KGB, 11 Nisan'dan 16 Mayıs 1966'ya kadar ADHP'nin Halk gazetesinin yayınına finanse etmiş, Taraki'ye 1965 parlamento seçimleri kampanyası için 4 bin Afgani vermiş ve izleyen dönemde de aylık maaş bağlamıştır. Taraki, KGB'ye ülkenin siyasi durumu, ordusu ve hükümeti hakkında bilgi vermiş ve Afganistan'daki Sovyet çıkarlarını desteklemek için çalışmıştır. Ülkede Sovyet yanlısı olan bu partinin kurulmasıyla Afganistan siyasetinde dolaylı bir Sovyet etkisi tam anlamıyla başlamıştır (Mitrokhin, 2002: 26).

Bu dönemde ABD şirketleri Afganistan ile olan ticari ilişkileri geliştirmek istemişlerdir. Bir ticaret heyeti ülkeyi ziyaret ederek bölgenin ABD için mükemmel bir pazar potansiyeli olduğunu ve Amerikalı üretici ve ihracatçıların Afgan pazarlarına daha çok önem vermesi gerektiğini belirtmiştir. 1950'lerin ortalarından bu yana ABD'nin Afganistan'daki eğitim üzerine etkisi, çoğunlukla köy ve meslek okulları için müfredat geliştirme ve öğretmenlerin eğitimi için kurumlar sağlamada kendini gösteriyordu. 1960'ların başında ise ABD, ülkenin eğitim sisteminin modernleştirilmesinde, okulların ve kolejlerin inşa edilmesinde ve Kabil Üniversitesi kampüsünün modernize edilmesi ve büyütülmesi için fon sağlamada daha aktif bir rol üstlenmiştir. Amerikalı personeller Afganistan'ın eğitim kurumlarında çalışmaya gönderilmiştir. Öğrencilere ABD'de okumaları için burslar verilmiştir. Fakat birçok öğrenci eğitimlerinin ardından ABD'ye yerleşmeyi seçmiş ve Afganistan'daki sosyopolitik ve ekonomik dönüşümde aktif bir rol oynamamışlardır (Emadi, 2010: 80).

ABD'nin bölgede üstlendiği aktif rol SSCB'nin hoşuna gitmemiş ve bölgedeki etkinliğini pekiştirmek için bu dönemde ülkeye siyasi, ekonomik ve askeri destekte bulunmuştur. Sovyet lider Nikita Kruşçev Kabil'e yaptığı bir ziyaret esnasında yaptığı bir konuşmada Afganistan'a o zamana kadar yapılan yardımın boşa gitmeyeceğini, Afganların güvenini ve dostluğunu kazandığını dile getirmiştir. Kruşçev, Peştunistan konusunda da Afganistan'a destek vermiştir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 69). SSCB bu dönemde aynı zamanda Batılı ülkelerin Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yaptıkları kalkınma projelerinden memnuniyetsizliğini de dile getirmiştir ve bu durumun Afganistan ve SSCB arasındaki komşuluk ilişkilerine zarar verebileceğini belirtmiştir (Roberts, 2003: 170). SSCB 1963 tarihinden başlamak üzere ülkedeki hidrokarbon endüstrisinin çoğunu

devralmış ve 1960'ların sonlarında ülkedeki doğal gazın 10 yıl boyunca SSCB'ye ihraç edilmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştır (Shroder, 1982: 23).

Afganistan'ın kalkınmasına yönelik Sovyet yardımı, yolların inşası ve tarımsal projeleri de içermektedir. 1955 ile 1971 yılları arasında Afganistan'da yaklaşık 1.000 Sovyet eğitim personeli görev yapmıştır. SSCB de tıpkı ABD gibi Afgan öğrencilerine eğitim bursu sağlamış ve 1955-1979 yılları arasında yaklaşık 4.000 öğrenci SSCB'ye eğitim için gitmiştir. Fakat ABD'de olanın aksine SSCB'de eğitim gören ve Sovyet tipi Marksist ideolojiyi benimseyen öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkeye dönüp Afganistan'da çalışmışlardır (Hyman, 1984: 34).

1974'te SSCB Davud hükümetine ülkenin kalkınma projeleri için 428 milyon dolar kredi yardımı sağlamıştır. Sovyetler ayrıca teknik ve ekonomik yardım anlaşması kapsamında Afganistan'a 100 milyon ruble kredi sağlamışlardır. Ekim 1967'de başlayan SSCB'ye doğal gaz ihracatı, Ocak 1977'ye kadar artarak devam etmiştir (Dupree, 1973: 2). Bu süreçte ABD Afganistan'a olan ilgisinden vazgeçmemiştir. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Kasım 1974'te Kabil'i ziyaret ederek Davud'la görüşmüş ve Afganistan'a ekonomik yardım sözü vermiştir. Ayrıca Davud'u Pakistan ile ilişkileri geliştirmeye ikna etmiştir. Ancak ABD, Davud'un ekonomik ve askeri yardım için SSCB'ye bağımlılığı ve Afganistan'ın Pakistan ve İran'a yönelik politikası konusunda endişelidir (Emadi, 2010: 96).

Davud kendisini Sovyetlerden uzak tutmaya ve Batı ile bağları güçlendirmeye kararlıydı ve 30 Haziran 1976'da kardeşi Naim'i ABD'ye göndermiştir. Naim burada Dışişleri Bakanı ile bir araya gelmiş ve Afganistan'ın SSCB ile ilişkilerini tartışmıştır. Bu görüşmenin ardından ABD, Afganistan'ın SSCB'den uzaklaşabilmesi için istihbarat bilgisi vermeyi, askeri subayların eğitimini almayı ve ekonomik yardım sağlamayı kabul etmiştir. Bu gelişmelerin ardından ABD ve Afganistan ilişkileri güçlenmeye devam etmiştir (Memorandum, 1976).

Sevr Devrimi'nin ardından ülkedeki Sovyet etkisi iyice artmıştır. KGB, İçişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Ajansı ve İstihbarat Teşkilatı'nın kontrolünü eline almıştır. Sovyetler bu süreçte kendilerine bağlı rejimi desteklemiş ve Mayıs 1978'de önemli ekonomik ve askeri yardımlar sağlamıştır. Sovyetler Afganistan'a ülkenin ordusunu eğitmesi ve organize etmesi için görevliler göndermiştir. Bu görevlilerin sayısı Aralık 1979'a gelindiğinde 4.000'e ulaşmıştır (Scherer, 1987: 259).

Fakat SSCB o dönemde hükümetin başında olan Hafızullah Emin'in izlediği politikalardan memnun olmamıştır ve ADHP'nin kurucusu ve sadık bir Sovyet ajanı olan Taraki'nin başa geçmesi için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Fakat bu girişimler başarısız olmuş ve Emin ordu gücünü ele geçirip Taraki'yi öldürmüştür. Fakat Emin iktidarı elinde tutmasına rağmen ülke içindeki ayaklanmalar ve çatışmalarla baş edememiş ve SSCB ordusunu ülkede asayiş sağlaması ve rejimini koruması için ülkeye davet etmiştir. Fakat Emin'in izlediği politikalara güvenmeyen SSCB 27 Aralık 1979'da Emin'i öldürüp ülkeyi işgal etmiştir (Emadi, 2010: 116).

Dönemin Sovyet lideri Brejnev, Afganistan'a yapılan müdahaleyi şu şekilde meşrulaştırmaya çalışmıştır: “Devam eden silahlı müdahale ve dış güçlerin düzenlediği komplo, Afganistan'ın bağımsızlığını kaybedeceği ve ülkemizin güney sınırında emperyalist bir askeri üs haline geleceği konusunda gerçek bir tehdit yarattı...” (Deutschland, 1980: 5-6). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere SSCB Afganistan işgali meşrulaştırmak için sınır bölgelerinin güvenliği ve Batılı güçlerin Afganistan üzerindeki emperyal politikaları bahanesini kullanmıştır. Yapılan işgalin ardından SSCB Babrak Karmal'ı devletin ve ADHP'nin başına geçirmiştir.

Emanullah Han ile başlayan ve 1979 senesinde SSCB'nin Afganistan'ı işgaline kadar olan süreçte ülkede hem SSCB hem de ABD nüfuzu sağlanmaya çalışılmıştır. SSCB'nin sınır komşusu olması nedeniyle ülke SSCB için büyük önem arz etmiş ve Batılı güçlerin ülkede nüfuz sağlamalarından hiçbir zaman memnun olunmamıştır. Soğuk Savaş süresince dünyanın her yerinde olduğu gibi Afganistan'da da bu iki süper güç arasında gerçekleşen bir nüfuz yarışı vardır. Önceki dönemlerde Afganistan ABD dış politikasında önemsiz bir devlet olarak görülmüştür fakat ilerleyen zamanlarda SSCB ile yakın ilişkiler kurmaya başlaması ve bölgedeki diğer ülkelere olan konumu nedeniyle 1950'lerle birlikte ABD de odağını Afganistan'a çevirmeye başlamıştır. 1979 senesine gelindiğinde ise SSCB'nin ülkeyi işgal etmesi ABD için bölgede büyük bir tehdit oluşturmuş ve bu süreçte de meydanı SSCB'ye bırakmayıp aktif bir rol almaya çalışmıştır.

2. SOVYET AFGANİSTAN İŞGALİ

25 Aralık 1979'da Hafızullah Emin'in Sovyet ordusu tarafından öldürülmesinin ardından aynı gece sürgündeki Babrak Karmal Kabil'e getirtilmiştir. Babrak Karmal ile birlikte sayıları 85 bine ulaşan Sovyet birlikleri de Afgan topraklarına gelmiş ve ülkenin

stratejik noktalarına yerleşmişlerdir. 27 Aralık 1979'da Kabil radyosu idareye Karmal'ın geldiğini duyurmuştur (Sander, 1998: 505). Afgan halkı bu şekilde Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmiş olduğunu öğrenmiştir. Sovyetlerin Afganistan'daki askerlerinin sayısı işgalin ilerleyen dönemlerinde 150 bine ulaşmıştır. Ayrıca Sovyetlerin Afganistan'ın kuzeyinde bir bölgede 40 bine yakın destek kuvvetlerinin olduğu da düşünülmekteydi (Krakowski, 1987: 8).

Sovyetler Afganistan'a girdiklerinde hiç beklemedikleri üç olay ile karşılaşmışlardır. Bunlardan birincisi Afgan halkının Sovyetlere karşı gösterdiği aşırı direniştir. İkincisi ise Afgan ordusunun kaçarak direnişçilere katılmasıdır. Özellikle kırılık alanın kontrolünü sağlamada Afgan ordusuna güvenen Sovyetler bu amacını da gerçekleştirememiştir. 1979 yılının son dönemlerinde orduda 100 bin kadar Afgan asker varken 1980 sonlarında bu sayı 30 bine kadar düşmüştür. Üçüncüsü ise Afganistan arazilerine hâkim olamamaktır. Afganistan'ın arazileri çok sarp ve dağlıktır; Sovyet askerleri bu araziye hâkim değilken direnişçiler araziye avuçlarının içi gibi bilmektedir (Armaoğlu, 2019: 70-71).

Dinsiz olarak gördükleri Sovyetleri ülkelerinden çıkarmak isteyen direnişçiler İslamiyet adına savaşan cihatçı kişilerden oluşmuşlardır ve bunlara "Mücahit" (Allah adına savaşanlar) denmiştir. Mücahitler Afganistan'ın sarp coğrafyasını çok iyi bildikleri için Sovyetlerin karadan yaptıkları saldırılarda başarısız olmasını sağlamışlardır. Karadan yaptıkları saldırıların başarısız olduğunu fark eden Sovyetler, Hava taarruzlarına ağırlık verip mücahitleri havadan vurma yoluna gitmişlerdir (Şahin, 2008: 31).

Sovyetler 1985 yılından itibaren ümitsizliğe kapılmaya başlamıştır. Mücahitler ile olan savaşlarındaki başarısızlıklar onları farklı bir stratejiye yönlendirmiştir. Afgan halkını yanlarına çekmek için bu dönemde birçok tedbir almışlardır. Alınan bu tedbirler ise; kendi yerel liderlerinin seçilmesine izin verilmesi, köylerin borçlarının silinmesi, genel tüketim malzemelerinin temini sağlanması, evlenenlere 300 afgani (10 dolar civarı) çeyiz parası verilmesi, ilköğretimin yerel dil ile yapılmasıdır (Şahin, 2008: 32; Girardet, 1984: 11). Sovyetler almış olduğu bu önlemler ile Afgan halkını yanlarına çekmek istemişlerdir.

Karadan yapamadıkları taarruzları hava kuvvetleri ile yapan Sovyetler 1986'dan sonra büyük sıkıntıya girmişlerdir. Bu sıkıntının kaynağı ise ABD'nin mücahitlere Stinger adında düşman uçak ve helikopterlerine karşı kullanılan, bir kişi tarafından

omuzda taşınabilen hava savunma füzesi vermesi olmuştur. Bu Stinger füzeleri sayesinde mücahitler hava sahasında da Sovyetlerin önüne geçmişlerdir. Mücahitlerin fırlattığı 190 füzenin dörtte üçü hedefini bulmuş ve bu durum Sovyet hava kuvvetlerinin sonu olmuştur. Sovyetler artık hem karadan hem de havadan bir operasyon yürütememişlerdir (Powers, 2005: 352).

Sovyetler Afganistan'da yeni bir Marksist kuşak yetiştirmek istemişlerdir. Bunun için her yıl 7 ila 10 yaş arasındaki binlerce çocuk Sovyet Rusya'ya 10 yıllık bir eğitim için gönderilmiştir. Bunun yanında 10 yaşından sonra her çocuk Rusça öğrenmek zorundadır. Okullarda Marksist-Leninist öğretime ağırlık verilmiş ve Afganistan tarihi Ruslara göre yeniden düzenlenmiştir (Armaoğlu, 2019: 74). Sadece ilkokullarda değil üniversitelerde de çeşitli değişiklikler yapılmış, özellikle Kabil üniversitesinde tarihi materyalizm, ilmi sosyoloji, diyalektik materyalizm, Rus dili ve ihtilal hareketleri adında 5 ders zorunlu ders olarak gösterilmeye başlanmıştır (Almqvist, 1986: 19).

Afgan halkı ise Sovyet işgaline karşı büyük bir direniş göstermiştir. Sovyet işgaline karşı Kabil'de yapılan ilk eylem 1980 Şubat'ta esnaf ve memurların başlatmış olduğu genel grevdir. Ardından 1980 Nisan'da öğrencilerin yapmış olduğu yürüyüş (kanlı olay) ile direniş daha da büyümüştür. Nisan 1981'de Kabil ve çevresinde çatışmalar başlamış, otoyollar kapatılmıştır (Oğuz, 1999: 145-147). Sovyet işgalinden sonra tüm ülkede bir uzlaşma ortamı oluşmuştur. Ülkesini Sovyet ordusundan kurtarmak için tüm halk bir araya gelmiş, kralcı, laik, köktendinci fark etmeden Sovyetlere karşı savaşmıştır. Bu savaşta her kesimden ve ideolojiden insan vardır fakat en çok öne çıkanlar İslami direniş grupları olmuştur. Bunun sebebi de cihat anlayışıdır. Tüm dünyada mücahit olarak tanınan bu gruplar ABD'den gelen silah ve maddi yardım sayesinde Sovyetlerden daha avantajlı durumda olmuşlardır (Ülger, 1999: 98).

Sovyetler işgalin son dönemlerine gelindiğinde işin çıkmaza girdiğinin farkına varmışlardır. O kadar zamandır Afganistan'da olmalarına rağmen başarılı olamamışlar ve fazlasıyla da kayıp vermişlerdir. Bunun üzerine, geri çekilmek için çözüm yolu arayışına girmişlerdir. Sovyetler koşulsuz geri çekilerek itibarını zedelemek istemediği için farklı bir yol izlemeyi seçmiştir. Geri çekilip işgal bittikten sonra ülkede komünist rejimin devam etmesini sağlamak istemişlerdir (Arnett, 1999: 575). Bu çekilme stratejisinde Sovyet iktidarına yeni gelmiş olan Mikail Gorbaçov, Kasım 1986'da Babrak Karmal döneminde gizli serviste, daha sonra da başbakan yardımcısı olarak görev yapan Dr.

Necibullah'ı Afganistan Cumhurbaşkanı yapmıştır. Necibullah da Karmal gibi halkın onayını almak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Halkı uzlaşmaya çağırmıştır. Bunun ardından mücahitler arasında bölünmeler yaşanmış fakat yine de herhangi bir ilerleme kaydedilememiş ve mücahitler direnişlerine devam etmişlerdir (Oğuz, 1999: 214-215; Uysal, 1996: 109).

Mücahitlerle savaşmada başarısız olan, herhangi bir ilerleme kaydedememiş ve hatta hâkim oldukları büyük şehirlerde bile kontrolü kaybetmiş olan Gorbaçov yönetimi daha fazla gurur yapmadan ülkeden ayrılma kararı almıştır. BM raporuna göre 27 Aralık 1979'dan Şubat 1989'a kadar süren savaşta 2 milyon insan ölmüş ve 2 milyon insan yaralanmış, 5 milyon kişi göçmen durumuna düşmüştür (Borer, 1988: 97-98).

SSCB'yi Afganistan'ın işgaline iten birden fazla motivasyon ve amaç vardır ancak bu amaçlardan hiçbirini gerçekleştirememişlerdir. Yapılan bu işgal yalnızca her iki ülke için maddi ve manevi birçok kayba yol açmış ve SSCB'nin sonunu getiren faktörlerden biri olmuştur.

2.1. İŞGALİN SEBEPLERİ

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etme nedenleri düşünüldüğünde sadece yayılmacı politikalar doğrultusunda hareket ettiği söylenemez. Sovyetlerin işgal kararının alınmasında birçok faktörün etkisi olmuştur ve bu faktörlerin hepsinin birleşimi ile işgalin altında yatan mantık anlaşılabilmektedir.

Afganistan tarih boyunca Sovyetlerle coğrafi konumu nedeniyle yakın ilişkiler kurması gerektiğinin farkında olmuştur. Nitekim tarihsel gelişmeler de bu durumu destekler niteliktedir. Afganistan hem ekonomik hem de askerî açıdan yardıma muhtaç bir ülkedir. Buna ek olarak diğer sınır komşusu Pakistan ile yaşanan gerginlikler de Afganistan'ı diğer komşu ülkelere yakınlaştırmıştır. SSCB de bu durumun farkında olmuş, bu durumu Afganistan ile kurulacak yakın ilişkiler için bir fırsat olarak görmüş ve bu fırsatı kullanmakta gecikmemiştir (Gregory, 1986: 4). Büyük Oyun'dan bu yana ülkeye olan ilgisini ve etkisini yavaş yavaş artırmıştır. Hem Çarlık Rusya döneminde hem de SSCB döneminde etkin bir Afgan dış politikası olduğu görülmektedir. Zaman boyu yaşanan gelişmeler ve SSCB tarafından sağlanan yardımlar Afganistan'ı SSCB'ye bağımlı ve hatta borçlu bir devlet haline getirmiştir. SSCB de bölgedeki pozisyonunu korumuş ve gün geçtikçe güçlendirmiştir. Belki de yayılmacı politikalarının temelini tarih

boyunca Afganistan'a yaptığı yardımlarla yavaş yavaş atmış ve doğru zamanın gelmesini beklemiştir (Gibbs, 2006: 241-242).

SSCB'nin işgalinin ardında yatan bir diğer etmen olarak da Brejnev Doktrini gösterilebilir (Han, 2011: 65). Doktrine göre, sosyalizmin hâkim olduğu ülkelerde kapitalizmin yarattığı saldırgan gelişmeler tüm sosyalist dünyayı ilgilendiren bir sorun ve bu sorunun halledilmesi yalnızca o ülkenin değil sosyalizmi benimsemiş tüm ülkelerin sorumluluğunda olacaktır. Bu tehdidi ortadan kaldırmak içinse silahlı müdahale de dâhil olmak üzere her türlü araç kullanılacaktır (STMA, 1988: 1-300). SSCB, 1968'de Çekoslovakya'nın işgalinin ardından benimsenen Brejnev Doktrininin savunduğu düşünceyi Afganistan üzerinde kullanmıştır. Bu doktrine dayanarak SSCB sosyalist ülkeler ve komünist partilerin etkin olduğu ülkelere olan müdahalesini artırmayı meşru kılmıştır (Okur, 2020).

Afganistan'da ise ADHP'nin iktidara geçmesinin ardından bu doktrini uygulayabilmek için uygun bir alan oluşmuştur. Fakat Taraki ve Emin döneminde yaşanan iç gelişmeler ve halk tabanlı isyanlar Afganistan'da kurulan Marksist rejim için bir tehdit yaratmaktadır. Böyle bir ortamda yaşanan ayaklanmayla Marksist bir rejimin devrilmesi bir domino etkisi yaratıp Doğu Avrupa'daki devletlerde de benzer sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanı sıra Afganistan'daki Sovyet destekli rejimin devrilmesi ve SSCB'nin bu rejime yardımcı olamaması, SSCB'nin Küba, Mozambik ve Etiyopya gibi diğer komünist 3. dünya ülkelerinin desteğini kaybetmesine ve bu ülkelere olan etkisinin azalmasına yol açabilirdi (Gregory, 1986: 7).

İşgalin ardındaki bir diğer neden olan sınır güvenliği SSCB'nin tarih boyunca büyük önem verdiği bir dış politika konusu olmuştur ve Doğu Avrupa'da da görüldüğü üzere sınır güvenliğini, sınırlarında sadık ve bağımlı devletler yaratarak sürdürmeye çalışmıştır. Afganistan'da da bunu yapmaya çalıştığı söylenebilir. Bunun yanı sıra SSCB-Çin sınırı da Sovyetlerin sınır kaygılarından (Gibbs, 2006: 254). Ocak 1979'da ABD ve ÇHC arasında alınan diplomatik ilişkileri normalleştirme kararı da SSCB'nin sınır güvenliğine bir tehdit olarak yorumlanmıştır. Zira ÇHC'nin ABD ile yakın ilişkiler geliştirmesi SSCB'nin güney sınırında Batı yanlısı bir rejimin olması demektir ve SSCB'nin bölgede stratejik bir avantaj sağlaması gerekmektedir. Bununla birlikte Kasım 1979'da yaşanan İran-ABD arasındaki rehin krizi de SSCB'nin endişelenmesine sebep

olmuştur. Zira kriz sonrası ABD'nin Hint okyanusuna deniz kuvvetleri konuşlandırması SSCB'nin güney sınırında bir ABD askeri varlığı tehdidine neden olmaktaydı (Bekcan, 2020: 238).

Dördüncü olarak İslami köktendinciliğin büyümesi korkusu SSCB'nin işgal nedenlerinden biri olarak gösterilebilir (Gregory, 1986: 11). İşgale yaklaşan dönemde de ADHP içindeki anlaşmazlıklar ve ülkedeki direnişçi İslami köktendincilerin olası galibiyeti ve yönetimi ele geçirmeleri SSCB için kötü senaryolardan biridir. Bunun olması bölgede İran ve Pakistan ile beraber üçüncü bir İslam devletinin kurulması demektir ve hâlihazırda SSCB'nin ideolojilerinden memnun olmayan Afganistan halkı ABD'ye yaklaşp SSCB için büyük bir tehdit oluşturabilirdi. Bir diğer neden de SSCB'nin güney sınırındaki bu köktendinci topluluk bölgedeki diğer Müslüman Sovyet rejimlerini etkileyip ayaklanmalara neden olabiliyorlardı (Bradsher, 1983: 137).

ABD'nin SSCB'nin etkinliklerine kayıtsız kalması da SSCB'yi işgale cesaretlendiren faktörlerden biri olmuştur. İşgale yaklaşan dönemde SSCB askerî açıdan ABD'yi yakalayabilmişti. Özellikle ABD'nin Vietnam yenilgisinin ardından uluslararası topluma güçlü bir devlet olduğunu göstermek ve itibar kazanmak için daha saldırgan eylemlerde bulunabilecek durumdaydı (Köni, 2007: 131). Ayrıca ABD bu dönemde SSCB'nin Angola, Yemen ve Etiyopya'daki Marksist rejimlere verdiği destklere bir müdahalede bulunulmamıştı. Bunun sebebi Ford ve Carter yönetiminde kongreden bir 3. dünya ülkesine daha yapılacak müdahalede gerilla savaşını karşılayacak fonun onayının çıkmamasıydı. ABD özellikle 1979 sonlarında İran'daki rehine kriziyle meşguldü. Bu sebeplerle SSCB'nin yaptığı eylemlerde bir ABD tehdidi görünürde nispeten azalmıştı (Hammond, 1984: 39). Bunların yanı sıra NATO'nun 1978'de savunma bütçesini artırması, Batı Avrupa'ya yerleştirilen füzeler ve SALT II'nin ABD kongresinden bir türlü geçmemesi de SSCB'yi kaygılandıran ve bölgedeki Batı etkisini kökünden kazımak gerektiği düşüncesinin oluşmasına neden olan gelişmelerdir (Kavuncu, 2013: 126). Sıralanan tüm bu nedenler tek başına SSCB'nin Afganistan işgalini açıklamaya yetmeyecektir fakat hepsi bir araya geldiğinde tam anlamıyla işgal sebebini oluşturur ve SSCB'nin büyük bir hata olarak nitelendirilen bu eyleminin arkasında yatan mantığın anlaşılmasına yardımcı olur.

2.2. AFGANİSTAN'IN İÇ SİYASİ DURUMU

SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin ardından Afgan halkı yönetimi eline geçiren SSCB'ye ve yeni rejime karşı bir mücadeleye girişmiştir. Büyük Oyun'dan bu yana egemenliğini elinde tutmayı başarmış olan Afganistan 60 yılın ardından yeniden işgal altına girmiştir. İşgalin ardından yönetime geçirilen Babrak Karmal, halkın hoşnutsuzluğundan haberdar olduğu için iç siyasette yumuşak bir tavır sergilemeyi seçmiştir. Fakat Karmal'ın izlediği politikalar da halkın

isyanının önüne geçmeyi başaramamıştır. Karmal yönetime geçtikten sonra halkı yanına çekmek ve ülkede var olan ayaklanmaları durdurabilmek için dindar biri gibi görünerek halkın yanında olduğu imajını sergilemeye çalışmıştır. Ama Karmal Afgan halkının gözünde sadece bir ateist değil aynı zamanda vatanını Ruslara satmış bir vatan hainidir (Oğuz, 1999: 125).

İktidara gelen Karmal hız kesmeden yeni bir program belirlemiştir. Bu programın ana başlıkları ise, tüm siyasi tutukluların serbest bırakılması, insanların güvenliğinin sağlanması, ülkede barışın tesis edilmesi, var olan tüm anti-demokratik uygulamaların yasaklanması, basın ve gösteri yapma özgürlüğü, haberleşme hakkı, seyahat özgürlüğü sağlanması, öğrenci ve aydınların yetiştirilmesinde devlet desteği, İslam'ın kurallarına, vicdan ve düşünce özgürlüğüne ve mülkiyet hakkına saygı gösterilmesidir (Oğuz, 1999: 124).

SSCB'nin işgalinin ardından ABD'nin izlediği politikalar da bu süreçte Afganistan'daki ayaklanmalara önemli ölçüde yön vermiştir. Yeşil Kuşak projesinin uygulanmaya başlamasıyla İslam dünyasından birçok radikal İslamcı SSCB'ye karşı Afgan topraklarında savaşmıştır. Bu süreçte de ABD bölgedeki İslamcı grupları desteklemiştir (Şahin, 2008: 43-56).

İslami ideolojilerin ışığında hareket eden bu mücahitler SSCB'ye karşı ülkenin her yerinde aktif bir halde savaşımaya başlamış ve büyük çaplı saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Mücahitler gerçekleştirdikleri saldırılarda SSCB'ye büyük hasarlar verebilmişlerdir. Bunun yanı sıra bu savaşçılar Afgan ordusuna ve hükümetine sızmayı başarmış ve istihbarat ağlarını genişletebilmişlerdir. Nisan 1984'te SSCB'nin Panşir eyaletinde mücahitlere yapacağı bir askeri saldırı önceden öğrenilmiş ve saldırı başarısız olmuştur. Bu şekilde mücahitler SSCB ordusuna karşı üstünlük kazanmış ve çatışmalarda önemli aşamalar kaydedebilmişlerdir (Krakowski, 1987: 6).

SSCB ile yapılan çatışmalara katılan mücahit gerillaların sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte 80 bin ile 150 bin savaşçının çatışmalarda yer aldığı düşünülmektedir (Tanvir, 2000: 265). Fakat bu sayıya Pakistan'dan çatışmaya katılanların sayısı dâhil değildir. Direniş hareketi Afgan toprakları üzerinde dağınık bir halde yaklaşık 300 cepheden oluşmaktadır (Girardet, 1984: 15). İlerleyen zamanlarda ABD'den alınan silah yardımıyla mücahitler bir üstünlük daha kazanmış ve SSCB ordusuyla başarılı bir şekilde çatışmaya devam etmiştir.

Böyle bir ortamda halkın bastırılmasında başarılı olamayan Babrak Karmal görevden alınmış ve yerine 4 Mayıs 1986'da Dr. Necibullah getirilmiştir (Yaraşır, 2001: 79). Karmal'ın ardından başa geçen Dr. Necibullah ilk iş olarak ülke içindeki çatışma ortamını sonlandırmaya yönelik birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Ocak 1987'de tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve ulusal uzlaşma çağrısında bulunmuştur. Necibullah 1987'de kral Zahir Şah ile görüşmelerde bulunmuş ve Zahir Şah ulusal hükümet kurma konusunda ılımlı bir tutum izlemiştir (Rahimi, 2018: 51). Bunun sonucunda mücahitler arasında bölünmeler yaşanmaya başlamıştır.

Necibullah ulusal uzlaşma çerçevesinde, içinde din büyüklerinin ve eski mücahitlerin de olduğu 3 bin 370 komite kurmuştur. Bu komitelerde halka yeni politika ve yönetime çağrı anlatılmıştır. Necibullah'ın yaptığı uzlaşma çağrısı neticesinde Pakistan ve İran'da bulunan yaklaşık 130 bin mülteci ülkeye geri dönmüştür ve yaklaşık 40 bin civarı mücahit teslim olmuştur (Uysal, 1996: 115-116).

SSCB işgali süresince Afganistan'da savaşılan İslamcı grupların temelleri işgalden önce atılmıştır. Afgan yönetiminde SSCB'nin etkin rol oynamaya başladığı dönemlerde başta rastgele yapılan halk ayaklanmaları daha sonra direniş gruplarına dönüşmüştür. Bu grupların hepsi İslam'ı savunsa da etnik ve kabile çatışmaları bu gruplar içinde bölünmelere neden olmuştur. Sovyet işgalinin ardından ise bu gruplar Batı ve Ortadoğu'daki muhafazakâr ülkelerden yardım sağlamış ve örgütlenmelerini geliştirebilmişlerdir. Bu gruplar gelenekçi, modernist ve köktendinci olmak üzere kendi içlerinde de ayrılmışlardır. İşgal döneminde Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşılan bine yakın grup ve bu grupların içerisinde yaklaşık 400 bin silahlı direnişçinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu grupların en önemlileri yukarıda da bahsettiğimiz üzere dini motivasyonlarla bir araya gelmiş Sünni gruplardır. SSCB işgaline karşı direnişe başlayan Afganlar, dünyanın her yerinden gelen gönüllü Müslümanların katılmasıyla yedi büyük cephe oluşturmuşlardır:

Tablo 1. Cepheler ve Liderleri

Cepheler	Liderleri
Hizb-i İslami Afganistan	Gulbeddin Hikmetyar
Cemiyet-i İslami Afganistan	Burhaneddin Rabbani
Mehaz-ı Milli İslami Afganistan	Seyyid Ahmed Gilani
Cephe-i Milli İslami Afganistan	Sıbgatullah Müceddidi
Hareket-i İnkılabi İslami	Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi
Hizb-i İslami	Mevlevi Yunus Halis
İttihad-ı İslami Bara-i İslami Afganistan	Abdurrahman Resul Sayyaf

Bu örgütlerin merkezi Peşaver’dedir ve Harekat-ı İnkılabı İslami Tacikler tarafından ve onun dışındakilerin hepsi Peştunlar tarafından kurulmuştur (Atay, 1999: 16). Afganistan’da sürdürülen Sovyet güçlere karşı verilen savaşta bu Sünni gruplar en etkin ve en büyük olanlardandır. Bu direniş gruplarının Afganistan ve Pakistan’da yaklaşık 130 bin silahlı gücünün olduğu bilinmektedir (Uysal, 1996: 101). Bu gruplar birleşerek 1980’de Afganistan İslami Direnişçileri Birliği’ni (İttihad-i İslam-i Mücahidin-i Afganistan) kurmuşlardır. Bu birlik Peşaver’de 60 üyeden oluşan bir parlamento kurmuştur. Fakat liberal ve köktendinci olmak üzere ikiye ayrılan bu gruplar kendi içinde çatışmaya devam etmiştir (Oğuz, 1999: 185-186).

Sünni Müslüman bu grupların yanı sıra Şii Hazaralar da İran’da 8 ayrı örgüt kurmuşlardır. Tüm bu dinci örgütlerin yanı sıra Afgan direnişinin en önemli örgütlerinden biri de SAMA’dır. Bu örgüt Mao Ze-Dung’un ideolojilerini benimsemiştir (Oğuz, 1999: 204-206). Bu örgütlenmeler Peştun, Tacik, Özbek, Hazara ve Türkmen gibi birçok farklı etnik altyapıya sahiptir. Bu örgütlenmelerin içinde en disiplinli ve teşkilatlı olan Gulbeddin Hikmetyar’ın liderliğindeki Hizbi-i İslam’dır ve ABD bölgedeki örgütleri desteklerken en çok bu örgüte yardım sağlamıştır. Hikmetyar ve Rabbani gibi köktendinci liderler komünist iktidarı devirdikten sonra şeriat devleti kurmayı amaçlamışlardır. Fakat Sovyet işgali süresince farklı etnik ve dini kökenden gelen bu grupların amacı ne olursa olsun bu süreçte beraber savaşmışlardır (Uysal, 1996: 101). Bu İslami gruplar işgal süresince çatışmalarını Pakistan üzerinden sürdürmüşlerdir. Bu grupların savaşçıları ABD’nin de sağladığı yardımlarla Pakistan Gizli Servisi (ISI) tarafından eğitilmiş ve ekonomik olarak diğer İslami devletlerden yardım sağlamışlardır. Sovyetlere karşı savaşan bu gruplar genelde İslam çatısı altında birleşse de farklı etnik kökenlerin oluşturduğu direniş örgütleridir (Rahimi, 2018: 48).

Babrak Karmal iktidarında bu direnişçi örgütler yeni rejimi ve Sovyet etkisini hiçbir şekilde kabul etmemiştir. Bu durum SSCB’nin işgal süresince izlediği politikaları değiştirmesine neden olmuş ve birtakım reformlar yapılmıştır. Fakat bu reformlar da fayda etmemiş ve halk direnişini sürdürmeye devam etmiştir. Necibullah’ın iktidara getirilmesinin ardından ise ülkede bir uzlaş ortamı sağlanmaya çalışılmış ve yine de halkın büyük bir kısmı buna yanaşmamıştır (Salihy, 2014: 45).

Direnişçi grupların köktendinci olması ve koyu bir şekilde İslam’ı savunması nedeniyle Necibullah İslami söylemlerde bulunmuş fakat halkı bu şekilde de

kandıramamıştır (Rahimi, 2018: 45). Ülkedeki iç savaş tırmanmaya devam etmiş ve Sovyetler ülkeden çıkmak için doğru zamanı kollamaya başlamıştır. Afganistan’da yaşanan bu iç savaş ortamında direnişçilere başta ABD olmak üzere uluslararası alandan birçok yardım sağlanmıştır. Nitekim 1979’dan 1989’a kadar olan dönemde ülkede kanlı bir iç savaş yaşanmıştır ve büyük kayıplar verilmiştir. Kökleri bu dönemde atılan gruplar Sovyetlerin çekilmesinin ve komünist rejimin devrilmesinin ardından bile kendi aralarında iktidar çatışmalarına devam etmişlerdir ve ülkedeki iç savaş ortamı uzun yıllar boyunca sürmüştür (Oğuz, 1999: 186).

2.3. İŞGAL DÖNEMİNDE SOVYET AFGANİSTAN POLİTİKASI

Her ne kadar belirli motivasyonlarla uzun yıllar süren bir işgal yapsa da Sovyet liderliği başlarda Afganistan’a doğrudan bir askeri müdahale yapma konusunda pek hevesli değildir. İşgale ilişkin Sovyet belgeleri incelendiğinde işgalin en büyük destekçisi olan KGB Şefi Yuri Andrapov’un bile başlangıçta sürece karşı çıktığı görülmektedir (Rasanayagam, 2003: 85-86).

ADHP liderliğinde patlak veren ilk büyük çaplı isyan Herat isyanıdır. Bu isyan nihayetinde hükümet güçleri tarafından bastırılrsa da ADHP’nin iktidara gelişinin birinci yıldönümü dolmadan 20 bin vatandaş katledilmiştir. Bunun ardından Andrapov, Afganistan’daki bir devrimin ancak Sovyetlerin yardımıyla engellenebileceğini ama bunun kendileri açısından kabul edilemez olduğunu ve böyle bir riskin alınamayacağını söylemiştir (Coll, 2004: 40). Başbakan Aleksey Kosigin de Afganistan’a müdahaleye karşı çıkan isimlerdendir. Hatta Aleksey Kosigin ADHP lideri Tarakki ile yaptığı bir görüşmede doğrudan müdahalenin uluslararası alanda alacağı tepkilerden ötürü istenmeyen sonuçlar doğuracağını söylemiştir (Han, 2011: 64). Verilen bu tepkilere bakıldığında Sovyet karar alıcıları ilk başlarda Afganistan işgalini desteklememişlerdir.

Nitekim işgal süresince uluslararası alanda birçok tepki almışlardır. Bu tepkiler sonucunda Sovyetler yaptıkları işgali meşrulaştırmak için BM Antlaşması çerçevesinde dost bir devletin daveti üzerine Afganistan’a girdiklerini ve bu ülkeye yardım edeceklerini söyleyip iyi niyetle geldiklerini belirtmiştir (Erkul, 2010: 147).

Afganistan’da süregelen kargaşanın varlığı ve işgal döneminde ülkeye giren Rus askerlerinin sokaklarda görülmeye başlaması halkı daha çok sinirlendirmiştir. Sovyetler ise işgali “Brejnev Doktrini” üzerinden anlatmaya çalışmışlardır. Buna göre, Rus

askerlerinin ülkede bulunma sebebi Afganistan yönetimine karşı başlatılmış bir ayaklanmayı durdurmak ve hükümeti korumaktır (Sander, 1998: 505-506).

İşgalden hemen sonra Sovyetler Afgan halkının kendilerine olan tutumunu ve sosyalist ideolojiyi benimsemeleri için birtakım politikalar izlemeye başlamıştır. Bunlardan ilki toprak reformudur. Bu reforma ait ayrıntılar iki farklı kararname ile yayınlanmıştır. Birinci kararnamenin temeli ADHP döneminde atılmıştır. Ağustos 1978'de yayınlanan bu kararnameye göre İpotek sistemi ve faiz iptal edilmiştir. Beş yıldan daha uzun sürede var olan borçlar ve ipotekler geçersiz kılınmış ve topraklar eski sahiplerine verilmiştir. 30 Kasım 1987'de çıkan ikinci kararname ile toprağın yeniden dağıtılması kararı çıkmıştır (Roy, 1990: 146-147). Bu şartlar düşünüldüğünde zenginlerin ve büyük toprak ağalarının arazileri ellerinden alınıp fakir çiftçilere verilmiş olacaktır. Bu gelişmeler sonucunda Afgan zengin ve toprak ağaları bu durumdan memnun olmamışlardır ve bu yüzden Sovyetlere karşı savaşan İslamcı örgütlere destek vermeye başlamışlardır (Oğuz, 2001: 115-116). İkinci olarak ise okuma-yazma yaygınlaştırma reformu yapılmıştır. Sovyetlerin çok önem verdiği bir diğer alan, cahil halkın eğitilmesi ve yeni aydınların yetiştirilmesidir. Bunun sebebi okuma yazma bilen aydın kesimin Sovyet hükümetini destekleyeceği inancıdır. Kampanya hızlı bir şekilde başlatılmıştır. Genç-yaşlı demeden herkes 1 yıl içerisinde okuma-yazma öğrenmek zorundadır. Büyük çoğunluğunu gönüllülerin oluşturduğu 18.500 öğretmen kırsal kesimlere gidip herkese okuma yazma öğretecektir. Her öğretmene verilen bir el kitabı ile bu eğitimin verilmesi amaçlanmıştır. Kitabın içeriğine bakıldığında üçte biri sloganlarla doldurulmuş ve Sovyetlerin halkın kurtarıcı olduğu söylemlerine yer veren bir kitaptır (Roy, 1990: 157-158).

Sovyetlerin başlatmış olduğu bu reform da toprak reformu gibi iyi karşılanmamıştır. Bunun sebepleri ise halkın Afgan olmayan, kendi kökenlerinden olmayan öğretmenlerden ders almak istememesi, yaşlı insanların kurslara devam etmeye zorlanmasıdır. En çok tepki alan kısım ise kızların kurslara devam mecburiyetidir. Kurslarda kadın ve erkeklerin bir arada bulunması ve kadın öğretmenlerin sayısının azlığı aşırı tepkilere yol açmıştır. Tüm bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda Afgan halkı yeni reformlara değil, bu reformların uygulanış şekline ve dikte edilmesine tepki göstermiştir (Roy, 1990: 159-160).

Sosyal tabanda yapılan bu girişimlerin yanı sıra askeri alanda Sovyet stratejilerine de değinmek gerekir. Sovyet stratejisi ilk başlarda Mücahitlere karşı bir yıpratma savaşı yürütürken, büyük iletişim ve ulaşım merkezlerini elinde tutmaya odaklanmıştır. Sovyetler direnişçilere minimum maliyetle mümkün olduğunca çok zarar vermeye çalışmışlardır. Sovyetler büyük şehirler ve stratejik garnizonlar üzerinde gündüz kontrolüne sahipken, isyancılar neredeyse tüm ülke üzerinde gece kontrolüne sahiplerdir (Emadi, 2010: 101-102).

Sovyetler, kırsal kesimdeki çok sayıda insanı, kasıtlı olarak ekinleri yakarak İran ve Pakistan'a kaçmaya zorlamıştır. Tüm insanların hedef olduğu düşünülen, isyancıların istila ettiği bölgelerde üst düzey hava bombardımanı ve serbest ateş bölgesi stratejisi kullanmışlardır. Sovyetler ayrıca saat, tükenmez kalem, kitap ve oyuncak bebek şeklinde küçük mayınlar kullanmışlardır. Bu mayınlar sivil nüfus arasında büyük hasara yol açmıştır (Collins, 1986: 145). Fakat Sovyetlerin de fiziksel ve maddi kaybı çok fazladır. 1984 itibarıyla, 30 bin kişinin öldüğü ve yaralandığı tahmin edilmektedir. 12 milyar dolardan fazla harcama yapılmış ve tanklar, zırhlı personel taşıyıcılar ve kamyonlar dâhil olmak üzere 3500'den fazla araç imha edilmiştir. Ayrıca, 600'den fazla uçağın da düşürüldüğü tahmin edilmektedir (Arnold, 1985: 100). Sovyetlerin Afganistan'da verdiği bu mücadele Sovyet ekonomisinde ve siyasetinde büyük hasara yol açmıştır. Gorbaçov'un başa geçmesinin ardından SSCB, kendisini çatışmadan çıkarmak için gündemini değiştirmeye başlamıştır (Öztürk, 2018: 1-100).

1986 yılının temmuz ayında Sovyetler, o yılın aralık ayına kadar altı askeri birliği çekme niyetlerini açıklamışlardır. Bu birliklerin esas olarak uçaksavar personelinin oluşmasına ve Mücahitlerle savaşmakta faydasız olmalarına rağmen, bu çekilme gerçekleştiğinde Sovyet kuvvetleri ilk kez ülkeden birliklerini çekmiştir (Emadi, 2010: 111).

Afgan "Ulusal Uzlaşma" politikası Mücahitlerin resmi sıfatını emperyalist "haydutlar" olmaktan çıkarıp "iç muhalefet güçlerine" dönüştürmüştür (Khan, 2009). Bu nedenle, Sovyetler tarafından daha önce "dışarıdan müdahale" olarak kabul edilen şey şimdi Afgan hükümeti tarafından ele alınacak olan iç Afgan sorunu olarak yorumlanabilmiştir. Böylece Afganistan'da Sovyet birliklerine olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır (Borer, 1988: 90-95). 15 Şubat 1989 tarihinde SSCB güçleri Afganistan'dan tamamen çekildiğinde, 10 yıl süren işgal SSCB tarihinde yaşanan en büyük

başarısızlıklardan biri olarak kabul görmüştür Hatta Afganistan, SSCB'nin Vietnam'ı olarak nitelendirilmiştir (Armaoğlu,2019: 69). SSCB'nin çöküşüne giden süreçte yaşanan bu hezimet Sovyetlerin uluslararası arenada büyük itibar kaybına yol açmıştır.

2.4. ULUSLARARASI TEPKİLER

SSCB Afganistan'ı işgal etmesinin ardından çok büyük bir halk tabanlı direnişle karşılaşmıştır. Çoğunlukla İslami düşünceler etrafında örgütlenen gruplar ülkedeki Sovyet varlığını sonlandırmak için son derece başarılı bir direnişte bulunmuştur. ABD ve diğer İslam devletlerinden büyük yardım sağlayan bu gruplar 1989'da SSCB'nin ülkeden çekilmesine kadar giden süreçte önemli askeri başarılarla imza atmış ve işgalin sonlandırılmasında önemli rol oynamışlardır.

Uluslararası arenada ise SSCB'nin Afganistan işgaline en çok ve en sert tepkiyi ABD vermiştir. Başkan Carter tüm kongre üyelerinin desteğini de alarak ABD'nin resmi politikası olarak, “bağımsızlıklarını, self determinasyon hakları ile ülkenin hürriyetini kazanmak için Afgan halkına maddi manevi her türlü yardımın yapılacağını” belirtmiştir (Erkul, 2010: 143). İşgalden sonra ABD, SALT II Anlaşması'nın senatoda onaylanmasını reddetmiştir. Sovyetlere karşı çeşitli ambargolar uygulamaya konmuştur. Ayrıca Haziran 1980'de Moskova'da yapılacak olan olimpiyatları iptal etmek için de uğraşmaya başlanmıştır (Armaoğlu, 2019: 70).

Afganistan ile sınır olan Pakistan, Sovyetler'in yanı başına gelmiş olması ve Hindistan ve Sovyetler arasında kalmış olmaktan rahatsızlık duymuştur. Bu durum Pakistan ve Sovyetler arasındaki gerilimin artmasına neden olmuş ve İslamabad'ı ABD'ye yakınlaştırmıştır. Pakistan Cumhurbaşkanı Ziya ül-Hak işgalden hemen sonra İslamabad'daki Sovyet büyükelçisini yanına çağırıp Sovyetlerin yapmış olduğu işgal ile ilgili bilgi istemiştir. İşgalden kısa bir süre sonra Ziya ül-Hak Afganistan işgalini kınayan bir açıklama yapmıştır. Bunu izleyen süreçte 1980 yılının başlarında Sovyetlerin Pakistan sınırını geçtiği takdirde savaş ilan edeceklerini açıklamıştır (Mehrunnisa, 1983: 1025). Afganistan müdahalesinin bu ilk yıllarında Pakistan yönetimi bir takım askeri önlemler de almıştır. Olası bir Sovyet Pakistan işgaline karşı almış oldukları bu askeri önlem çerçevesinde Afganistan sınırına askeri birlik taşımış ve tüm kara ve hava askeri birliklerini alarm durumuna getirmiştir (Korduizz, 2009: 125-135). Pakistan yönetimi bunlarla sınırlı kalmamış uluslararası alanda da bazı girişimlerde bulunmuştur. Sovyet

işgalinin sona erdirilmesi için BMGK'ya başvurup işgalin bitirilmesi için karar alınmasını sağlamaya çalışmıştır fakat Pakistan'ın bu girişimi boşa çıkmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan ve diğer İslam ülkeleri ile birlikte İslam Konferansı Örgütü'nü harekete geçirmeye çalışmıştır (Andişmand, 2009: 26).

İşgal sonrasında Humeyni rejiminde İran Devrim Konseyi'nin Dışişleri sorumlusu Sadık Kutbizade yaşanan olayların hem İran hem de tüm İslam ülkeleri için tehlike arz ettiğini söylemiş ve İran, işgali kınayan ilk ülkelerden biri olmuştur (Korduizz, 2009: 107). İran, SSCB işgali sırasında ülkedeki Hazara ve Şii gruplara destek vermiştir. Bunun asıl sebebi İran içindeki Hazara ve Şiilerin Afganistan'daki ortamdan etkilenmelerini istememesidir (Çınarlı, 2016: 79).

Romanya Başkanı Çavuşesku yeni yıl mesajında, Afganistan'daki yabancı birliklerin geri çekilmesini, askeri harcamaların azaltılmasını ve üslerin ve askeri blokların kaldırılmasını talep etmiştir (Han, 2011: 63-64). Yugoslav resmi yayın organı olan Boraba, 6 Ocak 1980'de, Sovyet işgalini haklı çıkarmaya çalışanların girişimlerinin haksız, anti demokratik ve ülke bağımsızlığını ayaklar altına aldığı şeklinde yorumlamıştır. Arnavutluk hükümeti işgal için Faşist ve saldırgan ifadelerini kullanmıştır (Sander, 1996: 567; Demirel, 2003: 35).

Çin, 31 Aralık 1979'da BM'ye başvurarak Sovyet askerlerinin Afganistan'dan çekilmesini istemiştir (Uçarol, 2000: 815). Ülkedeki 1979 SSCB işgaline ÇHC'nin tepkisi, BM Genel Kurulu'nda SSCB'yi emperyalist ve sömürücü bir ülke olarak nitelendirmesi ve ikili ilişkilerin normalleştirilmesi sürecini durdurduğunu belirtmesi şeklinde olmuştur (Erman, 2019: 162). SSCB'nin Afganistan'daki askeri varlığı ÇHC'nin coğrafi açıdan çevrenmesi ihtimali nedeniyle kaygılanmasına neden olmuş ve bu süreçte Pakistan ve ABD ile politik çıkar birliğine girmiştir (Balcı, 1980). 1980 yılında ABD Savunma Bakanı Pekin'e bir ziyarette bulunmuş ve yapılan görüşmelerin ardından ABD ve ÇHC'nin diplomatik ve askerî açıdan ortak bir politika izleyecekleri açıklanmıştır. ÇHC işgal sırasında Afgan direnişçilere silah ve mühimmat temin etmiş, bu süreçte ABD ve Pakistan ile uyumlu bir çizgide ilerlemiştir (Yousaf & Adkin, 2001: 27-85). ÇHC Afganistan'daki direnişte İslamcılar da desteklemiştir (Volkov, 1980: 65-69).

İslam dünyasına bakıldığında ise Arap Birliği Konseyi ve İslam Ülkeleri Konseyi hemen bir kınama bildirisi yayınlamışlar, fakat bu kınamanın dışına çıkıp herhangi bir

girişimde bulunmamışlardır (Doğan, 1995: 30). Afganistan'a destek veren bir diğer Müslüman ülke de Mısır'dır. 22 Eylül 1981 tarihinde bir radyo programında Afgan direnişine askeri yardım yapacağını söyleyen Enver Sedat önemli bir ayrıntıdır, zira böyle bir teklifle ortaya çıkan tek Arap devlet başkanıdır. Fakat Mısır'dan herhangi bir yardım gelmemiştir çünkü radyo programından birkaç gün sonra Sedat bir suikasta kurban giderek hayatını kaybetmiştir. 1980'de İslâmabad'da toplanan İslâm Konferansı da SSCB'yi açıkça işgalci olarak nitelemiştir (Roy, 1990: 342).

SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi tüm dünya genelinde tepkilere yol açmıştır. Özellikle ABD'nin faaliyetleriyle örgütlenen bölgedeki İslam devletleri bu işgale en çok tepki gösterenlerden olmuştur. SSCB'nin bu şekilde kesin bir işgal ve yayılma politikası izlemesi bu devletlerin güvenlikleri konusunda endişelenmelerine neden olmuş ve işgal süresince bu doğrultuda pek çok faaliyette bulunmuşlardır. Yine de işgale en çok tepki gösteren ve bu süreçte en aktif olan taraf yine ABD'dir.

3. İŞGAL DÖNEMİNDE ABD'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI

İşgale kadar olan süreçte Afganistan'ın bulunduğu Orta Asya coğrafyası ABD dış politikası açısından birincil öneme sahip bir bölge olarak görülmemiştir. Bunun sebebi Sovyet nüfuzunun kırılması en zor olan bölgenin burası olmasıdır. Stalin, Kruşçev ve Brejnev döneminde izlenen ekonomik politikalar, daha önce de değinildiği gibi, bölge halklarını ekonomik olarak Sovyetlere bağımlı bir hale getirmiştir ve bu nedenle bölgede ayrılıkçı hareketler örgütlemek de oldukça güç bir hal almıştır koymaya gerek görmemiştir. Bu süreçte bölgeye etkin nüfuz sağlamasının zor olduğunun farkındadır ve yalnızca SSCB'nin hareketlerini kontrol altına almaya odaklanmıştır. Bunu da bölge devletleriyle yapılan ekonomik iş birlikleri ve diplomatik yollarla sağlamayı tercih etmiştir. Fakat 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle bölgede hiç olmadığı kadar aktif bir rol almaya karar vermiştir.

1979'da İran İslam devriminin ardından yeni İran hükümetinin ABD karşısı politikalar izlemesinden önce Şah ile olan iyi ilişkiler neticesinde ABD petrol yollarının kontrolünü İran üstünden yapıp İran'da askeri üsler kullanabilmiştir (Ekren, 2017: 151). Fakat devrimden sonra bu artık mümkün olmamıştır ve bir de SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD'nin bölge hakkında endişelenmeye başlamasına neden olmuştur. ABD için bu işgal, petrol zengini Basra Körfezi bölgesinin güvenliğinin tehdit altına girmesi

demektir. Zira Afganistan'ın kontrolü Hint Okyanusu'na karadan erişim ve Asya alt kıtasının egemenliği için stratejik olarak büyük önem arz etmektedir (Kuğu, 2020: 130).

İşgalden önceki süreçte Afgan halkının komünist rejime ayaklanmaya başlamasıyla ABD bölgede birtakım politikalar izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda Nisan 1979'da Sovyet müdahalesinden sekiz ay önce ABD, Afganistan komünist hükümetiyle savaşıyan isyancılarla gizli toplantılara başlamıştır. Bu toplantılar sonucunda Carter, isyancılara gizli propaganda ve tıbbi yardım emri vermiştir (Cogan, 1993: 73-82). 25 Aralık 1979'da Sovyet istilasından dört gün sonra ise Carter, CIA'ye mücahitlere insani yardımın yanı sıra askeri malzeme sağlaması talimatını veren bir planı da onaylamıştır (Kux, 2001: 252).

CIA yetkilileri 1979'da Pakistan'da ISI'nin himayesinde bulunan bir mücahit lider olan Gulbeddin Hikmetyar ile görüşüp bir eroın kaçakçılığı ağı kurmasına yardımcı olmuşlardır. Bu şekilde Hikmetyar direnişini finanse edebilmiştir (McCoy, 1991: 451). 1980'lerin başından beri ise CIA ve ISI'nin başlıca Afganistan stratejisi, Afgan topraklarında ekilen haşhaşın Pakistan'da eroine dönüştürülerek dünya pazarına sunulması ve bu gelirin direnişi finanse etmesi olmuştur (Beaty & Gwyne, 1993: 82).

1984'te ABD Hikmetyar'ın komutasındaki mücahitlerin SSCB'nin içlerine saldırması ve bu şekilde direnişin daha etkili olabilmesi kararını almış ve CIA direktörü William J. Casey Pakistan'a gizli bir ziyarette bulunmuştur. Mücahitlere Pakistan'da bulunan kamplarda eğitim vermeye ve yoğun silah yardımı yapmaya başlamıştır. Bu kararın ardından 1986'dan itibaren Özbekistan ve Tacikistan'daki Sovyet güçlerine karşı yapılan saldırılar yoğunlaşmaya başlamıştır (Önal, 2010: 59). CIA'in Aralık 1979'da başlayan ve SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesine kadar olan dönemde Afgan mücahitleri silahlandırma ve finanse etme programı "Siklon Operasyonu" kod adıyla uygulanmıştır. Bu operasyon CIA'in şimdiye kadar yaptığı en uzun ve en maliyetli operasyonlardan biri olmuştur (Safa, 2017: 7).

ABD bu tarihten itibaren Pakistan üzerinden Afgan mücahitlere yardım etmeye başlamıştır. Bir yandan da Sovyet ordusunun içindeki Müslüman kesimi Radio Liberty ve Radio Free Europe radyoları üzerinden yerel dillerde yayın yapılarak Sovyet yönetimi dinsiz olarak tabir edilmiş ve SSCB içerisinde bir ayaklanma çıkarılmaya çalışılmıştır (Hiro, 1994: 158). Aynı dönemde ABD başkanı Jimmy Carter'ın Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin 1977'de geliştirdiği "Yeşil Kuşak" projesi de uygulamaya

koyulmuştur. Bu proje komünizm tehdidine karşı İslam'ın bir kalkan olarak kullanılabileceği görüşüne dayanmaktadır ve petrol zengini Basra Körfezi bölgesinde müttefikler edinerek SSCB'nin bölgeye sızmasının bu şekilde engellenebileceği düşünülmüştür. Afganistan'ın işgali ise bu projenin uygulama alanının önünü açmıştır (Uzgel, 2001: 37).

Yeşil Kuşak adıyla bilinen proje kapsamında cihat ön plana çıkarılmış ve cihatçılara destek verilmiştir. Ana yoğunluk Afganistan'da olmak üzere ABD'den ve Avrupa'dan Müslümanlar toplanarak Sovyetlere karşı verilen mücadelede özel eğitimden geçirilmişlerdir. Böylece uluslararası cihatçı bir topluluk oluşturulmuş ve bu topluluğa "Mücahit" (Allah Adına Savaşanlar) adı verilmiştir. Bu yapının oluşmasında başta Pakistan, Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri destek vermiştir. ABD sistemi kurarak, Pakistan eğitim ve ulaşım desteği vererek, Suudi Arabistan maddi olarak ve Müslümanlar da savaşçı olarak Yeşil Kuşak projesini oluşturmuşlardır. Bu proje sayesinde ABD, Sovyetler ile doğrudan savaşmak yerine mücahitler aracılığı ile savaşmıştır (Şahin, 2008: 45-46).

Bu dönemde ABD başkanı Ronald Reagan tarafından ortaya atılan Reagan Doktrini, SSCB'nin dünya üzerindeki etkisini yok etmeyi amaçlayan bir dış politika stratejisidir. Doktrin yaklaşık 10 yıllık bir süre boyunca ABD dış politikasının merkezinde kalmıştır ve SSCB'nin dağılmasıyla etkisini yitirmeye başlamıştır. ABD bu doktrin çerçevesinde sosyalist ülkelerdeki anti-komünist direnişçilere açık ve gizli destekler vermiştir (Kurtbağ, 2007: 168-171). Bu şekilde SSCB'nin etkin olduğu bölgelerdeki etkinliğini azaltmak amaçlanmıştır. Bu program çerçevesinde yukarıda da belirtildiği üzere Afganistan'daki mücahitlere de büyük oranda destek sağlanmıştır (Hartman, 2002: 474). 1980'ler boyunca Reagan yönetimi, mücahitlere yaptığı yardımı giderek artırmıştır. 1985'teki 166 sayılı Ulusal Güvenlik Kararı ile Afgan isyancılara yapılan yardımın artırılmasının önü açılmıştır. 1987'ye gelindiğinde ise ABD, mücahitlere yılda 700 milyon dolarlık askeri yardımda bulunmuştur. ABD'nin 1980'lerde Afgan direnişine verdiği gizli yardım, 3 milyar dolardan fazladır (Galster, 2001: 1-50). Başka bir deyişle, zamanında Sovyetlerin Kuzey Vietnamlıları desteklediği gibi ABD de mücahitlere destek vermiştir.

Bu süreçte Pakistan, ABD için büyük önem taşımaktadır. Afganistan'a olan coğrafi konumu ve istihbarat teşkilatının (ISI) Afganistan içindeki etkinliği nedeniyle

Pakistan, ABD'nin bölgedeki politikalarını yürütmek ve mücahitleri yetiştirmek için en uygun yer olarak görülmüştür. Suudi Arabistan da bu süreçte ABD'nin önemli bölge müttefiklerinden olmuştur. Bu ittifak, Suudilerin bölgede nüfuz kazanması için eşsiz bir fırsat olarak görülmüştür. Vahabizm olarak bilinen aşırı muhafazakâr İslam görüşlerini Pakistan'da finanse ettikleri mülteci kamplarından ithal edebilmişlerdir (Önal, 2010: 48-49).

BM, 1982'de Diego Cordovez önderliğinde yerleşim müzakerelerine aracılık etmeye çalışmıştır fakat başarılı olunamamıştır. Cordovez'e göre hem ABD hem de Pakistan, Afganistan'da, kamuoyuna uzlaşma söylemlerinde bulunsa da, onlar için askeri müdahalenin devam etmesi en iyi yoldur (Cordovez & Harrison, 1995, 1-71). ABD bu şekilde 1980'lerde diplomasiyi engellemeye devam etmiştir. Zira mücahitlerin durumu galibiyetin olası olduğunu göstermektedir ve bu durum ABD'nin daha çok işine gelecektir.

ABD, Afganistan işgalinden sonra 1979 Haziran ayında imzalanan SALT II Antlaşması'nın senatoda oylanmasını reddetmiş ve aynı zamanda SSCB'ye birçok alanda ambargo uygulamaya da başlamıştır (Büyükbaş, 2006: 46). Moskova'daki büyükelçisi Thomas J. Watson'u Amerika'ya çağırarak, Haziran 1980'de Moskova'da yapılacak olan olimpiyatları iptal etmek için de uğraşmaya başlamıştır (Time, 1980). ABD bu süreçte uygulamaya koyduğu Yeşil Kuşak projesi ile ileriki yıllarda başına bela olacak radikal İslam'ın temellerini atmıştır. Ülke içinde ve uluslararası toplumda ABD'nin bu süreçte direnişçilere verdiği büyük destek mücahitlerin terörizm ve köktendincilik ile bağdaştırılması nedeniyle büyük tartışma konusu olmuştur (Büyükbaş, 2006: 64). Fakat ABD bu dönemde bunu görmezden gelmiştir. Zira onun için güncel tehdit komünizmdir ve bu tehdidin önüne geçmek için her şey yapılabilirdi.

4. 1988 CENEVRE SÖZLEŞMESİ VE SOVYETLER'İN AFGANİSTAN'DAN ÇEKİLMESİ

Aralık 1979'dan beri Afganistan'da askeri varlığı bulunan ve bu süreçte büyük kayıplar veren SSCB, ülkeden çekilmek için uzun zamandır bir bahane aramaktadır fakat fiilen bir girişimde bulunmamıştır. Afganistan işgalindeki başarısızlıklar bir süredir göz önünde olmasına rağmen Gorbaçov dönemine kadar herhangi bir çekilme gündeme gelmemiştir. 1985 yılında Gorbaçov yönetimi devrıldığı zaman Afganistan politikası gözden geçirilmiş ve değişime uğramıştır. Gorbaçov, işgale sıcak bakmayan bir liderdir

(Hermann, 1992: 1-90). Gorbaçov'un uygulamaya soktuğu "açıklık ve yeniden yapılanma" politikaları 1985 ve çöküşüne kadar olan dönemde Sovyetlerin ekonomik ve siyasi politikalarının yeniden yapılandığı ve değiştiği anlamına gelmektedir. Bu açıklık ve yeniden yapılanma SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin de sinyallerini vermiştir (Balcı vd., 2004: 258). Sovyetlerin Kabil büyükelçisi olan Nikolay Yegoriçev, Afganistan'ın yüz yüze olduğu sorunların askeri müdahale ile çözülemeyeceğini, bir siyasi çözümün şart olduğunu ifade ederek işgalin bitmesi gerektiğini vurgulamıştır (Desmond, 1988).

Gorbaçov 8 Şubat 1988 günü yapmış olduğu bir konuşmada, anlaşmalar 15 Mart tarihine kadar imzalandığı takdirde dokuz ay içerisinde bütün Sovyet kuvvetlerini Afganistan'dan çekeceğini söylemiştir (Armaoğlu, 2019: 86). Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesini sağlayan gelişme ise Cenevre Antlaşması olmuştur. 14 Nisan 1988'de imzalanan bu anlaşmanın 4 aşaması vardır. Bunlardan ilki Pakistan ve Afganistan'ın birbirlerinin iç işlerine karışmamasını ifade eden antlaşmadır. İkinci aşama ise Mültecilerin Kendi İstekleri ile Dönmelerine Dair İkili Antlaşmadır. Bu antlaşma ile Afgan mültecilerin geri dönüşüne ilişkin tedbirler belirtilmiştir. Üçüncü aşama ise Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon'dur. Bu antlaşma ile ABD ve Sovyetler Afganistan'ın iç işlerine karışmayacaklarını belirtmişlerdir ki bu durumda Sovyetler Afganistan'dan çekilmeyi kabul etmiştir. Dördüncü aşama ise Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi üzerinedir ve 15 Mayıs 1988 tarihinden itibaren birliklerin 10 ay içerisinde çekilmeleri belirtilmiştir. Bu antlaşma ile birliklerin 29 Mayıs'a kadar dörtte biri, 15 Ağustos'a kadar da diğer dörtte biri ayrılacak böylelikle 3 ayda askerlerin yarısının çekilmesi sağlanacak ve 15 Şubat 1989'a kadar da tüm askerler çekilmiş olacaktır (Balcı vd., 2004: 258).

Cenevre Antlaşması'na göre Sovyetler Afganistan'dan çekilecek fakat çekilirken de meydanı ABD'ye bırakmamış olacaklardır. 10 yıllık süreçte Afganistan'da umdukları hiçbir şeyi yerine getirememiş ve hatta çok daha kötü bir durumda ülkeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Fakat yine de Sovyetler işgale giden süreçte yaşanan kaygılar nedeniyle en büyük rakibi ABD'nin varlığını bölgede istemiyor oluşunu bu anlaşma çerçevesinde de açıkça belli etmiştir.

15 Şubat 1989 tarihinde düzenlenen ve Mezar-ı Şerif'in Hayratan limanını Özbekistan'ın Termez şehrine bağlayan köprü üzerinde gerçekleşen törene Afganistan

Cumhurbaşkanı Necibullah ve Sovyet askeri yetkilileri katılmıştır. Törende Sovyet-Afgan dostluğu üzerine yapılan konuşmaların ardından Sovyet ordularının komutanı General Boris Goromov köprüden geçerek Afganistan'ı terk eden son Sovyet askeri olmuştur (Gündüz, 2001: 20). Bu törenin ardından Aralık 1979'da başlayan Afganistan işgali 10 yıl sonra büyük bir yenilgi ile son bulmuştur. SSCB bölgede amaçladığı hiçbir şeyi yerine getirememekle kalmamış, bir de Afgan halkının, İslam dünyasının ve uluslararası toplumun gözündeki itibarını tamamıyla kaybetmiştir. Zira bu süreçten sonra SSCB bir daha kendini toparlayamamış ve yıkıma giden süreci hızlandırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1989 SOVYET İŞGALINDEN GÜNÜMÜZE ABD’NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI

1. İŞGAL SONRASI AFGANİSTAN VE ABD DIŞ POLİTİKASI

SSCB tam anlamıyla Afganistan’dan çekildikten sonra Dr. Necibullah ülke yönetimini bir süre daha elinde tutmayı başaramıştır. Fakat daha önce de bahsedildiği üzere ülkede bir düzen söz konusu değildir. İşgal süresince kurulan İslam örgütleri ve hükümet arasındaki çatışma tüm hızıyla sürmektedir.

Dr. Necibullah’ın tahmin edilenin aksine yönetimi uzun süre elinde tutabilmesinin birtakım nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi işgali bitirmesine rağmen SSCB’nin Afganistan’daki komünist rejime yardım sağlıyor olmasıdır. Bir diğer neden ise hükümete karşı ayaklanan ve iktidarı eline geçirmek isteyen direnişçi grupların organize bir şekilde hareket etmemesi ve her grubun kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi sonucunda Necibullah’ın kuvvetlerine karşı başarılı bir direniş gösterememeleridir (Kuğu, 2020: 137). Bu iki temel neden sayesinde Necibullah iktidar süresini uzatmayı başaramıştır. Fakat yine de bu dönemde ülke bir kaos halindedir ve kendi iktidamlarını ilan eden İslami direnişçi gruplar Pakistan’da yeni bir hükümet kurmuşlardır. Fakat 1990’dan itibaren çöküş sürecine giren SSCB’nin 13 Eylül 1991’de ABD ile rejime ve direniş güçlerine sağlanan yardımın kesilmesi üzerine bir anlaşmaya varmasının ardından Necibullah’a yaptığı yardım kesilmiştir. Bu durum Necibullah rejimi için sonun başlangıcı olmuştur (Salihy, 2014: 52). Nitekim Necibullah, SSCB’nin yardımı kesmesinden sonra bir süre daha yönetimi elinde tutmayı başaramış ve Kandahar, Kunduz, Paktiya, Pagman, Surubi, Logar ve Salank illerini hükümet kontrolü altında tutmuştur (Beg, 2001: 34).

Rejiminin yıkılmasından önce Necibullah, iktidarı İslam partilerinin koalisyonuna aktaran BM barış teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Necibullah sürgünde kendisine mali yardım sağlanması koşuluyla iktidarı teslim etmeyi ve ülkeyi terk etmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine Kuzey’de hükümet için önemli bir Özbek general olan Abdul Reşit Dostum Necibullah’ın bu kararını hoş karşılamamıştır. Ayrıca ordudaki Peştunlar da anlaşılamayan Dostum, bunun üzerine kendisi gibi düşünen subayların desteğini de alarak önemli bir mücahit komutanı olan Ahmet Şah Mesud ile iletişime geçip

mücahitlerin tarafına geçmiştir. Böylelikle mücahitlerin Kabil'e daha kolay girmelerinin önü açılmıştır (Gündüz, 2001: 30).

16 Nisan'da Şah Mesud, Kabil rejimi ile Mücahitlere iktidar devri konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Bundan birkaç gün sonra 24 Nisan 1992'de de İslami gruplar arasında Peşaver Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Sibgetullah Müceddidi iki ay boyunca devlet başkanlığı yapacak ve ardından Burhaneddin Rabbani yeni bir hükümet kurulana ve bir seçim yapılana kadar 4 ay boyunca devlet başkanı olacaktır. Fakat bu süreçte etnik köken problemi artarak devam etmiştir. Peştun olmayan mücahitler Dostum ve Şah Mesud'u desteklerken Peştun olanlar Hikmetyar'ı desteklemişlerdir. Kendi içlerinde de çatışmaları sürdüren bu gruplar Kabil'e doğru ilerlemeye başlamışlardır. Nitekim 25 Nisan'da bu gruplar Kabil'e girmiştir. Nisan 1992'de mücahitler Kabil'in birçok önemli noktasını ele geçirince Necibullah ülkeyi terk etmek istese de bunu başaramayıp BM'nin Kabil ofisinde 4 yıl boyunca sığınmacı olarak yaşamıştır (Salihi, 2014: 58). Böylece Necibullah'ın Afganistan'ın son komünist rejimi olarak bilinen hükümeti mücahitler tarafından devrilmiştir (Faramarz, 2008: 62).

Mayıs 1992'de diğer İslam gruplarının liderleri de Kabil'e geri dönmüşlerdir. Müceddidi devlet başkanıyken bu liderler kendi politikaları doğrultusunda Müceddidi'nin otoritesini sarsmaya çalışmışlardır. Müceddidi istikrarı sağlayamamış ve kısa iktidarı 28 Haziran 1992'de sona erdikten sonra yerini Burhaneddin Rabbani almıştır. Tacik kökenli Rabbani ve Şah Mesud'un iktidarda olması ülkedeki Peştunları hükümete düşman etmiştir ve bunun üzerine Hikmetyar, Peştunların desteğini toplamaya çalışmıştır. Rabbani ve Hikmetyar arasındaki etnik çatışma devam etmiş ve Hikmetyar, Rabbani'yi devirmek için Kabil'i roket bombardımanına tutmuştur. Bunun sonucunda ülkede kanlı bir iç savaş başlamıştır (Han, 2007: 153).

Tüm bunlar yaşanırken Afganistan ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. 1990 yılı sonlarına kadar Ortadoğu barış süreci, Bosna ve Kosova'da yaşananlar, NATO'nun yeniden yapılanması, Irak'ın Kuveyt'i işgali, Rusya'nın geleceği gibi olaylarla uğraşan ABD, Afganistan'a ikincil önem vermiştir. Fakat Rusya'nın 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini" ile Orta Asya'da etkinliğini yeniden gösterme çabasına girişmesi, AB'nin "Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru" ve "Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma" projelerinin ortaya çıkması, Çin'in bölgede aktif

olması gibi bazı faktörler sonucunda ABD'nin bölgeye olan ilgisi yeniden uyanmıştır (Uzgel, 2001: 278).

ABD'nin bölge hedefleri ise, NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programına Orta Asya ülkelerinin dâhil edilmesi, Sovyetlerin geride bıraktığı silahların bu bölgelerden terör örgütlerine aktarılmasının engellenmesi, bölgede bulunan hidrokarbon rezervlerinin piyasaya aktarılması için çeşitli Amerikan firmalarının devreye girmesi, bölgenin uyuşturucu kaçakçılığı için bir üs olmaktan çıkarılması ve ülkenin serbest ekonomik modelde uluslararası ticarete entegre olması şeklinde gösterilebilir (Hunter, 1996: 158).

1.1. AFGANİSTAN İÇ SAVAŞI

İslami örgüt liderlerinin Pakistan'da yaptıkları anlaşmaya göre, Cumhurbaşkanlığına Burhaneddin Rabbani, Savunma Bakanlığına Ahmet Şah Mesud ve Başbakanlığa Gulbettin Hikmetyar'ın getirildiği BM destekli "Afganistan İslam Devleti" kurulmuştur. Hikmetyar Başbakanlık görevini kabul etmeyerek başkente yapmış olduğu saldırılara devam etmiş, Şii Hizb-i Vahdet örgütü lideri Abdul Ali Mazari'nin de hükümetin aleyhine dönmesi sonucunda ülke yeniden karışmıştır. 1993 yılı, hükümet taraftarı Ahmet Şah Mesud ile Hikmetyar, Ali Mazari ve Dostum kuvvetlerinin çatışmalarıyla geçmiştir. Tüm bunlar gerçekleşirken kurulan yeni Afgan devleti kendi içinde de fikir ayrılıklarına düşmüş ve ülkede çatışmalar artmıştır. Yaşanan bu iç savaşın temelinde etnik iktidar çekişmesinin yanında grupların menfaat çekişmesi de vardır. Özbek General Abdürreşid Dostum haricinde tüm gruplar şeriat istemişlerdir. Dostum'un lideri olduğu Cümbüş-ü İslami ise Özbek milliyetçiliğini temel alan ve tüm etnik grupları bir araya toplayan demokratik bir yönetimi savunmuştur (Emadi, 2010: 174).

Bu mücadelede Pakistan, Peştun Gulbeddin Hikmetyar'ı, İran, Şii Hazaralar'ın Hizb-i Vahdet örgütünü ve Özbekistan ise Abdürreşid Dostum'u desteklemiştir. Sovyet birliklerinin çekilmesinden sonra ülkede başlayan iç savaşta beş büyük etnik grubun mücadelesi vardır. Bunlar Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen ve Peştunlar'dır (Kocaoğlu, 2002: 306-307).

Rabbani iktidardaki gücünü korumak için bir etnik toplumu diğerine düşüren "böl ve fethet" stratejisine başvurmuştur. Bu dönemde Afganistan temelde bir dizi İslami grup tarafından kontrol edilen birkaç bölgesel güç merkezine bölünmüştür. Rabbani ve grubu

Kabil'deki hükümetten sorumlu olmuştur. Kuzeyde, Dostum toplam 120.000 kişilik kuvveti ile Belh, Samangan, Faryab ve Covcan gibi bölgelerin yanı sıra Kunduz'un kuzey bölgelerinde etkin kontrol sağlamıştır. Kuzey bölgesindeki göreceli istikrar BM'nin bürolarını Ağustos 1992'de Kabil'den Mazar'a taşımasına neden olmuştur. Pakistan, İran, Türkiye, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de konsolosluk ofislerini burada kurmuşlardır. Eski Sovyet yanlısı lider Babrak Karmal ve bazı iş adamları da dâhil olmak üzere Sovyet yanlısı yetkililer de Kabil'den ayrılarak kuzeye yerleşmişlerdir (Saikal, 2004: 229).

Savaşan gruplar arasındaki silahlı çatışmalar devam etmiş ve aralarında barışı sağlama çabaları başlamıştır. Pakistan, savaşan grupların liderlerini 7 Mart 1993'te İslamabad'da bir toplantıya davet etmiştir. Rabbani'nin görev süresinin devlet başkanı olarak on sekiz ayla sınırlı olduğu konusunda bir anlaşma imzalanmış ve Hikmetyar'a başbakanlık görevi verilmiştir. 16 Haziran 1993'te Hikmetyar başbakan olarak yemin etmiş, ancak Kabil'e gitmeyi reddetmiştir. Bunun yerine merkezini Kabil'in birkaç kilometre dışında bulunan Çarasyab'ta korumuş ve Rabbani ve diğer hükümet yetkilileriyle görüşmek için gerektiğinde Kabil'e gitmiştir. Bununla birlikte, liderler kısa bir süre sonra eski anlaşmazlıklarına devam etmişlerdir. Dostum ve Rabbani arasındaki siyasi farklılıklar kötüleştikçe, Dostum, Rabbani ile ilişkilerini koparmış ve Ocak 1994'te Hikmetyar ile bir ittifak kurmuştur. Bu ittifak Rabbani'nin liderliğine karşı çıkmış ve istifa etmesini istemiştir fakat Rabbani bunu reddetmiş ve Hikmetyar Kabil'e roket saldırısına devam etmiştir (Emadi, 2010: 175).

Batı tarafından 1980'lerde özgürlük savaşçıları olarak görülen İslami köktendinciler (Amin, 2001: 3-6), 1990'larda ülkenin altyapısının tahrip olmasına ve Afganistan'ın çorak bir araziye dönüşmesine yol açmışlardır. Kanlı çatışmaların ve savaş ortamının içinde İslami köktendinciler sonunda gözden düşmüşler ve halkın desteğini kaybetmişlerdir. Bu da savaşa karşıt olduğunu ilan eden Taliban'ın ortaya çıkmasına ve halkın desteğini toplamaya başlamasına yol açmıştır (Çınarlı, 2016: 79).

1.2. TALİBAN

Taliban “talip” sözcüğünden türemiştir ve bu sözcüğün çoğulu ise “taliban”dır. Talip Farsçada “din öğrencisi” anlamına gelmektedir ve bu sözcük medresede eğitim görmüş din adamları için kullanılır (Demirel, 2003: 58). Aslında Taliban örgütü birçok

farklı görüşe sahip ve farklı yerlerden gelmiş medrese öğrencilerinden oluşmaktadır. Birbirlerinden çok farklı olan ama bir o kadar da yakın bir ilişki içerisinde olan bu gruplar Taliban'ın ilan edilmiş hedeflerini yerine getirmek için bir araya gelmiştir. Taliban'ın ilan edilmiş hedefleri ise; barışı getirmek, halkı silahsızlandırmak, şeriatı uygulamak gibi temel hedeflerdir (Aydın, 2010: 3). Taliban'ın kurucusu ve lideri olan Molla Ömer, Taliban hareketinin çıkışı ile ilgili şunları söylemektedir: “Kandahar’da bir medresede 20 kadar arkadaşım ile birlikteydim. Hırsızlık, cinayet ve yağmacılık çok fazla yaygınlaşmıştı. Kimsenin o zamanlarda hiçbir şeyin daha iyi olabileceğine inancı yoktu. Allah’a tevekkül ettim ve bu öğrenci arkadaşlarım ile çalışmalarını başlattım.” (Zeydan, 2013: 44-45).

Taliban hareketi ilk çıktığı yıllarda siyasi bir hareket değildir. Taliban kuruluş amacının iktidara gelmek değil, sivil savaşı sonlandırmak, halkı silahsızlandırmak ve yönetimi de işini bilenlere bırakmak olarak açıklamıştır (Müjde, 1381: 17). Taliban örgütü kendi içerisinde de farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bunlardan biri ‘Beyaz Sarıklılar’ adını verdikleri gruplardır. Başlarına beyaz sarık takan kişiler genelde örgüt içerisinde önemli yer edinen insanlardır. Bunlar bakan, savcı, vali, hâkim gibi kişilerdir. İkinci kategoride ise “Siyah Sarıklılar” bulunmaktadır. Bunlar ise örgüt içerisinde yüksek makam ve mevkilere sahip olmayan sıradan vatandaşlardan oluşmaktadır (Aydın, 2010: 25).

Oluşturulan ilk Taliban grupları ISI tarafından eğitilmişlerdir ve Afgan Cihadı bu gruplar için harika bir eğitim alanı olmuştur. Molla Ömer de önceden bir Talip’tir ve Sovyetlere karşı savaşı cihat kamplarında önemli bir eğiticidir. Molla Ömer’in kendi ifadesine göre İslamabad’ın desteği ile birlikte 1995 yılında Taliban Kandahar bölgesine yayılarak dört ana konu üzerinde durmuştur. Bunlar; karşıdaki tüm güçleri silahsızlandırmak, silahlarını bırakmayanlarla çatışmak, bölgede İslam hukukunu hayata geçirmek ve alınan tüm bölgeleri ölene kadar savunup ellerinde tutmaktır (Ahmetbeyoğlu, 2002: 346).

Taliban bir örgüt olarak Afganistan’da ilk olarak 1994 yılında görülmeye başlamıştır. 29 Ekim 1994 tarihinde Taliban Kandahar’ı işgale doğru yola çıkmıştır. Kandahar’ı savunan komutan Molla Nakip hiç savaşımadan şehri Taliban’a bırakmıştır. Nakip’in emrindeki 2.500 asker de Taliban’a katılmıştır. Taliban hiç savaşımadan binlerce asker, onlarca tank, zırhlı arabalar ve silahlar ele geçirmiştir. Ama kazandığı bu ganimetler içerisinde en önemlisi Sovyetlerden kalan nakliye helikopterleri ve Mig-21

avcı uçaklarıdır. Çok az bir kayıpla Afganistan'ın en önemli ikinci şehrini ele geçiren Taliban bu başarıdan sonra hızla Afganistan'ın büyük bir çoğunluğunu ele geçirmiştir (Aydın, 2010: 29).

Taliban Kandahar'ı ele geçirip şehirde güvenliği sağladıktan sonra Pakistan'dan gelen ana yollarda devriyeler kurup giren kamyonlardan geçiş için haraç sistemi başlatmıştır. Taliban'ın başarısını duyan Beluçistan'da eğitim alan binlerce genç ise Taliban'a katılmak için Kandahar'a gelmiştir. Ardından Cemiyet-i Ulema medresesinden gelen binlerce Pakistanlı genç de Taliban'a katılmıştır. Taliban'ın güçleri Aralık 1994'te 12 bin kadar bir sayıya ulaşmıştır (Raşid, 2002: 39). Taliban'ın başarısındaki en önemli nedenlerden biri de Pakistan'ın Taliban'a maddi destek sağlamasıdır. Pakistan 11 Eylül sürecine kadar maddi ve manevi olarak Taliban'a destek verirken 11 Eylül sonrasında destek vermeyi kesmiştir (Mulazehi, 2004: 155).

Pakistan ve Suudi Arabistan Taliban'a bu süreçte destek vermiştir (Karval, 2005: 249). Her ne kadar Pakistan yaptığı yardımları inkâr etmiş olsa da hem maddi hem askeri olarak Taliban'a destek verdiği bilinmektedir. Nitekim 28 Haziran 1998'de Pakistan Maliye Bakanı'nın 6 milyon dolarını Taliban'a bağışladığını söylemesi, Taliban'ın içinde çok sayıda Pakistanlı asker ve üst seviye subay olması gibi örnekler Pakistan'ın resmen Taliban'ı desteklediğini gözler önüne sermektedir (Ansari, 2006: 39). Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin nedenlerinden ilki Durand sınır anlaşmazlığı olarak yorumlanabilir. Taliban ile yakın ilişkiler içinde olan Pakistan için bu örgütün başa geçmesi Durand Hattı sorununda Afganistan'ın Pakistan ile makul bir anlaşmaya varabileceği ihtimalini doğuruyordu. İkinci olarak Taliban'ın başa geçmesi Pakistan ile petrol ve doğalgaz boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi, Pakistan'ın dünya pazarına açılması ve boru hatlarının güvenliğinin sağlanması demek olabilirdi. Buna benzer yardımlar ve teşvikler ile Taliban ortaya çıkmış ve kısa sürede büyük bir başarı sağlamıştır (Aydın, 2010: 32-35).

Taliban'ın Kabil'i ele geçirme sürecine bakılacak olursa, Taliban Hizb-i İslami'nin denetiminde olan Vardak ilini ele geçirdikten sonra Gulbeddin Hikmetyar'ın Çarasyab'daki üssüne doğru yol almaya başlamıştır ve hiç zorlanmadan 14 Şubat 1995 günü Hikmetyar'ın üssünü ele geçirip büyük bir zafere imza atmıştır. Çarasyab'ı aldıktan sonra Taliban biraz daha ilerleyerek Kabil'e yakın mesafede olan Sengi Nevişte bölgesine yerleşmiştir (Oğuz, 2001: 309).

Bu zamana kadar yerel komutanları Suudi Arabistan'dan aldığı paralarla satın alarak ilerlemiş olan Taliban'ın lideri Molla Ömer, kazandığı diğer şehirler gibi Kabil'i de alabileceğini zannetmiştir ve 12 Mart 1995 günü Ahmet Şah Mesud'un askerleri ile karşı karşıya gelmiştir. Fakat kısa bir direnişten sonra Taliban askerleri dağıtılmıştır. Bu, Taliban'ın tatmış olduğu ilk yenilgidir. Ahmet Şah Mesud, Taliban'ın güçlü olmadığını görünce üstüne gitmeye başlamıştır ve Taliban 400 askerini kaybetmiş, yüzlercesini esir vermiştir. Yanında Kabil'e taşıdığı cephaneliğini bile kaybetmiştir (Oğuz, 2001: 313). Yaptığı bu yanlış hareket az kalsın Taliban'ın sonunu getirmiştir. Taliban bu yenilgisinden ders alarak daha iyi hazırlanmış bir şekilde 1996 yılında Kabil'i ele geçirmek için yeniden gelmiştir. 27 Eylül gecesi başkent Kabil'i ele geçiren Taliban, Afganistan İslam Emirliği'ni kurmuş ve ilk iş olarak BM yerleşkesine giderek Necibullah'ı öldürmüştür (Oğuz, 2001: 313-316).

Taliban ülke yönetimini ele geçirdikten sonra halk Taliban'ı bir kurtarıcı olarak görmüş ve benimsemiştir. Taliban'ın halk üzerinde bu kadar etki sağlamasının nedeni ise Kabil halkının yaşanan iç savaş yüzünden birçok sıkıntıyla uğraşıyor olmasıdır. Zira halk ilaç, yiyecek, içecek ve elektrik gibi temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz haldedir (Karval, 2005: 247). Afgan halkının 23 sene boyunca sürekli devam eden iç savaşlardan bıkmış olmaları ve bunları yaşatan liderlere olan inançlarını kaybetmeleri gibi nedenler Taliban'ın halk arasında popülerlik kazanmasına sebep olan iç sebepler olarak sayılabilir (Beg, 2001: 90).

Taliban Kabil'i ele geçirdikten hemen sonra Din Polisi Bakanlığı'nı kurmuştur. Aralık 1996 yılında Kabil Din Polis Genel Başkanlığı'nın yayınladığı kararname, sakalını kesen ya da kısaltan kişilerin 10 güne kadar hapsedilmesi, uçurtma uçurmanın yasaklanması, tarlasında kenevir eken kişilerin hapsedilmesi, yüzü açık ve başörtüsüz evden çıkan kadınların evlerinin işaretlenmesi ve kocalarına ceza verilmesi gibi içeriklere sahiptir (Ahmadi, 2011: 44). Halk her ne kadar iç savaştan bıkmış ve başlarda Taliban'ın yönetimini kabul etmiş olsa da Taliban'ın izlediği bu sert politikalar halkın ondan uzaklaşmasına neden olmuştur. Böylelikle Taliban halkın desteğini kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Taliban'ın zaferi ve politikaları Rabbani ve Mesud'u; Hizbe-i Vahdet, Cümbüş-ü İslami ve diğer siyasi gruplarla birleşerek Taliban'la savaşmak ve Kabil'i yeniden kazanmak için uzlaşmaya zorlamıştır. Bunun sonucunda Taliban Afganistan yönetimini ele geçirdikten sonra da ülke içi çatışmalar ve ayaklanmalar devam

etmiştir. Rabbani ve Mesud diğer İslami gruplarla 10 Ekim 1996'da Taliban'ı devirmek ve Kabil'i yeniden kazanmak için büyük bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantının sonunda Kuzey İttifakı'nı kurmuşlardır (Selim, 2004: 251). İç farklılıklara rağmen Taliban karşıtı koalisyon, uluslararası toplumun devlet başkanı olarak kabul etmeye devam ettiği Rabbani'yi desteklemiştir. Bununla birlikte, Kuzey İttifakı liderleri arasındaki iç siyasi ve kişisel anlaşmazlıklar nedeniyle güçlerini birleştirememeleri etkin bir başarı elde edememelerine neden olmuştur (Emadi, 2010: 191).

10 Haziran 1997'de ittifak, Taliban ile savaşmak için yeni stratejileri tartışmak üzere bir toplantı düzenlemiştir ve daha önce Afganistan'ın BM elçisi olarak görev yapan ve bir Peştun olan Abdul Rahim Gafurzai'yi başbakan olarak atamıştır. Gafurzai kabile şeflerini, İslami partilerin liderlerini ve teknokrat seçkinleri içeren geniş tabanlı bir hükümet kurmayı planlamıştır ve hatta Taliban'ı hükümetine katılmaya davet etmiştir. Fakat Kuzey İttifakı liderleri arasındaki anlaşmazlıklar ve üyelerin güçlerini birleştirememeleri Taliban'a karşı başarısızlıklara yol açmıştır. Bunun üzerine 8 Ağustos 1998'de Mezar-ı Şerif'e yapılan askeri bir saldırı sırasında Taliban, Dostum'u yenmiş ve şehrin kontrolünü ele geçirmiştir (Emadi, 2010: 190).

Taiban Afganistan'daki kontrolünü sağlamaya başladıktan sonra birçok ülke kendi menfaatleri ve dış politikaları çerçevesinde Taliban'ı desteklemiş ya da engellemeye çalışmıştır. Başta Türkiye olmak üzere Hindistan, Rusya ve Orta Asya devletleri Taliban'ın hızla büyümesine, Afganistan'ın kontrolünü sağlamasına ve uyguladığı İslami politikalara karşı Kuzey İttifakı'na her türlü desteği sağlamıştır. Buna rağmen Pakistan ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleri de Taliban'ı desteklemiştir (Raşid, 2001: 8).

Taliban'ı destekleyen maddi güçlere baktığımız zaman akla ilk gelen bir diğer devlet de ABD olacaktır. ABD'nin Taliban'a destek vermesinin en büyük nedenlerinden biri, Türkmen petrol ve doğalgazını Afganistan ve Pakistan üzerinden güneye indirme planıdır. Bu planın gerçekleşmesi için ise Afganistan'da düzenin sağlanması gerekmektedir ve ABD, bu düzenin Taliban tarafından sağlanacağına inanmıştır. Sonraki dönemde ise ABD'nin yapmış olduğu bu tercih başına bela olacak olan 11 Eylül dâhil birçok olaya yön vermiştir (Kocaoğlu, 2002: 309). Nitekim 1996'da Kabil'i ele geçirdikten sonra ABD Taliban'la Kabil'deki yeni otorite olarak ilgilenmeye başlamıştır. ABD merkezli petrol şirketi Unocal, Türkmenistan'dan Afganistan üzerinden petrol ihraç

etmek için doğalgaz boru hattı inşası konusunda Taliban ile görüşmelerine başlamıştır fakat Unocal'ın bir boru hattı inşa etme çabaları gerçekleşmemiştir (Coll, 2004: 340).

Fakat ABD 1990'lı yılların sonuna doğru Taliban ile anlaşmazlıklar yaşamaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıkların en büyük sebebi ise Taliban'ın Afganistan topraklarında barınan Usame bin Ladin ve El-Kaide'ye verdiği desteklerdir. 1988'de Afganistan direnişine Mekteb-el Hidemat aracılığıyla yardımda bulunmuş olan Usame bin Ladin'in kurduğu El-Kaide, Taliban yönetimi süresince Afganistan topraklarında varlığını sürdürmeye başlamıştır. Afganistan'da kurdukları kamplarda eğitim faaliyetleri sürdürmeye başlayan El-Kaide örgütü bu süreçte radikal İslami düşünceleri doğrultusunda 1996'da ABD'ye karşı cihat ilan etmişlerdir (Öztürk, 2019: 184). İlan edilen bu cihat sonrasında bin Ladin, Yemen'deki bir limanda ABD muhribi USS Cole'a bir saldırı düzenlemiş ve Ağustos 1998'de Nairobi ve Darüsselam'daki ABD büyükelçiliklerini bombalayıp 220 kişinin ölümüne sebep olmuştur. El-Kaide'nin gerçekleştirdiği bu eylemler neticesinde ABD Taliban'dan bin Ladin'in eğitim kamplarını kapatmasını istemiştir fakat Taliban bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Clinton Ocak 1998'de ABD'nin BM Büyükelçisi Bill Richardson'ı Taliban'a El-Kaide politikalarını değiştirmek zorunda olduklarını bildirmek üzere Afganistan'a göndermiştir. Taliban bu politikalarını değiştirmedeği takdirde ise uluslararası tanınırlık kazanmayacak ve ABD Taliban ile iş birliği yapmayacaktır (Tahiri, 2020).

Taliban'ın ABD'nin isteklerini reddetmesi üzerine Clinton yönetimi 20 Ağustos 1998'de Afganistan'ın doğusundaki Host ve Celalabat'daki El-Kaide kamplarına füze saldırısında bulunmuştur. Bu saldırı sonrasında bir dizi eğitim kampı yok edilmiştir fakat bin Ladin kaçmayı başarmıştır. Taliban, bin Ladin'e yönelik suçlamalarda ABD'nin kanıt sunması durumunda bin Ladin'i üçüncü bir ülkeye teslim edeceklerini veya Afganistan'daki mevcut mahkemelerde yargılayacaklarını belirtmiştir (Phinney, 2007: 31-32). Fakat ABD hükümeti bunu reddetmiş ve Taliban'ın bin Ladin'i ABD'ye iade etmesinde ısrar etmiştir. ABD, Suudi Arabistan'ın Taliban'ı ikna edip bin Ladin'i teslim etmesini sağlamasını istemiştir ancak Taliban, bin Ladin'in konuğu olduğunu söyleyerek bunu reddetmiştir. Taliban Suudi Arabistan'ın teklifini reddedince iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler askıya alınmış ve Suudi Arabistan Taliban'a mali yardımını kesmiştir (Polat, 2006: 30).

Ekim 1999’da ABD, BM Güvenlik Konseyi’ni Taliban’ın bin Ladin’i teslim etmesini talep eden bir karar almaya ikna etmiştir (Örnek, 2012: 126). Aralık 2000’de BM Taliban’a bazı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. 2002’den itibaren Taliban’ın varlıklarının dondurulması, ülkenin Ariyana Havayolları’nın Afganistan dışında faaliyet göstermesinin ve Taliban’a silah satışının yasaklanması gibi kararlar alınmıştır (Karagözoğlu, 2019: 226). BM yaptırımları Afganistan’ın silah tedariklerinin Taliban’ın muhaliflerine akmasını sağlamıştır. Daha sonra Taliban rejimini tanırsa ABD’ye bin Ladin’i vermeye hazır olduklarını söyleyerek ABD ile anlaşmaya çalışmıştır ancak ABD bin Ladin’in koşulsuz iade edilmesinde ısrar etmiştir (Demirel, 2003: 157).

ABD ile Taliban arasındaki müzakereler zayıfladıkça, Taliban, El-Kaide ile ilişkilerini daha da güçlendirmiştir ve dünyanın dört bir yanından gelen İslam militanlarına barınma sağlamıştır. 6 Eylül 1999’da Taliban ABD’ye bir tehdit oluşturmadığını ve ABD’nin bölge çıkarları için en büyük tehdidin İran olduğunu Clinton’a gönderdiği mektupta şu şekilde belirtmiştir: “Devrilirsek ülkede büyük bir kaos ve karışıklık olur [...] Dahası devrilirsek Afganistan’ı İran kullanacaktır ve İran dünyadaki en zararlı teröristtir.” (Murshed, 2006: 310-311). 2000 yılında CIA, Kuzey İttifakı ile olası yakın ilişkileri araştırmak için Afganistan’a yetkililer göndermiştir ve ABD’nin Şah Mesud’a El-Kaide aleyhine istihbarat toplaması ve El-Kaide’ye karşı hareket edebilmesi için teknik yardım yapması gerektiği konusunda anlaşılmıştır (Emadi, 2010:194).

Taliban’ın El-Kaide konusunda izlediği politikalar 11 Eylül saldırılarından önce de sonra da birbirine benzer niteliktedir. 2001 yılına kadar bin Ladin’in ülkede barınmasını sağlamış ve bu tarihten sonra da ABD ile iş birliğinden kaçınmıştır. Bu sebeple ABD tarafından yapılan bir operasyonla Kasım 2001’de iktidardan uzaklaştırılmıştır (Ahmadi, 2011: 32).

2. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD’NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI

11 Eylül Olayları son dönemlerin uluslararası ilişkiler kavramlarında temel değişim noktalarından birisi olarak görülmektedir. Bir grup terörist ABD’nin doğu kıyısından batı kıyısına uçmak için, ağzına kadar yakıt ile doldurulmuş dört yolcu uçağı kaçırmıştır. Kaçırılan bu uçakların hedefi ABD’nin siyasi ve ekonomik güç merkezlerine çarpıp uçakları birer silah olarak kullanmaktır (Fischer, 2006: 16).

Saldırının hemen ardından ABD tarafından oluşturulan 11 Eylül Komisyonu’nun (The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States) açıkladığı rapora göre Amerikan Havayolları’na ait 11 sefer sayılı Boston-Los Angeles ve 77 sefer sayılı Washington-Los Angeles uçağı, United Havayolları’na ait 175 sefer sayılı Boston-Los Angeles ve 93 sefer sayılı New York- San Fransisco uçağı teröristler tarafından kaçırılmış ve sırasıyla Dünya Ticaret Merkezi Kuzey ve Güney kuleleri, Pentagon ve Beyaz Saray hedef alınmıştır. Beyaz Saray hedefi dışında diğer hedefler gerçekleştirilmiştir (9/11 Komisyon Raporu, 2020). Yayınlanan haberlere göre, saldırılarda toplam 2973 kişi hayatını kaybetmiştir (CNN, 2006). Pearl Harbour saldırısından bu yana ABD ilk kez kendi topraklarında saldırıya uğramıştır. 11 Eylül saldırıları sonucunda yaşanan büyük can kaybı ve maddi yıkım ABD’ye büyük şok yaratmıştır. Bu saldırılar ABD halkının Clinton döneminde çok üst seviyede olduğunu düşündüğü güvenlik duygusunu yok etmiştir.

Başkan George W. Bush, saldırının ardından 15 Eylül 2001 tarihinde yapmış olduğu Ulusa Sesleniş konuşmasında, “Savaştayız! Teröristler tarafından Amerika’ya savaş açılmıştır ve buna cevap vereceğiz. Bunları kimlerin yaptığını bulacağız ve adalete teslim edeceğiz” diyerek küresel çapta bir propaganda yaparak kendine taraf toplamaya başlamıştır (BBC, 2011’a). Bush bu konuşmasında El-Kaide’nin Afganistan’da Taliban’ın himayesinde varlığını sürdürdüğüne değinmiş ve terörizmi destekleyen ulusların ABD tarafından düşman olarak algılanacağını ve terörizme karşı savunma önlemleri alacaklarını belirtmiştir. Devamında Taliban’a bir ultimatoma göndermiş ve şu taleplerde bulunmuştur: Afganistan’daki tüm El-Kaide liderlerinin ABD’ye gönderilmesi, Amerikalılar da dâhil tüm yabancı tutukluların serbest bırakılması, ülkedeki yabancı haberci, diplomat ve yardım görevlilerinin koruma altına alınması, Afganistan’daki El-Kaide eğitim kamplarının kapatılması, teröristleri ve destekçilerinin otoritelere teslim edilmesi ve denetlemek için ABD’nin bu kamplara girmesine imkân verilmesi. Devamında Bush teröristleri teslim edeceklerini ya da onların kaderlerini paylaşacaklarını belirtmiştir (CNN, 2001).

Bush’un yaptığı konuşmada bildirilmesinin ardından 11 Eylül sonrasında çeşitli kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bunlardan en tepki toplayanı vatanseverlik kanunu olmuştur. Bu yasa sayesinde devlet birçok alanda insanları izleme, takip etme ve dinleme konularındaki yetkilerini genişletmiştir. Terörist saldırılarda son dönemlerde elektronik

haberleşmenin çok aktif olarak kullanılması ABD yönetimi gözünde bu yasayı meşru kılmıştır (Vurmay, 2004: 5). ABD genelinde bu gelişmeler yaşanırken Başkan Bush, 20 Eylül 2001’de yapılan araştırmaların sonucunda saldırının suçlusunun Usame bin Ladin’in yönettiği El-Kaide örgütü olduğunu ve kanıtlarının olduğunu açıklamıştır. Yapılan araştırmalar sürecinde yüzlerce kişi gözaltına alınmış ve soruşturma sırasındaki uygulamalar ve Müslümanlara karşı olumsuz tavırlar toplum tarafından çok tartışılmıştır (Woodward, 2005: 220).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 11 Eylül saldırısı ile ilgili olarak 12 Eylül 2001’de 1368 ve 28 Eylül’de 1373 sayılı kararları ile saldırıya uğrayan ABD’nin doğal meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat bu kararlarda ABD ve müttefiklerinin askeri güç kullanabileceklerine dair bir hüküm veya yetkilendirme bulunmamaktadır (Kirgis, 2001: 1-69). NATO, tarihinde ilk kez ittifakın 1949 tarihli kurucu anlaşmasında olan 5. maddeyi uygulamıştır. 5. maddeye göre; ittifak üyelerinden biri ya da birkaçına yapılmış bir saldırı tüm ittifak üyelerine yapılmış gibi değerlendirilecektir ve BM Anlaşması 51. maddesine uygun olarak meşru müdafaa hakkı çerçevesinde güvenliği sağlamak adına kuvvet kullanma yoluna gidilecektir. Bu kapsamda yapılan her eylem BMGK’ya bildirilecektir (Gökçe, 2005: 31). ABD Afganistan operasyonunu meşrulaştırmak için BM Şartının 51. Maddesi ve 1368 ve 1373 sayılı kararları arkasına almıştır. ABD bu maddeleri de arkasına alarak silahlı kuvvetlerini harekete geçirmiş ve Afganistan’ı bombalamaya başlamıştır (Acet ve Doğan, 2017: 62).

Afganistan tarafından bakılacak olursa, Taliban’ın Pakistan büyükelçisi Abdüsselam Zaif, Ketta kentinde düzenlenen bir basın toplantısında “Görüşmelere hazırız, savaşa girmektense görüşmelere başlamayı tercih ederiz” demiş ve yapılacak görüşmenin tek çözüm olacağını ve delil olmaksızın Ladin’i teslim etmeyeceklerine değinmiştir (Bozkurt, 2003: 235). ABD’nin başlattığı saldırıları Taliban “terör eylemi” olarak görmüştür. Usame bin Ladin, Katar televizyonlarında yayınlanan bir bant kaydındaki açıklamasında bu savaşın İslam’a açılmış bir savaş olduğunu ve ABD’ye yardım eden ülkelerin gün yüzü göremeyeceklerini belirterek bu ülkeleri tehdit etmiştir (Taşkın, 2010: 55).

2.1. EL- KAİDE VE KÜRESEL TERÖRİZM

El-Kaide dünya genelinde faaliyet halinde olan silahlı bir örgüttür. Kökeni 1988’e dayanan örgüt, BMGK, Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar ve birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanınmaktadır. El-Kaide’nin kökleri 1980’lerin

sonlarında Afgan cihadı sırasına dayanmaktadır. El-Kaide lideri olan Suudi kökenli Usame bin Ladin, Ürdün asıllı bir Filistinli olan Abdullah Azzam'ı kendisine önder seçmiştir. Bin Ladin ve Abdullah Azzam Cidde Üniversitesi'nde tanışmış ve Sovyetlerin Afganistan işgali sırasında mücahitlere destek sağlayan Mekteb el-Hidemat adında bir kuruluştaki beraber çalışmışlardır. Bin Ladin bu kuruluşun daha çok finansmanından sorumlu olmuştur. İşgal bitip Sovyetler çekildiğinde bu mücahitler Afganistan'da kalmış ve El-Kaide'nin ilk insan gücünü oluşturmuşlardır (Demirel, 2003: 57).

Bin Ladin, 1988'de Mekteb el-Hidemat'tan desteğini çekmesinin ardından, ele geçirilen bir belgeye göre 11 Ağustos 1988'de Azzam'ın çağrısı üzerine Peşaver'de gerçekleştirilen bir toplantıya katılmıştır. Toplantının konusu, yapılan cihadın geleceği hakkındadır ve Sovyetlerin Afganistan'dan çıkmasının ardından da cihada devam edileceği kararlaştırılmıştır. El-Kaide ifadesinin ilk kullanımı bu toplantıda olmuştur. 20 Ağustos'ta gerçekleştirilen bir toplantıyla ise El-Kaide'nin resmi kuruluşu gerçekleşmiştir (Wright, 2006: 131-134).

Örgüt lideri bin Ladin 23 Ağustos 1996'da El-Kuds el-Arabi gazetesinde yayınladığı bildirisinde Körfez Savaşı nedeniyle Suudi Arabistan'da bulunan Amerikan güçlerine ve ABD'ye karşı cihat ilan etmiştir (Bergen, 2002: 98). Bu bildiride Amerikan kuvvetlerini Arap yarımadasından çıkarmayı, İslam'ın kutsal bölgelerini kurtarmayı, bütün İslami devrimci örgütlere destek vermeyi ve Suudi iktidarını devirmeyi amaçladığı belirtilmiştir (Esposito, 2003: 20-21). Eylül 1996'da Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi ve Afganistan İslam Emirliği'ni kurmasının ardından Molla Ömer'in davetiyle Afganistan'a gitmiştir. Bu taşınma hem El-Kaide için hem de küresel terörizm için bir dönüm noktası olmuştur. Taliban'ın ülkede iktidara geçmesinin ardından, El-Kaide Taliban'ın güvencesi altında varlığını devam ettirmiştir (Raşid, 1999: 24; Scheuer, 2011: 107).

23 Şubat 1998'de yayınladıkları bir fetvada Amerikalıları ve müttefiklerini öldürmenin her Müslümanın görevi olduğu şeklinde Yahudi ve Hristiyanlara yönelik bir cihat çağrısı yapılmış ve bu fetva birçok akademisyen ve dini lider tarafından onaylanıp Dünya İslam Cephesi ismiyle yayınlanmıştır (Henriksen, 2007: 143). Bu fetvanın ardından El-Kaide ABD'lilere yönelik birçok saldırıda bulunmuştur. 7 Ağustos 1998'de ABD'nin Afrika'da bulunan elçiliklerine bomba saldırıları düzenlenmiş ve bu saldırı 224 kişinin ölümüne, yaklaşık 4.000 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur (Scheuer, 2011: 117-118). Bunun üzerine Amerikan güçleri Afganistan'daki bazı El-Kaide kamplarına

saldırıları düzenlemiştir. Haziran 1999'da Usame bin Ladin FBI'nın en çok aranlar listesine girmiştir (Coll, 2004: 278).

Bin Ladin, ABD ve ABD liderliğindeki Batı dünyası ile savaşmak için İslam dünyasında küreselleşmenin olması gerektiğine inanmıştır ve El-Kaide'nin stratejisi bu çerçevede içerisinde şekillenmiştir. Bin Ladin'e göre silahlı İslamcı grupların yerel mücadelelere sıkışmasından ziyade küresel hareket etmeleri gerekmektedir. Bunun için El-Kaide'nin "ümme cihat çerçevesinde seferber etmesi" ve silahlı İslam gruplarına önderlik etmesi gerekiyordu. Bu sayede küresel cihat Endonezya'dan Bosna'ya, Çeçenistan'dan Mısır'a kadar geniş bir alanda kendini gösterecek ve bin Ladin de buna önderlik edecekti (Roy, 2004: 325).

El-Kaide'nin yapmış olduğu bilinen bazı eylemler, 1998 yılında ABD'nin Afrika'daki elçiliklerine, 2000 yılında ABD muhribi USS Cole'a, 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezi kulelerine, 2003'te İstanbul'daki bir sinagoga, 2004 ve 2005'te ise Madrid ve Londra'ya düzenlediği saldırılar olarak sıralanabilir (Sevinç ve Çiftçi, 2016: 17). 2 Mayıs 2011'de bin Ladin Pakistan'ın Abbottabad şehrinde saklandığı yere düzenlenen baskında yakalanarak öldürülmüştür. Ladin'in öldürüldüğü bilgisi ABD Başkanı Barack Obama tarafından bir basın açıklamasıyla duyurulmuştur (BBC, 2011b).

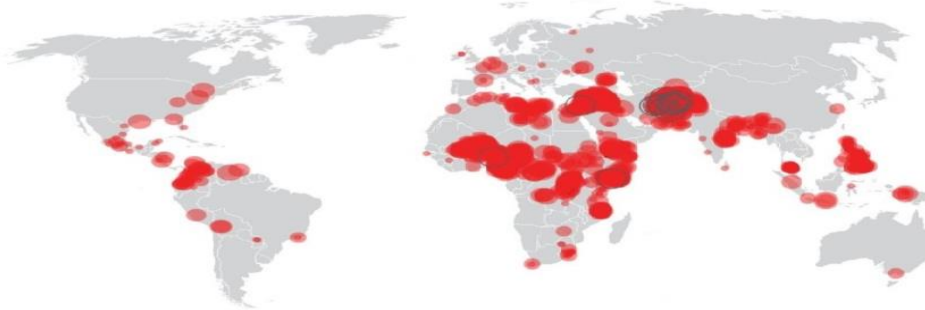
Küresel terörizm El-Kaide ile yön bulmuş ve DAESH, Boko Haram, el-Nusra ve el-Şebab gibi terör grupları Usame bin Ladin'in izinden giderek dünyaya yayılmışlardır (Öztürk, 2019: 169). Bunun sonucunda dünya genelinde terörle mücadele algısı artmış ve küresel terörizm tüm devletleri ilgilendiren bir hal almıştır. Bu doğrultuda terörizm 1990'ların başından itibaren yeni bir kimlik kazanmaya başlamıştır (Hoffman, 2002: 3).

Küreselleşen dünyada ise terörizm de küreselleşmeye başlamıştır. Terör eylemleri dünyaya yön veren siyasetleri etkilemek amacıyla hedef alanlarını genişletmeye başlamıştır. Bu doğrultuda karşımıza yeni bir kavram çıkmaktadır. "Asimetrik tehdit" olarak adlandırılan bu kavram, ani ve hazırlıksız durumlar nedeniyle ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarında istikrarsızlığa yol açan ve zayıf kuvvet ve teknoloji kullanılarak aktif olmayı amaçlayan tehditlerdir (Küçükşahin ve Akkan, 2007: 50). Bu kavram 1990'lı yıllarda El-Kaide ile birlikte ABD savunma politikası çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır. Fakat 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası toplumun da ilgisini çeken bir kavram halini almıştır.

1990’lardan itibaren teknolojik gelişmelerin etkisiyle küreselleşmenin sonucu olarak devlet sınırlarının daralması ile beraber teknolojik gelişmeler, uluslararası terör gruplarının oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda belirli bir coğrafi bölgede sınırlanmayan IŞİD ve El-Kaide gibi terör örgütleri eylemlerini küresel bir alana yaymayı başarıp uluslararası sistemi tehdit edebilir konuma gelmişlerdir (Primakov, 2004: 3). Bu örgütler belirli ulusları ya da devletleri değil, ideolojileri doğrultusunda hareket edip uluslararası sistemdeki tüm devletleri hedef olarak belirlemişlerdir. Bu nedenle terörizm de bu örgütlerin eylemleri doğrultusunda küresel bir boyut kazanmıştır. Bu durum uluslararası sistemde yeni bir bakış açısının oluşmasına neden olmuş ve bunun sonucunda terörle mücadele doğrultusunda yeni sistemlerin ve normların oluşturulmasının önü açılmıştır. Bunun sonucunda uluslararası sistemin merkezinde bulunan BM terörle mücadelede temel aktörlerden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde BMGK terörle mücadeleyi ulusların iç sorunu olarak görmüştür ve BM’nin aldığı kararlar kınamanın ötesine geçmemiştir (Messmer & Yordan, 2009: 845). 1990’ların başından itibaren Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından ise BMGK kınamanın ötesine geçerek bu konuda olay temelli bir bakış açısı izlemeye başlamıştır (Kaya, 2005: 93).

El-Kaide’nin 11 Eylül 2001’de ABD topraklarında yapmış olduğu terör saldırısı ise küresel terörizmin en can alıcı örneklerinden biridir. Bu saldırının ardından Bush yönetimindeki ABD, uluslararası platformda küresel terörizmle mücadele kapsamında tüm ulusları seferber etmeye yönelik bir çağrıda bulunmuştur. ABD’nin terörizmi tüm ulusları ve uluslararası sistemi etkileyen bir tehdit olarak göstermesiyle, uluslararası sistemin parçası olan devletler terörizmin küreselleşen dünyada belirli coğrafyalarla sınırlı kalmadığını ve her ulusun terörizm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anlamışlardır.

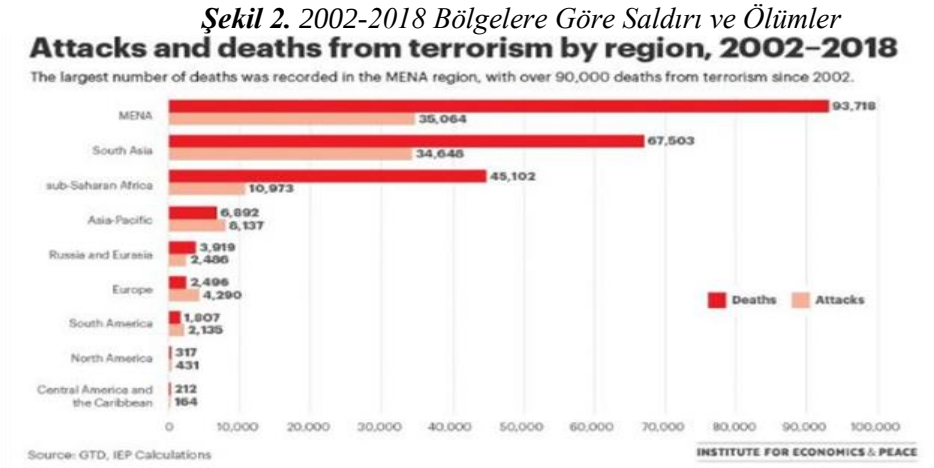
Şekil 1. 2018 Terör Eylemleri

Kaynak: Global Terrorism Index 2019

Şekil 1’de 2018 yılına ait terör saldırıları ve bu saldırıların ölümcüllük oranı renklerin koyuluğuna göre belirtilmiştir. Her ne kadar terör saldırıları Ortadoğu ve Kuzey

Afrika coğrafyasında yoğunlaşmış olsa da Avrupa ve Amerika kıtaları da terör saldırılarına maruz kalmaktadır. Bu, küreselleşmenin günümüz dünyasında terörizme olan etkisini gösterir niteliktedir. Bu doğrultuda küresel terörizmin yaygınlaşmaya başlamasıyla dünya genelinde birçok terör saldırısı düzenlenmiştir. 12 Ekim 2002’de Endonezya’da IŞİD tarafından düzenlenen bir bombalı saldırıda 202 kişi hayatını kaybetmiştir. Kasım 2003’te Türkiye’de El-Kaide tarafından düzenlenen bir saldırıda 50’den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. 7 Temmuz 2005’te Londra’da 4 teröristin düzenlediği intihar saldırılarında 56 kişi hayatını kaybetmiş, 700 kişi yaralanmıştır. 12 Haziran 2016 yılında ise ABD’nin Orlando kentinde IŞİD tarafından düzenlenen silahlı saldırıda 49 kişi hayatını kaybetmiştir.

Kaynak: visionofhumanity.org

2002-2018 yılları arasındaki terör saldırıları ve ölüm sayıları Şekil 2’de gösterilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere terör saldırılarının ve bu saldırılara bağlı gerçekleşen ölümlerin büyük bir çoğunluğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında gerçekleşmiştir. Fakat yukarıda da örnekleri verildiği üzere, terörist saldırıları tüm dünya genelinde yaşanmaktadır. Bu saldırıların büyük bir çoğunluğu İslamcı terör örgütleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenledir ki Ortadoğu ve Afrika coğrafyasındaki saldırı ve ölüm oranı gözle görülür bir biçimde dünyanın diğer bölgelerindekinden fazladır.

2006’da ortaya attığı küresel terörle mücadele stratejisinin ardından BM’nin terörle mücadelede gün geçtikçe daha aktif bir rol oynamaya başladığını ve uluslararası toplumda terör konusunda bir ortak uzlaşma ortamı yarattığını görüyoruz. BM’nin yaptırım gücü sayesinde terörle mücadele konusunda büyük gelişmeler kat edilmiş ve özellikle son

yıllarda yaygınlaşan terör eylemleri terörizmle mücadele konusunda devletlerin daha aktif önlemler alması sağlamıştır.

11 Eylül saldırılarından itibaren Avrupa Birliği de küresel terörizme olası bir tehdit olarak yoğunlaşmaya başlamıştır. 2004 Mart ayında El-Kaide'nin Madrid'te gerçekleştirdiği bir terör saldırısının ardından ise AB terörle mücadele konusuna odaklanmaya başlamıştır. Bunu izleyen süreçte 2008 yılında, AB terör suçunun ortak tanımını genişletmiştir. Terörist istihdamı, terörist eğitimi ve terörizm için kamu provokasyonu, AB için doğrudan terör suçu olarak belirlenmiştir (Parçal, 2018: 31).

Terör örgütlerinin ideolojileri doğrultusunda devletleri ve bireyleri hedef alması ve küreselleşen dünyada bu hedeflerini yerine getirebilme imkânlarını elde etmesi sonucunda dünya genelinde birçok terör saldırısı yaşanmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak BM ve AB'nin aldığı kararlar ve ABD önderliğinde küresel çapta terörle mücadele girişimlerinde bulunulmuştur. Afganistan'da faaliyetlerini sürdüren El-Kaide örgütü ve onun destekçisi Taliban'a karşı 11 Eylül saldırıları sonrası birçok farklı devletten, ABD'nin terörle mücadele programlarına katkı sağlanmış ve bu doğrultuda yaşanan en büyük gelişme de ISAF'ın kurulması olmuştur.

2.1.1. Sonsuz Özgürlük Operasyonu- ISAF

Sonsuz Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom), 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin küresel terörizme karşı açtığı savaşta ilk hedefi olan Afganistan'a yapmış olduğu, terörü sonlandırma operasyonudur. Bu operasyon ilk olarak Afganistan'daki harekâtı ifade eder, fakat diğer ülkelere karşı, Sonsuz Özgürlük Operasyonu- Filipinler ve Sonsuz Özgürlük Operasyonu-Trans Sahra gibi operasyonlar da bu isimle anılmaktadır. Nitekim Sonsuz Özgürlük Operasyonu, ABD'nin terörle mücadele operasyonlarının genel ismi haline gelmiştir (The Washington Post, 2014).

Başkan George W. Bush, 20 Eylül 2001 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmada Sonsuz Özgürlük Operasyonu'nun 7 Ekim itibarıyla ilk askeri hedeflerinin Afganistan'daki terörist eğitim kamplarının ve altyapısının tahrip edilmesi, El-Kaide liderleri ve Afganistan'daki terörist faaliyetlerin durdurulması olduğunu belirtmiştir (globalsecurity.org, 2001). 7 Ekim 2001 Pazar günü, Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Taliban güçlerini ve El-Kaide'yi hedef alan bir hava bombardımanı başlatmıştır (McCaleb, 2001). Afganistan'ın başkenti Kabil'in bombalanması ile ilk resmi müdahale

başlamıştır. ABD Savunma Bakanı bombalama haberini kısa bir sürede doğrulamıştır. Ardından Bush canlı yayında “Taliban iş birliğine yanaşmamasının bedelini ödeyecek. ABD ordusu El-Kaide’nin terör kamplarına ve Taliban askeri yapılanmasına karşı saldırıya başladı” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Sever ve Kılıç, 2001: 287).

ABD Afganistan’a yapmış olduğu bu operasyonu üç kısma bölmüştür. İlki savaş uçaklarıyla akıllı füze ve Basra Körfezi ve Hint okyanusunda bulunan Cruise füzelerinin fırlatılması, ikincisi Fransız, Amerikan ve İngiliz askerlerinin Kabil’i ele geçirmesi, son olarak da Afganistan üslerinin B-52 bombardıman uçaklarıyla vurulmasıdır. Bu harekât ise süpürme-temizleme-yıldırma harekâtı olarak isimlendirilmiştir (Chomsky, 2004: 133). ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld yapılan bu operasyonun amacının ülkedeki terörü tamamen bitirmek olduğunu belirtmiştir (Ertan, 2003: 357).

ABD 9 Kasım’da Mezar-ı Şerif’i ele geçirmesinin ardından kuzey Afganistan üzerindeki kontrolünü kısa zamanda sağlamıştır. 13 Kasım’da Taliban’ın şehri terk etmesinin ardından ise Kabil’i ele geçirmiştir. Bu gelişmelerin ardından Taliban’ın kontrolü gittikçe daha küçük bir alanla sınırlanmıştır. Nitekim 26 Kasım’da Taliban, kuzeydeki son kalesi olan Kunduz’u da kaybetmiştir ve bunun üzerine Taliban üyelerinin çoğu Pakistan’a kaçmıştır. Bunun üzerine Taliban militanlarının çoğu güneyde Kandahar’a çekilmiş ve savaş Afganistan’ın güneyinde devam etmiştir. Kandahar da aralık ayında düştükten sonra Taliban ve El-Kaide militanları dağlık bölgelere dağılıp direnişe devam etmişlerdir (Kellner, 2003: 145). 2 ay gibi kısa bir sürede ülkenin kontrolü ABD’ye geçmiştir. Bu sonuçlara bakılınca Sonsuz Özgürlük Operasyonu’nun ilk kısmı başarılı bir şekilde gerçekleşmiş denebilir. Sonuç olarak 7 Aralık 2001’de Taliban’ın kalesi olarak görülen Kandahar düşmüş ve ülkenin kontrolü Kuzey İttifakı ve ABD’nin kontrolüne geçmiştir fakat direniş gösteren terör gruplarıyla yapılan çatışmalar bitmemiştir. (Woodward, 2005: 351).

ABD önderliğindeki Sonsuz Özgürlük Operasyonu sürerken Ocak 2002’de ISAF kuvvetlerinin de Afganistan’a girmesiyle iki operasyon paralel bir şekilde ilerlemiştir. 5 Aralık 2001 tarihinde yapılan Bonn Antlaşması ile ISAF’ın (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü) temelleri atılmıştır. Bonn Antlaşması’na göre Afganistan’da var olan teröristlerin temizlenmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması için BM’nin verdiği yetki ile ISAF kurulmuştur (Tanner, 2002: 317). Toplam 21 ülkenin yaklaşık 5.000 asker gücü ile Ocak 2002’de ISAF İngiltere’nin komutasında Afganistan’da göreve başlamıştır (Öztürk,

2015: 69). ISAF komutu başlangıçta altı ayda bir farklı uluslar arasında değişmektedir ve bu birtakım zorluklara neden olmaktadır. Sorunu çözmek için 11 Ağustos 2003'te komuta süresiz olarak NATO'ya devredilmiştir. Askeri güce katkıda bulunanların yaklaşık yüzde 90'ı NATO ülkeleridir. Bu, NATO'nun Avrupa ya da Kuzey Amerika dışındaki ilk konuşlandırılması olmuştur (Keskin, 2003: 260).

2003 yılında NATO-ISAF Afganistan harekât planı onaylandığında plan dört aşamadan oluşmaktaydı. İlk aşama 13 Ekim 2003 ve Ekim 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu aşama, BM'nin aldığı 1510 sayılı kararla ISAF'ın Afganistan hükümetini Kabil dışında da desteklemesini ve yetki alanını kuzeye doğru genişletmesini içermektedir. Birinci aşamanın tamamlanmasından sonra ISAF'ın operasyon alanı kuzeyde yaklaşık 3.600 kilometrekarelik bir alanı kaplamış ve misyon ülkenin dokuz Kuzey eyaletinde güvenliği sağlayabilmiştir (NATO, 2015). İkinci aşama, 10 Şubat 2005'te ISAF'ın Afganistan'ın batısına genişletileceğinin duyurulmasıyla başlamıştır. İkinci aşama, Mayıs 2005'te ISAF'ın, sorumlu olduğu bölgenin büyüklüğünü iki katına çıkarmasıyla devam etmiştir. Yeni bölge, Badgis, Ferah, Gor ve Herat eyaletlerinden oluşan eski ABD Bölgesel Komutanlığı'dır. Eylül 2005'te, ISAF ikinci aşaması tamamlanmıştır (Erol ve Bingöl, 2014: 175). Üçüncü aşama ISAF'ın 2006 yılında güneye doğru genişlemesidir. ISAF, Afganistan'ın güney bölgesinde ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinden komutayı devralmıştır. Ülkedeki ISAF güçlerinin sayısı da genişlemeden önce 10 bin iken genişleme sonrasında 20 bine kadar önemli ölçüde artmıştır. 31 Temmuz 2006'da üçüncü aşama tamamlanmıştır. 28 Eylül 2006 tarihinde, ISAF'ın operasyon alanını Afganistan'ın doğusundaki 14 ilde genişletmesi ve NATO'nun ülkedeki varlığını ve rolünü artırması için son yetki verilmiştir. Bu genişleme ile NATO-ISAF Afganistan hükümetine ülke genelinde güvenlik sağlama konusunda yardımcı olmuştur (Carp, 2006). 5 Ekim 2006'da ISAF, ABD liderliğindeki koalisyonun doğu Afganistan'daki uluslararası askeri güçlerin komutasını devralmıştır. İttifak'ın faaliyet alanını genişletmenin yanı sıra, bu operasyonel plan, ülkede daha büyük bir ISAF etkinliğinin de önünü açmıştır. NATO komutası altında operasyona 10 bin koalisyon askeri daha katılmıştır. Bu süreçte 31 bin ISAF askeri Afganistan'dadır ve 8 bin ABD askeri de ayrıca eğitim ve terörle mücadele faaliyetlerine devam etmiştir (BBC, 2009'a).

Dördüncü aşamanın sona ermesinin ardından NATO-ISAF, 6 Mart 2007'de kuzey Helmand'a güvenlik getirmek amacıyla düzenlenen Aşil Operasyonu'nu başlatmış ve

bölgedeki Afganların yaşam kalitesini temelden artıracak gelişme koşulları sağlamıştır. Operasyona göre, Helmand eyaletindeki operasyonda 4.500'den fazla NATO askeri ve yaklaşık 1000 Afgan askeri yer almıştır. Genel amaç hükümete bölgede yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma konusunda yardımcı olmaktır. 2 Haziran 2008'de ABD Ordusu General David D. McKiernan, ISAF'ın komutasını devralmıştır. Ocak 2009 itibariyle birlikleri 55.100 civarındadır (NATO, 2015).

Ekim 2008'e kadar ISAF, Afganistan hükümeti ile istihbarat paylaşımı yoluyla haşhaş ekilen bölgelerin korunması ve ülkenin uyuşturucu karşıtı politikasının uygulanmasına yardımcı olarak Afganistan'daki yasadışı afyon ekonomisiyle mücadelede dolaylı bir rol oynamıştır. Mahsulün yok edilmesi çoğu zaman ekonomik alternatifleri olmayan fakir çiftçileri etkilemiştir. Bu nedenle, uyuşturucu ile ilişkili olan bölgelerdeki ISAF askerleri, yerel halkın desteğini almakta zorlanmıştır (Ham & Kamminga, 2007: 69-81).

Haziran 2009'da ISAF komutanı olarak görev yapan McChristal 40 bin ilave kuvvete ihtiyaç olduğunu bir raporla ABD'ye bildirmiştir. Bunun üzerine ABD yönetimi 33 bin asker daha göndereceğini kalan kısmının ise NATO ve ISAF'a üye ülkelerden istenip tamamlanması ile 24 ay içerisinde Taliban'ın yükselişini engellemek ve Afgan güvenlik kuvvetleri ile Taliban'ı zayıflatmak amaçlanmıştır. Afganistan'da bulunan güvenlik güçlerinin eğitimini hızlandırmak, Afganistan hükümetinin Savunma ve İçişleri Bakanlığı'nın seviyesini yükseltmek, güvenliği Temmuz 2011'den itibaren hükümet güçlerine devretmek, 2014 yılına kadar Afganistan'dan kuvvetleri çekmek, stratejik iş birliği ile Afganistan hükümetine destek olmaya devam etmek ve hükümet ile Taliban arasında müzakere ve uzlaşma çabalarına destek olmak amaçlanmıştır (Erol ve Bingöl, 2014: 177). Bu planların başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için gelecekte Afgan güvenlik güçlerinin Taliban ve El-Kaide'ye karşı kendi başlarına mücadele edebilme kapasitesine ulaştırmak amaçlanmıştır. Hükümetin hukuk düzenini oturtmak ve sosyo-ekonomik gelişimini sürdürülebilir kılmak konusunda çaba gösterilmiştir (Erol ve Bingöl, 2014: 178).

Operasyonun başlamasından 13 yıl sonra, 28 Aralık 2014'te, Başkan Barack Obama Afganistan'da Sonsuz Özgürlük Operasyonu'nun sona erdiğini açıklamıştır. Afganistan'da ABD tarafından sürdürülen operasyonlar bu tarihten itibaren "Özgürlük

Operasyonu Sentinel” adı altında Afgan güvenlik güçlerinin eğitimi ve Afgan birliklerine destek amaçlı sürdürülmeye başlanmıştır (DOD News, 2014).

11 Eylül’ün ardından terörizmin küresel tehditlerinin farkına varmış olan ABD, bu büyük sorunu kökünden halletmek için Afganistan’daki terörizmin önüne geçmekte büyük çaba sarf etmiştir. ABD hem Sonsuz Özgürlük Operasyonu hem de ISAF’ın Afganistan’da sürdürdüğü operasyonlar ile ülkedeki terörizmi sonlandırmayı amaçlamıştır. Bu süreçte ISAF aracılığıyla NATO ve BM’den büyük destek almış olan ABD, uluslararası alanda Afganistan’daki terörü sona erdirmek ve ülkeyi kalkındırmak adına büyük uğraşlar göstermiştir (Acet ve Doğan, 2017: 70-71).

2.2. BM’NİN FAALİYETLERİ

11 Eylül saldırılarından sonra ABD yürütmüş olduğu Sonsuz Özgürlük Operasyonu’nu meşru kılmak için BM Antlaşması’nın 51. maddesindeki “meşru müdafaa” kısmına dikkat çekmiş ve bunu uyguladığını iddia etmiştir (Topal, 2005: 234). Meşru müdafaa hakkı, uluslararası ilişkilerde askeri güce başvurulmasını yasaklayan BM Antlaşması’nın 2(4) hükmüne zorunlu bir istisna olarak kabul edilmiştir (Alexandrov, 1996: 71-81).

21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 sayılı “Devletlerin iç işlerine karışmanın yasaklanması ve bağımsızlık ve egemenliklerin korunması” BM bildirisinin önsöz ve 4. paragrafında devirme ve dolaylı müdahalelerin tüm şekillerinin BM Antlaşması’nın bir ihlalini teşkil ettiği ve “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit” oluşturduğu yer almaktadır. Bildirinin ilk maddesinde “her devlet bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten, tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaktır” ibaresi yer alır. ABD’nin Afganistan müdahalesine verdiği gerekçe de Taliban yönetiminin El-Kaide’yi desteklemesi iddiasıdır (Gündüz, 2000: 54).

11 Eylül’ün hemen ertesinde BMGK’nın almış olduğu 1368 sayılı karar, 11 Eylül saldırılarını kınamış ve bu saldırının barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirtmiştir. Karar metni meşru müdafaa hakkının varlığını tanımış ama ABD adına yapılacak herhangi bir operasyon düzenlenmesi ile ilgili bir yetkilendirme vermemiştir (Taşdemir, 2006: 159). 29 Eylül 2001 tarihinde alınan 1373 sayılı karar ile BMGK terörizmle mücadele

çağrısında bulunup, terörist eylemlerin finansmanının engellenmesi istemiştir. Bir önceki karardan farklı olarak bu kararda “bu kararın uygulanması için her türlü önlem alınacaktır” ifadesine yer verilmiştir. BMGK’nın bu yaklaşımı yeni bir uluslararası yasa niteliğini taşımaktadır (Özkan, 2002: 247).

BMGK 27 Kasım-5 Aralık 2001 tarihleri arasında Almanya’nın Bonn kentinde Afganistan’ın nasıl yönetileceği ile ilgili bir konferans düzenlemiş ve 5 Aralık’ta Bonn Antlaşması imzalanmıştır. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 19 ülke gözlemci olarak bu konferansa katılmıştır (Akkurt, 2005: 288-289).

Bonn Antlaşması temelinde üç farklı aşamadan oluşmuştur. Bunlardan ilki Afganistan’da var olan otorite boşluğunun doldurulması için geçici bir hükümet kurulması, Loya Jirga toplanması, seçimlerin yapılıp normal devletin kurulması ve seçimlere kadar yeni anayasa hazırlanmasıdır. İkinci olarak Afganistan’ın kalkınması için gerekli olan maddi yardımların yapılması öngörülmüştür. Son olarak daha önce ayrıntılı bir şekilde bahsedilen ISAF güçlerinin Afganistan’a gönderilmesidir (Hürriyet, 2001). Kısaca Bonn Konferansı Afganistan’da yaşanan iç savaş, terör örgütlerinin yapılanması, var olan insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve Afganistan’ı yeniden yapılandırma ve geliştirme amacıyla düzenlenmiş bir konferanstır (Önal, 2010: 46).

Japon hükümeti ve BM tarafından 21-22 Ocak 2002 tarihlerinde düzenlenen Tokyo Konferansı ile Afganistan’a yapılan iyileştirme ve onarım işleri de hız kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Asya Kalkınma Bankası (ADB) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından Ön İhtiyaç Raporu hazırlanarak bu konferansta görüşülmüştür. Bu toplantıda ülkeye yapılacak yardımlar konuşulmuştur. Toplantıya 21 uluslararası örgüt ve 60’dan fazla ülke katılmıştır. Türkiye’de dâhil olmak üzere 10 milyar dolarlık bir yardım yapılması kararlaştırılmıştır (Chomsky vd., 2004: 196).

Tokyo Konferansı’ndan sonra Afganistan’a yardım için düzenlenen diğer konferanslar ise; Mart 2004’te Berlin Konferansı’nda katılımcı ülkelere 8 milyar dolar yardım sözü, Şubat 2006 tarihinde yapılan Londra Konferansı’nda katılımcı ülkelere 10 milyar dolar yardım sözü, Temmuz 2007’de Roma Konferansı’nda Afganistan yargı sistemine ilişkin düzenlemeler, Haziran 2008’de Paris Konferansı’nda katılımcı ülkelere 10 milyar dolar yardım sözü, Mart 2009 tarihinde Moskova Konferansı’nda Afganistan ve bölge güvenliği için Şangay İşbirliği Örgütü ile birlikte çözüm önerileri, 31 Mart 2009’da Uluslararası Lahey Konferansı’nda BM liderliğinde 70’in üzerinde ülke

temsilcisi ile bölgesel ilişkiler üzerine odaklanması, Ocak 2010 tarihinde ikinci Londra Konferansı'nda yolsuzlukla mücadele ve isyancı gruplarla mücadelede yeni güvenlik strateji kapsamında 140 milyon dolarlık bir fonun oluşturulması ve Temmuz 2010 tarihinde yapılan Kabil Konferansı'nda ülkedeki güvenlik kontrollerinin kademeli bir şekilde Afganistan'ın kontrolüne geçmesi amacıyla bölgede bulunan ulusal güvenlik güçlerinin sayısının artırılması, Afganistan içindeki farklı konumlara dağıtılmış olan dış yardımların %20'den %50'ye çıkarılması ve 2014 yılı sonuna kadar ülkedeki kontrolün Afgan güçlerine geçmesi kararları verilmiştir. 2006 Londra Konferansı'nda Afganistan Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre Afganistan hesap verebilir ve transparan bir yönetim kurmayı, insan haklarına uymayı, yolsuzluk, uyuşturucu ve terörizmle mücadele etmeyi taahhüt etmiştir. Bonn Konferansı'ndan sonra bu sözleşme Afganistan'ın uluslararası toplumla yaptığı en önemli antlaşma olmuştur (Akçay, 2012: 102-103).

BM'nin Afganistan'daki etkinliğini anlamak için SSCB işgalinden 11 Eylül olaylarının ertesine kadar olan süreçte bölgede almış olduğu önemli karar ve uygulamaları da incelemek gerekir. BM'nin Afganistan'a ilgisi 1980'li yıllarda başlamış ve o dönemden günümüze Afganistan'da etkin bir rol oynamaya devam etmiştir. İlk olarak işgal döneminde yaşanan iç savaşı sona erdirmek için birtakım girişimlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Bu dönemde BMGK, ülkedeki işgali kınamak amacıyla görüşmelerde bulunmuş fakat SSCB'nin vetosu neticesinde karar geçirilememiştir. Bunun ardından konu BM Genel Kurulu'nda ele alınmış ve Genel Kurul bu konudaki ilk BM kararı olan ES-6/2 sayılı kararı almıştır. Bu kararın sonucunda Afganistan'daki silahlı müdahale kınanmış, tüm dış güçlerin çekilmesi ve üye devletlerin Afganistan'a insani yardım yapması çağrısında bulunulmuştur. 1980'ler süresince BM Afganistan'a üye ülkeler tarafından yardımda bulunulması ve mültecilere uluslararası yardım yapılması konusunda birtakım kararlar almaya devam etmiştir. 1985 yılında BM Genel Kurulu Afganistan'daki insan hakları konusunda bir değerlendirme yapmıştır ve Afganistan'daki insan hakları ihlallerini gözlemlemesi için ülkeye görevli atamıştır. Bu süreçte 40/137 sayılı ilk İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler kararını almıştır (Büyükbaş, 2006: 87-88).

1988'de Genel Sekreter'in girişimleriyle Cenevre Sözleşmesi BM himayesinde gerçekleşmiştir. Afganistan'daki işgali sonlandıran bu antlaşma sonucu SSCB kuvvetleri

ülkeden çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine BM'nin çıkardığı 622 sayılı karar ile SSCB güçlerinin ülkeden çıkışını gözlemlemek amacıyla Afganistan ve Pakistan'da BM Dostça Girişim Misiyonu adlı görev oluşturulmuştur ve mültecilerin ülkeye dönüşünü destekleyen planlar yapılmıştır (BM, 1988: S/RES/622). Sovyetlerin ülkeden çekilmesinin ardından patlak veren iç savaş süresince de BM Rabbani ve İslami liderler arasında ilki 7 Mart 1993, ikincisi 18 Mayıs 1993'te olmak üzere barış antlaşmaları imzalanmasını sağlamıştır. Bu süreçte BM Afganistan'ın yeniden yapılanması konusunda halkın görüşlerini almak amacıyla Genel Sekreter'in oluşturduğu BM Özel Görevi uygulanmıştır (Büyükbaş, 2006: 88-89).

1994 yılından itibaren Afganistan'da Taliban'ın etkinliğinin artmasıyla BMGK, 22 Ekim 1996'da 1076 sayılı kararıyla ülkedeki tarafların düşmanlığa son vermesi ve siyasi diyaloga başlamalarına önayak olmuştur. Bu karar aynı zamanda ülkedeki çatışmaların uluslararası terörizme ve uyuşturucu trafiğine neden olduğunun üzerinde durmuş ve tarafları çatışmaları durdurmaya davet etmiştir (BM, 1996: S/RES/1076). 1997 ve 2000 yılları arasında Taliban ve Kuzey İttifakı arasındaki çatışmalar sürerken BM Genel Sekreteri, Lahdar İbrahimi'yi ülkede danışmanlık faaliyetleri sürdürmek ve barış sağlama girişimlerinde teklif sunmak amacıyla Afganistan'a Özel Elçi olarak görevlendirmiştir (Büyükbaş, 2006: 87). 1998'de BMGK, Afrika'daki Amerikan elçiliklerine yapılan saldırının ardından Afganistan'da süregelen terörist mevcudiyeti konusundaki endişelerini vurgulayan 1193 sayılı kararı almıştır (BM, 1998: S/RES/1193). BMGK, 8 Aralık 1998 tarihinde aldığı 1214 sayılı karar ile Taliban'ın uluslararası terörist organizasyonlara yardım ve yataklık yapmasını kesmesini ve Afgan grupların teröristlerin teslimi konusunda iş birliği yapmasını istemiştir (BM, 1998: S/RES/1214). BMGK Taliban'ın taleplere cevap vermemesinin ardından 15 Ekim 1999'da BM Antlaşması'nın 7. bölümüne dayanarak yaptırım kararları almıştır. 1267 sayılı kararda, Taliban'ın Afganistan'ın resmi temsilcisi olarak kabul edilmesi nedeniyle bin Ladin'i yetkililere teslim etmesi talep edilmiştir. Bu talep yerine getirilmeyince 14 Kasım 1998'den itibaren yaptırımlar uygulanmaya başlamış ve Taliban'a ait finansal kaynaklar dondurulmuş ve Kabil havaalanı uluslararası ulaşımına kapatılmıştır. Bu kararda aynı zamanda üye devletlerin Taliban'a herhangi bir yardım yapmaması konusuna değinilmiştir (BM, 1999: S/RES/1267). 1990'lı yılların sonundan itibaren Afganistan'daki haşhaş üretiminin artması ile BM Uyuşturucu Kontrol Programı haşhaş üretimini azaltma projesi başlatmış ve üreticilere alternatif üretim alanları sunmuş,

sulama sistemi ve yolları iyileştirmiştir. Bu projeye Taliban'dan da destek sağlanmış ve BM yaptırımları alternatif üretimleri geliştirmeye yardımcı olmuştur.

Afganistan'daki iç savaş 2001 yılının sonlarına kadar devam etmiş ve bu süreçte BM de dâhil birçok uluslararası kuruluş ülkeye yardımda bulunmuştur. Ülkede belirli ve etkin bir yönetimin olmaması nedeniyle kızıışan çatışma ortamı ve krizin neticesinde BM ve diğer yardım kuruluşlarının çalışanları geçici olmak üzere ülkeyi terk etmiştir. 11 Eylül olaylarının ardından Afganistan'daki karışıklıkların artması neticesinde BMGK Taliban rejiminin değiştirilmesi hususunda Afgan halkına destek vereceğini açıklamıştır. Bu süreçte BM, Afganistan'da çatışan grupların diyalogunu geliştirmek ve geniş tabanlı bir hükümetin oluşturulmasındaki etkinliğini artırmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, 2 yıl önce istifa eden Lahdar İbrahimi 3 Ekim 2001 tarihinde BM Genel Sekreteri tarafından tekrar Özel Temsilci olarak atanmıştır.

BMGK'nın 28 Mart 2002'de aldığı 1401 sayılı karar ile BM ilk etapta 1 yıllık süre ile Yardım Misyonunu (UNAMA) oluşturmuştur. Bu karar Yardım Misyonunun kurulması ve BM Özel Temsilcisi'nin gerekli planlama neticesinde Afganistan'daki BM faaliyetlerini yürütmeden sorumlu olduğunu belirtmiştir (BM, 2002: S/RES/1401). Halen faaliyetlerine devam eden bu Yardım Misyonu Afgan hükümetiyle iş birliği içinde çalışarak insan hakları, cinsiyet sorunu, BM insani yardım ve yapılanma faaliyetlerinin ülkede ulusal barışı sağlama ve BM faaliyetlerini bütünleştirmek ile görevlendirilmiştir. Afganistan'da hükümet ve uluslararası ve ulusal kuruluşlarla birlikte yaklaşık 16 BM yardım kuruluşu vardır. BM Afganistan Yardım Misyonu ve ülkedeki diğer tüm BM faaliyetlerinden Özel Temsilci sorumludur (Büyükbay, 2006: 92).

3. BARIŞ SÜRECİ

11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'a yapmış olduğu müdahale terörizmin önüne geçmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak çerçevesinde gelişmiştir. ABD'nin bu hedeflerini yerine getirmek için yapmış olduğu ilk iş Taliban yönetiminin devrilmesi olmuştur. Taliban yönetimi devrildikten sonra ise Afganistan'da siyasi istikrarı sağlamak adına birtakım girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır. Bu süreçten itibaren günümüze kadar devam eden barış süreci başlamıştır.

Afganistan'da terörle mücadelenin ardından ülkenin yeniden yapılandırılmasında ilk adım olarak başarılı bir hükümetin kurulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda Bonn

Antlaşması'nın bir sonucu olarak Hamid Karzai başkanlığında 30 bakandan oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin 6 ay içerisinde Loya Jirga'yı toplaması ve 21 kişilik bir komisyon kurması öngörülmüştür. Kurulan bu komisyon iki yıl içerisinde yapılacak olan bir seçimle gelecek hükümet kurulana kadar bir devlet başkanı ve hükümet seçmesi ve seçimlere kadar yeni anayasayı hazırlamaları gerektiği belirlenmiştir (Polat, 2006: 126-127). 2002 Haziran ayında Loya Jirga 2004 yılında yapılacak olan yeni seçimlere kadar iktidarda olacak Hamid Karzai'yi devlet başkanı olarak seçmiş ve bu süreçte hükümette görev yapacak üyeleri belirlemiştir. Bu süreçte Karzai başkanlığında uluslararası toplumla olan ilişkiler yeniden kurulmaya çalışılmıştır. 2002 Aralık'ta Karzai Türkmenistan ve Pakistan liderleri ile bir araya gelmiş ve Türkmen gazını Afganistan üzerinden geçirerek Pakistan'a geçişini sağlayacak bir boru hattında anlaşmıştır. 2002 yılında Asya Kalkınma Bankası 23 yıldan sonra Afganistan'a yeniden kredi açmaya başladığını duyurmuştur. 2003 yılının aralık ayında Loya Jirga yeni anayasa taslağını tartışmak için Kabil'de toplanmıştır (BBC, 2009b). Bunu izleyen süreçte Loya Jirga'nın uzun tartışmalarından sonra uzlaşılan anayasa 2004 Ocak ayında kabul edilmiştir. Devlet Başkanı Karzai, Kabil'de düzenlenen bir törenle ülkenin ilk anayasasına imza atmıştır. Düzenlenen törene eski Kral Zahir Şah, BM Afganistan temsilcisi Jean Arnauld ve ISAF'ı komuta eden NATO generallerinden olan Götz Gliemeroth katılmıştır. Taliban'ın devrilmesinden sonra oluşturulan ilk anayasa Afganistan'ı İslam Cumhuriyeti olarak ilan etmiş fakat din anayasada yalnızca inanç sistemi olarak geçmiştir. Bu anayasa 162 maddeden oluşmuş ve bir sonraki yılın sonunda demokratik seçimlerin yapılmasını öngörmüştür. Bakanlık sistemi ABD'nin yönetim şekline benzetilmiş ve devlet başkanına geniş yetkiler tanınmıştır (DW, 2004). Yine 2004 yılının Ekim/Kasım aylarında yeni başkanlık seçimleri düzenlenmiştir ve Karzai %55 oy alarak yeniden başkan seçilmiştir (Başeren, 2002: 56).

Bush dönemi ile başlayan Afganistan'ın yeniden inşa girişimlerinde ABD en önemli aktör olmuştur. ABD'nin bu süreçte aktif bir rol almasının birtakım sebepleri vardır. Bölgede demokratik bir hükümetin oluşumuna önayak olmanın yanı sıra ABD'nin bölgesel çıkarları da bu doğrultudaki politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. ABD'nin Afganistan'ın yeniden inşası stratejisine bakılacak olursa, bu stratejinin arkasında Orta Asya kaynak ve pazarlarına erişim sağlamak, terör ve İslami köktendinciliğin önüne geçmek, Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan gibi bölgesel aktörleri kontrol altında tutabilmek ve bölgesel istikrarı kendi çıkarları doğrultusunda sağlamak amaçları

yatmaktadır. Bu nedenlerle ABD Afganistan'ın yeniden inşasında önemli bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir (Mackenzie, 2001: 97-100).

11 Eylül saldırılarının ertesinde ABD, Afganistan'da kurulacak hükümetin ABD yanlısı bir kesimden oluşmasını istemiştir. Bunun nedeni, Afganistan'da ABD yanlısı demokratik bir hükümet kurarak bölgedeki barışı ve istikrarı kendi lehine kullanabilecek olma düşüncesidir (Polat, 2006: 135-136). ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice 2001'deki konuşmasında Afganistan'da demokratik bir devlet kurmanın ABD çıkarlarının bir parçası olduğu ve bu doğrultuda Taliban rejiminin yıkılıp ABD etkisinde bir hükümet kurulması gerektiğini belirtmiştir (Ra'ees, 2010: 83). Bush'un izlediği bu ülkeyi yeniden inşa etme politikasını, ABD tarihindeki Marshall Planı'na benzetilebilir. ABD'nin bölge politikası hegemonya anlayışı ile de ilişkilidir. Zira Afganistan'daki ABD askeri varlığı ABD'nin bölgede askeri ve ekonomik hegemonya sağlaması amacı ile ilişkilendirilebilir. Fakat ABD bunu yaparken, Afganistan'da kendine yetebilen bağımsız bir devlet kurulmasından ziyade ABD'nin kontrolü altında bir devlet kurulmasını tercih edecektir (Dodge, 2013: 1191).

Başkan Bush 20 Eylül 2002'de Kongre'de yapmış olduğu konuşmasında, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisini açıklamıştır. ABD'nin amaçlarını, terörizm ve diktatörlükle mücadele ederek barışı sağlamak, büyük güçler arasında iyi ilişki kurmak ve dünyanın her yerindeki özgür ve açık toplumları destekleyerek yaygınlaştırmak olarak belirlemiştir (Ward, 2006: 79). 11 Eylül saldırılarıyla terörizm kavramı ön plana çıkmıştır. Bush dönemi yayınlanan bu ulusal güvenlik stratejisinde yeni hedefin sadece güvenli bir dünya değil aynı zamanda daha iyi bir dünya olduğu vurgulanmaktadır. Bu hedefe ulaşmak için belirlenen görev planı şu şekildedir:

- Bölgesel çatışmaların önüne geçmek için diğer uluslarla iş birliği yapmak,
- Küresel terörle mücadele için müttefikleri güçlendirmek,
- Düşmanların kitle imha silahları tehdidini önlemek,
- Küresel bir ekonomik gelişme dönemi başlatmak için serbest piyasa ve ticareti teşvik etmek,
- Demokrasiyi yaymak ve açık toplumlar inşa ederek gelişim alanını genişletmek,
- Diğer küresel güçlerle iş birliğini geliştirmek,

-21. yüzyılın tehdit ve tehlikelerini karşılaması için ulusal güvenlik kurumlarını dönüştürmek. Bu ulusal güvenlik stratejisinde üstünde durulan en önemli konulardan biri, terörizm ve terörü destekleyen uluslarla mücadele etmek için bölgesel ortaklıklar kurulması için iş birliği içine girilmesidir (Öztürk, 2005: 15-22).

ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin en önemli başlığı terörizm ile mücadeledir. Bu strateji ile ABD küresel terörizmin önüne geçmek için ittifaklarını güçlendirmeyi, BM ve müttefiklerine karşı yapılacak terör saldırılarının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Bu strateji ile ABD küresel terörizme bir nevi savaş açmıştır. ABD açtığı bu savaşta ulusal ve uluslararası gücün tüm imkânlarını kullanarak, doğrudan ve kesintisiz bir şekilde terörizm ile savaşmayı planlamıştır. Bu savaşta küresel çapta tüm terörist oluşumlarını, herhangi bir teröristi veya devlet destekli terörizmi ve kitle imha silahları kullananları hedef alacaktır (İnat, 2004: 42). Bu yeni tip düşmana karşı klasik güvenlik yöntemlerinin işe yaramayacağını söyleyen Bush yönetimi “önleyici saldırı” diye adlandırdığı yeni bir savunma şeklini ortaya koymuştur. Önleyici saldırıya göre var olan tehditlerin tam anlamıyla gerçekleşmesinden önce bu tehditlere karşı harekete geçilecektir. Bu stratejinin ardından ABD'nin yeni düşmanı teröristler ve diktatörler olmuştur. ABD hazırladığı bu strateji ile tehditlerin hayata geçmesini beklemeden bu tehditlere karşı harekete geçebilme hakkının var olduğunu ilan etmiştir (Ural, 2009b: 31). ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde küresel terörizmle mücadele etmek için küresel güçlerle iş birliğine de vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda ABD kendi hedeflerini gerçekleştirebilmek için mümkün olduğunca geniş koalisyonlar kurmalıdır. ABD'nin küresel güç odaklarından en önemlileri BM ve NATO'dur. ABD'nin küresel terörizme karşı mücadelesinde en çok yanında görmek isteyeceği müttefik ise NATO'dur (Ongay, 2002: 8-9).

Demokratik bir Afgan devleti kurmak, ülke sınırlarını güvence altına almak, teröristleri uzaklaştırıp barışı sağlamak, Afganistan ekonomisini geliştirmek, bölgesel ticareti canlandırmak, kadın ve azınlıkların haklarını korumak ve uyuşturucu üretimini ve ticaretini önlemek şeklinde 2003 yılında Dış İlişkiler Konseyi Raporu'nda ABD'nin Afganistan politikaları özetlenmiştir. Rapordan da anlaşılacağı üzere ABD'nin Afganistan politikası ülkede demokratik bir rejimin ve toprak bütünlüğünün sağlanması ve Afganistan devletinin dünya siyasetine kazandırılması, ABD'nin temel amaçları arasındadır (Rubin, 2006: 1-150).

İki ülke arasında Ticaret ve Yatırım Çerçeve Antlaşması'nın imzalanmasıyla ABD ve Afganistan arasında ekonomik ilişkiler kurulmaya başlamıştır ve bu uzun vadeli ortaklığın bir göstergesi olmuştur. ABD'nin Afganistan ekonomisini dünya ticaretine açma düşüncesi doğrultusunda hareket edilmiştir. Afganistan'ın 2014 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasında ABD'nin desteği oldukça büyüktür. Bush döneminde başlayan ABD-Afganistan ekonomik ilişkisi doğrultusunda ABD'nin Afganistan'a ihracatı 2004 yılında 150 milyon dolar iken 2016 yılında 721 milyon dolara kadar çıkmıştır (State.gov, 2017).

Obama dönemine gelindiğinde ise ABD'nin Afganistan'daki etkinliği sürmeye devam etmiştir. Ağustos 2009 seçimlerinde Karzai'nin tekrar başkan olarak seçilmesinde, ABD'nin seçim sonuçlarına müdahale etmesi, Afganistan'da kendi çıkarları doğrultusunda hareket edecek bir yönetimin bulunmasını istediğinin bir göstergesidir. Yapılan seçimlerde Karzai'nin oyların %58'ini kuşkuyla bir biçimde almasının ardından (Dodge, 2013: 1205) BM tarafından gönderilen ECC (Elections Complaints Commission) komisyonunun hazırladığı raporda, Karzai'nin seçilmesi için yaklaşık bir milyon oy üzerinde oynandığı tespit edilmiştir (Ra'ees, 2010: 86). Anayasanın başkana verilen yetkileri büyük oranda artırmasının ardından Afganistan'da ABD'nin çıkarları doğrultusunda hareket edecek bir başkanın varlığı ABD için büyük önem taşımaktadır.

Göreve gelmesinin ardından Obama, Afganistan politikalarını tekrar gözden geçirmiştir. 27 Mart 2009'da "Af-Pak" adıyla Obama'nın Afganistan ve Pakistan'a yönelik politikasını belirleyen plan ortaya atılmıştır. Af-Pak aslında Afganistan ile stratejik ortaklık beyanı anlamına gelmektedir. Fakat bu planda Obama için Afganistan'ın demokratikleştirilmesi ve istikrarın sağlanması ana hedef olarak vurgulanmıştır. Bush'un aksine Obama bu hedeflerine ulaşmak için askeri güç kullanımının yanı sıra yumuşak güç unsurlarına odaklanılması gerektiğini de düşünmüştür (Junta, 2013:47). Obama'ya göre Bush'un politikaları Afganistan'daki durumu bir çıkmaza sokmuştur ve bu durumun ortadan kaldırılması için önemli olan merkezi hükümetin sağlamlaştırılmasıdır. Bu durum sağlanmazsa terör örgütlerinin yeniden etkinlik kazanması söz konusu olabilir. Bu hedef düşünüldüğünde ABD'nin bölgedeki amaçlarını gerçekleştirebilmesi için yine kendi güdümündeki bir devlet sistemi inşa etmeye çalıştığı söylenebilir. Bu şekilde ABD kendine bu bölgede de bir jandarma görevi üstlenmiş ve istikrarı getirici bir rol edinmiştir. Af-Pak ile ABD, Afganistan'ın komşuları ve bölge ülkelerine göre toprak bütünlüğüne

ve egemenliğe sahip bir devlet halini alması ve bu şekilde Afganistan'a yaptığı müdahalenin başarılı sonuçlandığı izlenimini vermeyi hedeflemiştir (Ra'ees, 2010: 80).

O'hanlon'ın (2016) düşüncelerine göre, Taliban'ın Afganistan politikasından tamamen arındırılması, Obama'nın yapması gereken ilk şeydir. Obama döneminde Bush'un izlediği politikalar devam ettirilse de Obama farklı olarak sivil boyuta daha çok önem vermiştir. Buna göre, Afganistan'da temel altyapı tesis edecek kurumların geliştirilmesine yardım edecek uzmanların artırılmasıyla sivil kapasite yükseltilmelidir. Bunun için de başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşların Afganistan'ın yeniden inşası için gereken reformların yapılması sürecine dâhil olmaları teşvik edilmelidir (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 68).

Belirli bir sürenin ardından halkın Karzai hükümetine olan güveni çeşitli nedenlerle kaybolmuştur. Bu durum sonucunda ABD, ülke yönetiminde farklı alternatiflere yer vermesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bunun üzerine Karzai ABD'nin bu tutumunu iç işlerine aşırı müdahale olarak değerlendirmiş ve gerektiğinde Taliban'ın tarafına geçebileceği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 69). Bu gerginliğin ardından Karzai 2010'da ABD'yi ziyarete gitmiştir. Bu ziyaretin ardından iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar iyileşmeye başlamıştır (Armitage ve Berger, 2010: 43).

ABD öncülüğünde 2010 yılında Lizbon'da düzenlenen NATO liderlerinin katıldığı toplantıda Afganistan gündemin en önemli maddelerinden birini oluşturmuştur. Bu zirvede Taliban ile mücadelede komutanın Afgan hükümetine 2014 sonuna kadar devredilmesi kabul edilmiştir (BBC, 2010). NATO Lizbon zirvesinde, 2011 baharından başlamak üzere Afganistan'ın güvenliğini kendisi sağlaması ve devir teslim için koşullar uygun olduğu takdirde 2014 sonunda tüm ülke sorumluluklarının Afganistan hükümetine devredileceği kararlaştırılmıştır. Fakat Afganistan'ın Taliban ile olan mücadelesinde yapılan desteklerin bu tarihten sonra da devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır (Özer vd., 2010: 264-265).

2012 yılında yürürlüğe giren "Afganistan ve ABD Sürekli Stratejik Ortaklık Antlaşması" ile ABD'nin Afganistan'ın geleceği üzerinde oynayacağı rol bir takım yasal temellere dayanmıştır. Bu temeller ABD'nin ekonomik ve sosyal gelişimi, bölgesel iş birliği ve güvenlik, mali yardım, kurumsallaşma gibi alanlarda çerçevelenmiştir (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 68). Anlaşmanın amacı ABD'nin Afganistan'dan askeri

gücünü çektikten sonrada iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesidir. Obama anlaşmanın “iki bağımsız ülke arasında eşit bir ortaklığın” başlangıcı olduğunu söylemiştir (Cutler, 2017: 59).

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, 2012’de Afganistan’da demokrasinin gelişmesi için ABD’nin destek sağlayacağını ve bu aşamada halka gereken sorumluluğun verileceğini söylemiştir. Clinton, bu şekilde Afganistan’da daha barışçıl bir yapının kurulacağı ve insan haklarının ön planda olacağı, ayrıca kadınların da toplumsal alanda yer edinebileceklerini belirtmiştir. Bu konuşmasında Clinton ayrıca Karzai ile ABD arasındaki yakın ilişkilere vurgu yapmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 69-70).

5 Nisan 2014’de Afganistan’da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri Afgan halkı için bir dönüm noktası olmuştur. Eşraf Gani Ahmedzai ve Abdullah Abdullah arasında yapılan seçimlerde Gani Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Katzman, 2015: 19-24; Aljazeera, 2014). Eşref Gani’nin başkanlığının ilk döneminde 30 Eylül 2014 tarihinde ABD ile Afganistan’da Barış, Güvenlik ve Kalkınmanın Sağlanması konusunda ikili güvenlik anlaşması ve NATO ile Barış İçin Ortaklık Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması (SOFA) imzalanmıştır. Bu anlaşma neticesinde ABD’nin askeri gücünü kademeli olarak azaltması kararlaştırılmıştır (Önal, 2010: 47).

Başkan Donald Trump 2017 Ağustos’unda Afganistan için revize edilmiş bir strateji ortaya koyan konuşmasında, siyasi çözüme, etkili askeri çabanın bir sonucu olarak atıfta bulunmuştur (Marcus, 2017). Ancak bu varsayılan politik sürecin bir parçası olarak ABD’nin amaçlarının veya koşullarının ne olabileceği üzerinde durmamıştır. Bir yıldan az bir süre sonra, Trump yönetimi, Afgan hükümet temsilcilerinin katılımı olmadan Taliban ile doğrudan müzakere etmeye karar vermiştir. Savaş alanında çok az ilerlemenin ardından Trump yönetimi uzun süredir devam eden Afganistan’daki ABD pozisyonunu, Afgan liderliğindeki bir uzlaşma sürecine öncelik vererek tersine çevirmiş ve 23 Temmuz 2018’de Katar’ın Doha kentinde ilk üst düzey, doğrudan ABD-Taliban müzakereleri yapılmıştır. Afganistan doğumlu eski ABD Afganistan Büyükelçisi Zalmay Halilzad’ın Eylül 2018’de Afganistan Uzlaşması Özel Temsilcisi olarak atanması bu çabaya ivme kazandırmıştır. Neredeyse bir yıl boyunca Halilzad, Doha’daki Taliban yetkilileriyle Afgan, Pakistan ve diğer bölgesel hükümetlerle istişarelerle sürekli olarak bir dizi toplantı yapmıştır. Mart 2019’da Halilzad terörle mücadele güvencesi ve ABD birliklerinin geri

çekilmesi konusunda taslak olarak bir anlaşmaya varıldığını duyurmuştur (Farzem, 2018: 1-70).

Trump, Taliban saldırısının ardından bir ABD askerinin öldürülmesi ile Eylül 2019'da görüşmeleri durdursa da ABD-Taliban müzakereleri yaklaşık üç ay sonra yeniden başlamıştır (Öztürk, 2019). 14 Şubat 2020'de üst düzey bir ABD yetkilisi, ABD ve Taliban müzakerecilerinin Afgan güçlerine yönelik saldırılar da dâhil olmak üzere ülke genelinde şiddeti azaltmak için bir anlaşmaya vardıklarını ve ardından ABD askeri komutanlarının ateşkesin gerçekleştiğini değerlendirmesi halinde, ABD ve Taliban arasında resmi bir anlaşma imzalayacaklarını duyurmuştur (Euronews, 2020).

Şiddetin azaltılması 22 Şubat 2020'de etkisini göstermeye başlamıştır. ABD komutanı General Scott Miller, şiddeti düzensiz olarak nitelendirerek Taliban'ın iyi niyetli bir çaba göstermesinden memnun olduğunu belirtmiştir. ABD ve Afgan yetkililere göre, saldırılar ülke genelinde yüzde 80'e kadar önemli ölçüde azalmıştır. Şiddetin bir haftalık azalmasının ardından Özel Temsilci Halilzad, Doha'da Taliban siyasi genel başkanı Molla Abdul Gani Baradar ile 29 Şubat 2020'de Dışişleri Bakanı Pompeo da dâhil olmak üzere bir dizi uluslararası gözlemcinin önünde resmi bir anlaşma imzalamıştır. Aynı gün Kabil'de Savunma Bakanı Mark Esper, Afgan hükümetine ABD desteğini yeniden teyit eden ve Afgan hükümetinin Taliban'la uzun süredir devam eden Taliban ile müzakere etme isteğini yineleyen ortak bir ABD-Afgan bildirisi yayınlamak için Afgan Devlet Başkanı Eşref Gani ile bir araya gelmiştir (SETA, 2020).

ABD-Taliban anlaşmasının bir parçası olarak, ABD güçlerini 135 gün içinde 13.000'den 8.600'e çekmeyi kabul etmiştir (Oğuz ve Sadat, 2020). ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı Komutanı General Kenneth McKenzie 18 Haziran'da ABD kuvvetlerinin planlanandan neredeyse bir ay önce bu seviyeye düşürüldüğünü doğrulamıştır. ABD ayrıca Taliban'ın anlaşmada belirtilen taahhütlere uyması halinde 14 ay içinde (Nisan 2021'e kadar) tüm güçlerini geri çekmeyi taahhüt etmiştir. Anlaşmada ayrıca tutukluların takası konusunda da bir uzlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre Taliban'ın elindeki bin tutuklunun, karşı tarafın ise elindeki 5 bin tutuklunun 10 Mart'a kadar serbest bırakılması kararı verilmiştir (Thomas, 2020: 3).

Diğer ABD taahhütleri arasında Taliban ile Afgan hükümeti arasındaki mahkûm değişimini kolaylaştırmak için çalışmak ve 27 Ağustos 2020'ye kadar ABD Taliban üyelerine yönelik yaptırımların kaldırılması yer almaktadır (Tariq vd., 2020: 291).

Taliban buna karşılık, üyelerinin veya El-Kaide dahil diğer grupların Afgan toprağını ABD'yi veya müttefiklerini tehdit etmek için kullanmasına izin vermemeyi taahhüt etmiştir.

ABD-Taliban anlaşması, ABD'nin Afganistan'daki askeri çabalarının sona ermesini öngörmüş, ancak anlaşma Taliban ile Afgan hükümeti arasında kapsamlı bir barış anlaşmasını temsil etmemiştir. Anlaşma, Taliban'ın 10 Mart 2020'de "Afganistan müzakerelerine başlayacağını" belirtmiştir. Bugüne kadar herhangi bir müzakere planlanmamış veya yapılmamasına rağmen, her iki taraf da Haziran 2020'de ön görüşmelere yönelik ilerlemenin kaydedildiğini, ancak komplikasyonların devam ettiğini belirtmiştir (Tariq vd., 2020: 290).

29 Şubat'ta ABD ile Taliban arasında imzalanan Barış Antlaşması'nın ardından barış sürecinin ikinci ve asıl zorlu bölümü olan Afganistanlı gruplar arasındaki görüşme aşamasına geçilmiştir. Afganistan hükümeti ile Taliban arasında 10 Mart'ta başlaması planlanan doğrudan müzakereler, seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde gecikmeye uğramıştır. Bu durum barış sürecinin zorlu bir süreç olacağının göstergesidir. Gecikmeye sebep olan bu gelişme Eşref Gani'nin seçimi kazanmasının rakibi Abdullah Abdullah tarafından reddedilmesi sonucunda yaşanmıştır. İki adayın da kazananın kendileri olduğunu iddia etmesi yönetim erkinin ikiye bölünmesine neden olmuştur. Taliban ile doğrudan müzakereye gidilebilmesi için hükümet tarafından bir müzakereci ekibin belirlenmesi gerekmiş fakat hükümet içindeki bu iki başlılık bunu imkânsız kılmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 70). Halilzad ve diğerleri tarafından haftalarca süren müzakere ve arabuluculuktan sonra, Gani ve Abdullah 17 Mayıs 2020'de siyasi bir anlaşma imzalayarak uzlaşmaya varmıştır. 23 Mart'ta Sekreter Pompeo COVID-19 salgınına rağmen Kabil'e bir ziyarette bulunmuş ve burada Gani ve Abdullah ile sorunları çözmek için bir araya gelmiştir. Ancak Pompeo bir anlaşma sağlayamamıştır (Thomas, 2020: 4). Pompeo özellikle Abdullah Abdullah'ı Taliban'la doğrudan görüşmelere engel olmamaya zorlamıştır. Hükümet nezdinde birliğin sağlanmaması durumunda ABD'nin 2020 ve 2021 yılları için Afganistan'a ayırdığı fondan birer milyar dolar kesmekle tehdit etmiştir.

Son zamanlarda tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 virüsü birçok alanda olduğu gibi ABD-Taliban anlaşmasını da etkilemiştir. Afganistan'da 25 Haziran 2020 itibarıyla 30 binden fazla vaka bildirilmiş olsa da bu rakam testlerin yetersizliği nedeniyle

Afganistan'daki virüsün ölçeği hakkında tam olarak aydınlatıcı değildir. Bu virüsün görüşmelere olan en önemli etkisi, ABD'nin 18 Mart'ta COVID-19 hakkındaki endişeleri nedeniyle personelin bölgeye girip çıkmasını duraklattığını duyurması olmuştur. Bu açıklamadan sonra çekilme açıkça devam etmiş ve NBC Nisan 2020'de Başkan Trump'ın pandemi nedeniyle tüm ABD birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinin hızlandırılmasını savunduğunu bildirmiştir. COVID-19 aynı zamanda çok sayıda kişiden oluşan müzakere gruplarının toplanmasına da engeller sunmaktadır. COVID-19'un Afganistan'da yayılması barış sürecinde birtakım aksamalara neden olsa da aynı zamanda uzlaşma ve iş birliği için de iyi fırsatlar yaratmıştır. Örneğin, Afgan yetkilileri Taliban kontrolünde olan alanlarda virüsle mücadele çabalarına Taliban'ın destek verdiğini ifade etmişlerdir (Thomas, 2020: 6-8).

Tüm bu yaşananlarla birlikte Trump'ın ardından 20 Ocak 2021'de ABD başkanlık koltuğuna oturan Joe Biden henüz keskin bir Afganistan politikası belirlememiş olsa da başkan yardımcılığı yaptığı dönemden günümüze kadar Afganistan politikası hakkında ipuçları vermiştir. 2020 seçim kampanyası boyunca Biden Afganistan ve Ortadoğu'daki savaşları sona erdireceğine dair söylemlerde bulunmuştur. Biden'a göre bu süreçte bölgede net bir ABD stratejisi söz konusu değildi. Biden, başkan yardımcılığı yaptığı dönemde yabancı güçler tarafından yürütülen isyanla mücadele operasyonlarının boşuna olduğunu ve Afgan halkını daha da yabancılaştıracağını savunmuştur (Barrow, 2019: 37).

Obama'nın Amerikan güçlerini bölgeye konuşlandırma konusundaki ihtiyatlı görüşü ile Biden'ın yurtdışındaki isyancılarla savaşmak için ABD birliklerinin geniş çaplı konuşlandırılmasına muhalefet etmesi de birbiriyle uyusmaktadır. Bu durum, Biden'ın da Obama gibi bölgedeki Amerikan askeri varlığından rahatsız olduğunu göstermektedir. 2021'in başlarında Afganistan'da yaklaşık 2.500 ABD askeri bulunmaktadır (Jenkins, 2021: 5).

Mart 2021'in başlarında, Biden yönetimi barış sürecini ilerletmek için üst düzey bir diplomatik çaba başlatmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Afganistan Cumhurbaşkanı Gani'ye yazdığı bir mektupta, ABD'nin görüşmeleri hızlandırmak için Afgan hükümeti ve Taliban ile önerilerini paylaşacağını ve BM'den bölgesel güçleri toplamasını isteyeceğini belirtmiştir. Mektupta, 1 Mayıs'a kadar kuvvetlerin tamamen geri çekilmesinin ABD tarafından değerlendirilen seçenekler arasında olduğu da belirtilmiştir (Katkov & Hadid, 2021).

Blinken, ABD'nin Rusya, Çin, Pakistan, İran, Hindistan ve ABD dışışleri bakanlarını Afganistan'da, barışı desteklemeye yönelik birleşik bir yaklaşımı tartışmak için, BM destekli bir toplantı için çağırıldığını söylemiştir. Ayrıca Blinken Türkiye'yi Afgan ve Taliban müzakerecilerinin barış anlaşmasına varması amacıyla gerçekleşecek bir toplantıya ev sahipliği yapmaya çağırmıştır.

Blinken, Gani'ye yazdığı mektupta, ABD'nin geri çekilmesinin ardından güvenlik durumunun kötüleşeceği ve Taliban'ın hızla bölgesel kazanımlar sağlayabileceği konusundaki endişelerini de dile getirmiştir ve muhtemel bir Taliban saldırısını önlemek için 90 günlük bir "Şiddette Azaltma" önerisinde bulunmuştur. ABD'nin mevcut Afganistan politikası ve 1 Mayıs kararı, Afganistan'ı Amerikan dış politikasının en önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Zira ABD'nin Afganistan kararları hem bölgesel hem de ulusal kararlarını da büyük ölçüde etkiler niteliktedir. Bu süreçte alınan kararlarda ABD, NATO ve diğer uluslararası ortaklarıyla tamamen istişare içinde olduğunu da belirtmektedir (Parsi & Weinstein, 2021).

3.1. ABD-AFGANİSTAN SAVAŞI'NIN TARAFLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

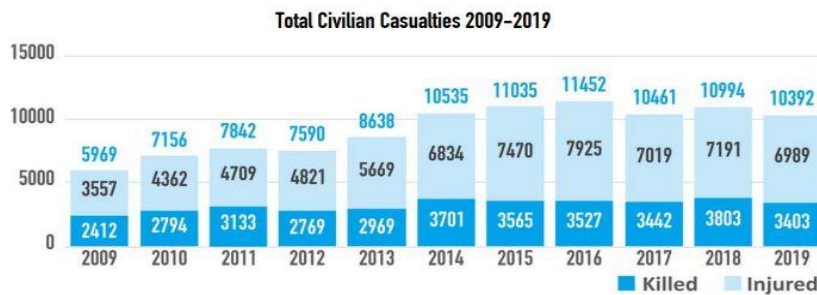
ABD, 2001 senesinden bu yana Afganistan topraklarındaki askeri varlığını sürdürmektedir ve Afganistan'daki savaş ABD'nin en uzun savaşı olarak nitelendirilmektedir. Yaklaşık 19 senedir süren bu savaşın her iki ülke açısından da birtakım sonuçları olmuştur. Ekonomik ve insani kayıp savaş süresince her iki devlet için de büyük rakamlara ulaşmış ve her savaşta olacağı gibi yıkıcı sonuçlar doğurmuştur.

İlk olarak Afganistan açısından bakıldığında bu savaşın oldukça kötü sonuçları olduğu söylenebilir. Geçtiğimiz 40 yıl içerisinde önce SSCB, ardından ABD tarafından işgal edilen, iç çatışmalar, uzun yıllardır devam eden savaş ortamı, siyasi kaos ve uluslararası terör yapılanmalarıyla uğraşan Afganistan, tüm bu yaşanan zorluklar yüzünden dünyadaki en kötü ekonomilerden birine sahiptir. Kişi başına düşen ortalama gelir 1.000 doların altında olan Afganistan'ın işsizlik ve yoksulluk oranı ise %30'lara ulaşmıştır. Ekim 2001'den bu yana devam eden ABD işgali nedeniyle Afganistan ekonomisi dış ülkelere bağımlı hale gelmiştir. İşgal süresince güvenlik zafiyetleri, temiz su kaynaklarına ulaşımın zorluğu, eğitim olanaklarının zorluğu, alt yapının tahrip edilmesi, sağlık olanaklarının azlığı gibi birçok sorun var olmuş ve tüm bu nedenlerle

ülkenin kendi ayakları üzerinde durabilmesi imkânsız hale gelmiştir ve bunu başarabilmesi için uzun yıllar gerekecektir (İNSAMER, 2020).

Afganistan'daki bu durumu düzeltmek ve ülkeyi kendi kentine yetebilen bir yapıya dönüştürmek için savaşın ardından uluslararası sistemden birçok yardım sağlanmıştır ve sağlanmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda ülkede en etkin faaliyet gösteren kuruluş UNAMA olmuştur. UNAMA tarafından Afganistan'daki toplumsal sorunları çözmek adına 4 Aralık 2011'de Kabil'de kurulan Afgan Halkının Barış Diyalogu (UNAMA, 2011'a), halkın barış, uzlaşma, güvenlik, ekonomik kalkınma, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında kapsamlı kamuoyu tartışmaları yoluyla görüşlerini ifade edebilecekleri bir platformdur. Sivil toplum temsilcileri, insan hakları savunucuları ve barış savunucularını içeren girişim, Afganistan'da uzun süredir devam eden çatışma mağdurlarına barışla ilgili tartışmalarda söz hakkı verilmesini sağlayan bir platform olmuştur. On üç sivil toplum kuruluşu ve Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, katılımcıların halk, hükümet ve uluslararası toplum arasındaki boşluğu doldurmak için bu kamu toplantılarına denetim ve sponsorluk sağlamaktadır. Halk Diyalogu, barış ve uzlaşma süreçleri hakkında farkındalık yaratarak insanların şikayetlerinin, endişelerinin ve isteklerinin duyulmasını, güçlendirilmesini ve halkın Afganistan'da sürdürülebilir barışı sağlamak için tüm süreç ve planlara dâhil edilmesini amaçlamaktadır (UNAMA, 2011b). Bu diyalog kapsamında UNAMA'nın Mezar-ı Şerif'te düzenlediği sempozyumda konuşma yapan bir Afgan vatandaş Hamayun Hâkimi, çocukken savaş nedeniyle kör olduğunu ve kardeşinin bir saldırı sonrası felç kaldığını anlatmış ve şunları söylemiştir: "Başka hiçbir Afgan çocuğun yaşadıklarını yaşamasını istemiyorum, savaş çirkin ve affetmez, savaşın kazananı yok." (UNAMA, 2019) Bu konuşma Afganistan'da süregelen çatışma ortamının siviller üzerindeki etkisini özetler niteliktedir. Zira 2001'den bu yana ülkedeki çatışmalarda sivil ölüm oranı oldukça fazladır.

Şekil 3. 2009-2019 Afganistan Sivil Yaralı ve Ölüm Sayıları

Kaynak: news.un.org/en/story/2020/02/1057921

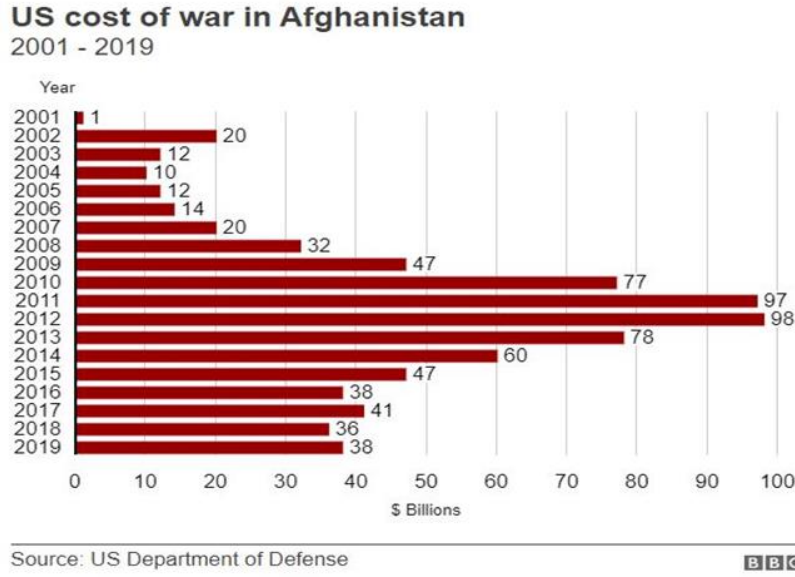
UNAMA ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin yayınladığı 2020 Yıllık Afganistan Raporu'nda 2009-2019 yılları arasında Afganistan'daki sivil kayıplar ölü ve yaralı olmak üzere Şekil 3'te gösterilmiştir. Eski BM Afganistan Özel Temsilcisi Tadamichi Yamamoto, bu rapor üzerine yaptığı bir açıklamada BM'nin sivil kayıpları sistematik olarak kaydetmeye başladığı 2009 yılından beri 100.000'den fazla sivilin öldüğünü veya yaralandığını ve bu duruma bir son vermek gerektiğini vurgulamıştır (UNAMA ve BMMYK, 2020).

Özellikle günümüze doğru gelindiğinde Afganistan halkının toplumsal yaşamını süregelen çatışmanın yanı sıra yeni bir felaket daha etkilemeye başlamıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını, Afganistan'daki kötü durumu iyice kötüleştirmeye başlamıştır. BM Genel Sekreteri'nin Afganistan Özel Temsilcisi ve UNAMA genel başkanı Deborah Lyons, Afganistan hakkındaki en son raporunu sunarken, haftalarca süren karantina sonucunda ekonomik faaliyetlerin azaldığını ve pandeminin ülkenin kalkınmasını kötü yönde etkilediğini belirtmiştir. Küresel ekonominin pandemiden bu kadar etkilendiği bir zamanda ise Afganistan için uluslararası finansal destek almak da zorlaşmıştır. Fakat Lyons'ın belirttiğine göre 2020 sonunda bir yardım konferansı düzenlenmesi planlanmıştır ve bu konferans 2018'den bu yana düzenlenen ilk yardım konferansı olacaktır (UNAMA, 2020'a).

Özellikle COVID-19 salgınının ortasında sağlık tesislerine düzenlenen saldırılar da halkın bu süreçte içinde bulunduğu durumu daha da kötü etkilemeye devam etmektedir. 12 Mayıs'ta Kabil'de bir doğum servisine yapılan saldırıda en azından 24 kişi hayatını kaybetmiştir. 21 Haziran'da UNAMA, pandeminin ilk iki ayında sağlık kuruluşlarına 15 saldırı düzenlendiğini bildirmiştir ve saldırıların sekizinden Taliban, üçünden Afgan hükümet güçleri sorumlu tutulmuştur. BM Özel Temsilcisi yaptığı açıklamalarda pandeminin Afgan halkının gündelik yaşamını olumsuz bir şekilde etkilediğini ve yaşanan çatışmaların siviller üzerinde hala yıkıcı sonuçları olduğunu belirtmiştir. Lyons ayrıca barışa giden süreçte BM'nin halkın yanında olduğunu da belirtmiştir (UNAMA, 2020b).

Yıllardır süren bu çatışmanın Afganistan üzerindeki etkisi oldukça yıkıcı olsa da ABD de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Özellikle mali açıdan bakıldığında ABD bu süreçte savaşa inanılmaz rakamlarda yatırımlar yapmıştır.

Şekil 4. 2001-2019 ABD Afganistan Savaş Maliyetleri

Kaynak: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/09/12/the-annual-cost-of-the-war-in-afghanistan-since-2001-infographic/?sh=6d47f99d1971>

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2019'da yayınladığı rapora göre 2001-2019 yılları arasındaki savaş maliyetleri Şekil 4'te gösterilmiştir. Bu rakamlara göre maliyetler Usame bin Ladin'in öldürüldüğü 2011 yılında o zamana kadarki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2010-2012 yılları arasında savaşın maliyeti yılda 100 milyar dolara yaklaşmıştır. ABD ordusu operasyonlardan uzaklaşıp daha çok Afgan güçlerini eğitmeye yoğunlaştıkça ise maliyetler keskin bir şekilde düşmüştür. Savunma Bakanlığı verilerine göre Ekim 2001-Eylül 2019 tarihleri arasında Afganistan'daki toplam askeri harcama 778 milyar dolardır (BBC, 2020).

Askeri harcamalara ek olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve diğer devlet kurumları ile birlikte yeniden inşa projelerine de 44 milyar dolar harcanmıştır. Yapılan harcamalara bu sayıyı da eklediğimizde resmi verilere dayanan toplam maliyet 2001'de savaşın başlamasından bu yana 822 milyar dolara çıkmaktadır. Ancak bu sayı ABD'nin Afganistan operasyonları için bir üs olarak kullandığı Pakistan'daki harcamalarını içermemektedir (McCarthy, 2019). Bu rakamlara bir de savaş gazilerinin bakımı, savaş faaliyetleri için diğer devlet dairelerine harcanan paralar ve borç faizinden kaynaklanan maliyetler de eklendiğinde Afganistan'daki savaşın ABD açısından büyük bir maddi kayba yol açtığını söylenebilir. Resmi verilere göre, ABD'nin son 18 yılda harcadığı bu paranın yaklaşık %16'sı Afganistan'daki yeniden inşa çabalarına ve bunun yarısından fazlası Afgan Ulusal Ordusu ve polis gücü de dâhil olmak üzere Afgan güvenlik güçlerini inşa etmeye, geri kalanı ise yönetim ve

altyapıyı iyileştirme, ekonomik ve insani yardım ve uyuşturucu karşıtı girişimlere harcanmıştır.

Ekonomik maliyetin yanı sıra savaşın insan kaybına da dikkat çekmek gerekir. Taliban'a karşı savaş 2001'de başladığından beri 2.300'den fazla ABD askeri ölmüş ve yaklaşık 20.600 asker yaralanmıştır. Resmi rakamlara göre, Aralık 2019 itibariyle Afganistan'da yaklaşık 13.000 ABD askeri personeli ve sahada çalışan yaklaşık 11.000 Amerikan sivilidir. Afganistan açısından da savaşın insan maliyeti oldukça büyüktür. Cumhurbaşkanı Gani'nin açıklamalarına göre 2014-2019 arasında sivil kaybın yanı sıra Afgan güvenlik güçlerinin 45 binden fazla üyesi ölmüştür (Balance, 2020).

Günümüzün ciddi bir gerçekliği olan COVID-19'un Afganistan'daki çatışmaya etkisi halk için büyük bir tehdit oluşturmaktadır ve bu durum günümüzde Afganistan'ı siviller için dünyanın en ölümcül bölgesi haline getirmektedir. Günümüzde hala Taliban güçleri Afganistan'ın belirli bölgelerini ellerinde tutmaktadır ve bu bölgelerde halk üzerinde kontrole sahiplerdir. Çatışmalar tamamen durdurulmamış olsa da Taliban-Hükümet-ABD görüşmeleri son zamanlarda iyi bir şekilde gelişmektedir ve yakın bir zamanda barış sürecinin sonlanması öngörülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

ABD dış politikası keskin hatları olmayan esnek bir yapıya sahip bir dış politikadır. Kuruluşundan bu yana yüzyıllar boyunca yaşanan gelişmeler ABD dış politikasının içinde bulunduğu her dönem değişime uğradığını göstermektedir. Özellikle kuruluş yılları ve I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde izlediği izolasyon politikasıyla kendini uluslararası sistemden soyutlamış ve yalnızca Amerika kıtasında aktif bir tutum sergilemiştir. Aslında ABD'nin günümüzdeki gücünün temelleri bu izolasyon döneminde atılmıştır. Üretim için elverişli bir ortamda kendini uluslararası sistemin karmaşasından coğrafi avantajının sağladığı okyanuslar aracılığıyla uzak tutup ekonomisini geliştirmiştir. Özellikle Amerikan iç savaşının bitimiyle başlayan ve 1865 ile 1900 yılları arasındaki dönemde ABD ekonomisi büyük bir ivme kazanmıştır (LaFeber, 2008: 3-6). Bu tarihlerden itibaren ABD, uluslararası sisteme siyasi açıdan dahil olmaya başladıktan sonra ekonomik gücünü büyük ölçüde kullanmaya başlamıştır. Ekonomisinin temellerini iyi atmış bir devlet olarak uluslararası alanda bu gücü hala etkin bir şekilde kullanmayı başaramıştır. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında patlak veren Soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB ile büyük bir yarışa girmiştir ve bu yarışta başarılı olmak için çoğu zaman ekonomik kaynaklarını kullanmıştır.

Dünya genelinde komünizm ideolojisinin yayılmasını istemeyen ABD bu doğrultuda birçok ülkeye mali yardımlarda bulunmuş ve himayesi altına almıştır. Fakat bahsedildiği gibi sağlam temelli bir ekonomik yapısı olmasaydı bunu başaramazdı. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde izlenen politikaların yanı sıra ABD'nin bu savaştan galip çıkmasının en önemli sebeplerinden biri de ekonomik gücüdür. Bu ekonomik gücü korumak için ise ABD rezervleri keşfedildiğinden beri Ortadoğu bölgesinde kontrol sağlamak için uğraşmaktadır. Dış politikasında Afganistan'ın yer edinmesinin en büyük sebeplerinden biri de doğal kaynaklara olan yakınlığı ve lojistik güzergahında yer alıyor olmasıdır.

Fakat ABD'nin Afganistan'a karşı ilk geniş çaplı ilgisi SSCB'nin ülkeyi işgalinden sonra olmuştur. Komünizm yayılmacılığı ve SSCB'nin Körfez ülkelerine yaklaşması ABD'yi endişelendirmiş ve bu zamandan sonra Afganistan'da oldukça aktif bir rol oynamasına neden olmuştur. İşgal süresince Sovyet karşıtı güçlere büyük destek sağlamış ve dolaylı yoldan adeta SSCB'ye karşı savaşmıştır. Bu doğrultuda bu süreç Vietnam Savaşı'na benzetilebilir. Fakat bu sefer ABD'nin Vietnam'daki yerini SSCB

almış ve uzun yıllar süren başarısız bir işgal gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca dünyaya komünizm ideolojisini yaymaya çalışan SSCB, Afganistan'da da bunu yapmaya çalışmıştır fakat başarılı olamamıştır. Zira nüfusun çoğu köktendinci Müslüman olan bir ülkede bunu başarmak pek de kolay olamazdı. Halkın geçmişi, kültürü, dini göz ardı edilerek zorlayıcı politikalar izlenmiş ve bunun sonucunda da halk Sovyetlere ve komünizme karşı bir nefret beslemiştir. Bu sebeple işgal sırasında Sovyetlere karşı büyük bir direniş gösterilmiştir. ABD ise bu direnişin adeta finansmanı olmuştur. Nihayet SSCB 1989'da işgali sonlandırıp ülkeden çekildiğinde, Afganistan'daki Sovyet ve Amerikan etkisi epey azalmıştır. Fakat bu sefer de etnik ve çıkar sebepleri nedeniyle ülkede iç savaş patlak vermiştir. Nüfusun çoğu Peştun olsa da ülkede etnik çeşitlilik çok fazladır ve bu da uzun yıllar boyunca halkın en büyük çatışma nedenlerinden biri olmuştur.

Sovyetlerin çekilmesinin ardından kısa bir süre sonra rejim yıkılmış ve ülkede bir iktidar kavgası başlamıştır. Ülkede iktidar kavgasına tutuşan taraflar etnik köken ve dini motivasyonlarla hareket etmişlerdir. 1996 yılına kadar Afganistan'da sağlıklı bir rejim görülememiş ve 1996 yılına gelindiğinde ise ülkede Taliban etkisi oluşmaya başlamıştır. (Oğuz, 2001:315). Taliban Kabil'i ele geçirip ülke yönetimine el koyduktan sonra ise çatışmalar son bulmamıştır. Sert şeriat kuralları izleyen Taliban'a bir süre sonra halkın desteği de kesilmiştir. Sovyetlerin çekilmesinin ardından ülkeyi ihmal eden ABD içinse Taliban'ın güçlenmesi iyi bir gelişme olmamıştır. Zira 11 Eylül saldırılarından önce bile bin Ladin'in cihat ilan ederek Amerikalılara saldırması sonucu bin Ladin ABD için aranan bir terörist konumuna gelmiştir. Fakat Afganistan'da barınan bin Ladin ve El-Kaide'nin Taliban tarafından ABD'ye teslim edilmemesi büyük bir sorun olmuştur. Bu dönemde ABD doğrudan Taliban'a karşı bir harekete geçmemiş olsa da 11 Eylül saldırılarının ardından Taliban yönetimine karşı çok sert politikalar izlemiştir. Öyle ki bin Ladin'i teslim etmeyen Taliban hükümetine ABD 7 Ekim 2001'de savaş açmıştır (McCaleb, 2001). Bu tarihten itibaren ise ABD terörizmle mücadeleyi dış politikasının en önemli konusu haline getirmiş ve günümüze kadar olan süreçte Afganistan'da son derece etkin bir rol oynamıştır.

ABD 2001 yılından beri Afganistan'daki askeri varlığını sürdürmektedir. On dokuz yıldır süren bu savaş ise ABD'nin en uzun savaşı olarak nitelendirilmektedir. Bu durum hem Afgan halkı için hem de ABD halkı için birtakım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi savaşın neden olduğu can kaybıdır. Her iki ülke de

savaş süresince binlerce kayıp vermiş ve bir o kadar kişi de yaralanmıştır. Özellikle Afganistan'daki sivil kayıp oldukça fazladır. Bunun yanı sıra savaş boyunca ülkenin altyapısı büyük ölçüde tahrip edilmiş ve ülkede kalkınma çalışmalarının yapılmasına olanak sağlanmamıştır. Her ne kadar yıllardır uluslararası sistemden büyük miktarlarda yardım sağlansa da ülkedeki tahribatın önüne geçilememiştir. 1979 yılında SSCB'nin ülkeyi işgal etmesinin ardından Afganistan'ın durumu her geçen gün daha da kötüye gitmiştir. 1989 yılına kadar halk Sovyetlerle çatışmış, ardından büyük çaplı bir iç savaş yaşamış ve bunun da ardından çok geçmeden ABD tarafından işgal edilmiştir. Yani son 40 yıldır Afganistan 2 işgal ve 1 iç savaşa tanıklık etmiştir. Bunun sonucunda ise ülke ekonomik ve toplumsal açıdan dünyanın en zayıf ülkelerinden biri haline gelmiştir. ABD ise Afganistan'daki uzun yıllardır süregelen varlığı nedeniyle ekonomik olarak büyük kayıplar vermiştir. Her ne kadar bir süper güç olarak bu savaş masraflarını kaldırabilecek bir ekonomiye sahip olsa da Amerikan halkının ve uluslararası toplumun büyük tepkilerini çekmiştir.

ABD dış politikası içinde bulunduğu her dönem boyunca bahsedilen faktörler doğrultusunda değişiklik göstermiştir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB ile olan ilişkisi doğrultusunda izlediği politikalar Afganistan müdahalesi süresince de bu doğrultuda yön bulmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından ise ABD'nin Afganistan politikaları bölgenin jeostratejik konumuna göre şekillenmiştir. Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerinin doğal kaynaklar açısından zenginliği, ABD'nin süper güç olma doğrultusunda izlediği ekonomi politikaları açısından da oldukça önemlidir. Bu sebeple ABD, SSCB işgaliyle başlayıp, günümüze kadar Afganistan'daki varlığını sürdürmüştür. 11 Eylül olayları ve küresel terörizm kavramının tanınmasının ardından ise Afganistan'da izlediği politikalar bahsedilen şekilde gerçekleşmiştir ve bu, ABD dış politikasının güvenlik tehditlerine karşı hassasiyetini gösterir niteliktedir. 2001'den bu yana küresel terörizmle mücadeleyi dış politikasının temeli haline getiren ABD, Afganistan'daki Taliban oluşumuna karşı sert politikalar izlemiş ve izlemeye devam etmektedir.

Günümüzde ise hala Afganistan'ın belirli bölgelerinde Taliban'ın sözü geçmektedir. Fakat 2018'in sonlarından itibaren ABD ve Taliban arasındaki müzakereler başlamıştır ve genel itibarıyla olumlu bir şekilde devam etmektedir. Donald Trump 5 Şubat 2019'da Kongrede yaptığı konuşmasında, "Büyük uluslar sonu gelmeyen savaşlarda savaşmazlar." (Defensenews, 2019) şeklinde bir cümle kurmuştur. Bundan da

anlaşılacağı üzere Trump yönetimi de Afganistan'daki savaşı bitirmek istemektedir. ABD liderliğinin izlediği dış politikayı belirleyen en önemli faktörlerden birinin de kamuoyu olduğu düşünüldüğünde, ABD'nin Afganistan'daki varlığını sürdürebilmesinin önünde önemli etkenler vardır. Amerikan halkı uzun yıllardır süregelen Afganistan'daki askeri varlığın önüne geçmek istemektedir. Bunun en önemli sebebi ekonomik harcamaların yanı sıra Afganistan'da yaşanan can kaybıdır.

Günümüzde ise COVID-19 virüsünün mevcut ve potansiyel tehlikesi Afganistan topraklarındaki Amerikan askeri gücünü büyük ölçüde tehdit etmektedir. Bölgedeki Sovyet tehdidinin sona ermiş olması, ABD'nin bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkilerinin iyi seyretmesi, Amerikan ve uluslararası kamuoyunun yaşanan maddi ve manevi kayıplara olan tepkisi gibi itici etmenler ABD'nin Afganistan topraklarındaki varlığını sona erdirmesini cesaretlendiren sebeplerdir. Bu doğrultuda yakın zamanda ABD başkanlık koltuğuna oturan Biden'ın dış politikasında keskin bir Afganistan politikası belirlenmemiş olsa da Biden, Afganistan topraklarındaki ABD askeri varlığının mümkün olan en kısa süre içerisinde elimine edilmesi ve bu doğrultuda NATO, BM ve uluslararası ortaklarıyla iş birliği içinde hareket etmeye gayret gösterdiği görülmektedir. Bölgede halen bir Amerikan varlığı söz konusu olsa da müzakerelerin olumlu seyretmesi sonucunda yeni başkanın sinyallerini verdiği şekilde ABD'nin bölgedeki varlığının çok uzun sürmeyeceği olasılıklar arasındadır.

Biden'ın Afganistan topraklarından çekilme isteği doğrultusunda Blinken'ın önerisiyle Türkiye'de barış müzakerelerinin görüşülmesinin ardında ise birtakım nedenler yatmaktadır. Öncelikle Biden Trump'ın ardından Afganistan'daki barış görüşmelerine yeni bir sayfa açmak istemektedir. Trump başkanlığında Doha'da yürütülen müzakerelerin ardından Biden'ın güncel müzakereleri Türkiye'de gerçekleştirmek istemesinin de birtakım nedenleri vardır. Bunlardan ilki, Afgan halkı ve Türkiye arasındaki iyi bağlardır. Afgan halkının Türklere olan sempati ve güveni bunun bir sebebidir. Bir diğer yandan bölgede bulunan Türkiye'nin bir NATO üyesi olması da görüşmelerin Türkiye'de gerçekleştirilmesinin arkasında yatan bir diğer nedendir (Farzam, 2021). Önceden de değinildiği üzere, ABD Biden başkanlığında barış müzakereleri sürecinde NATO ve BM başta olmak üzere uluslararası ortaklıklarla hareket etme niyetindedir. Bu sebeple hem NATO üyesi hem de Afgan halkının güvendiği bir devlet olması nedeniyle müzakerelerin Türkiye'de gerçekleşmesi, ABD açısından

müzakerelerin olumlu sonuçlanması yolunda önemli bir adım olarak görülebilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye açısından bakıldığında ise Suriye ve Doğu Akdeniz gibi ABD ile gerginliklerin yaşandığı bir dönemde iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi açısından müzakerelerin Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleşmesi ve olumlu sonuçlanması ihtimali, Türkiye-ABD ilişkilerinin de iyileşmesi açısından bir adım olabilecektir. Bu doğrultuda, ayrıntıları henüz kesinleştirilmemiş olan İstanbul görüşmelerinin ABD-Afganistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra Türkiye açısından da önemli sonuçlar doğurabilecek bir süreç olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- 9/11 Komisyon Raporu. (B.t.) *ABD'ye Terör Saldırıları Ulusal Komisyonu*.
<https://www.911commission.gov/report/index.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Abrahamian, E. (2001). The 1953 Coup in Iran. *Science&Society*. 65(2), 185.
- Acet, G. S. ve Doğan, F. (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 17(33), 62-71.
- Ahmadi, A. (2011). *Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 32-44.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2002). *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Tava Yayınları, 346.
- Akbaş, Z. (2011). Ortadoğu'da Güç Mücadelesi. *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 2-3.
- Akçay, E. (2012). *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 102-103.
- Akkaya, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 20-21.
- Akkurt, M. (2005). *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 288-289.
- Albayrak, M. (2005). Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 57.
- Alexandrov, S. A. (1996). *Self Defence Against the Use of Force*. Martinus Nijhoff Publishers, 71-81.
- Aljazeera. (2014). "Adaylar Dış Politikada Birbirine Benziyor".
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/adaylar-dis-politikada-birbirine-benmiyor> (Erişim Tarihi: 04.07.2020).
- Almqvist, B. (1986). 1983'te Sovyetlerin Kullandığı Nazi Taktiklerine Karşı Güçlenen Mücahit Direnişi. (Çev: H. Özdağ). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, 19.
- Ambrose, S. E. & Brinkley, D. G. (1993). *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*. Londra: Penguin Books, 75-76.
- Amerikan Kongre Kütüphanesi. (2010). *Monroe Doktrini*.
<https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- Amin H. & Schilz, G. B. (1976). *A Geography of Afghanistan*. Kabil, 170.
- Amin, S. (2001). Political Islam. *CovertAction Quarterly*. (71), 3-6.
- Andışmand, M. E. (2009). *Ma ve Pakistan, Naşer Peyman*. Kabil, 26-89.
- Ansari, B. A. (2006). *Afganistan Der Ateşi Neft Hakayiki ki Nadide Mand*. (7). Kabil: Bangahi İntişarat ve Matbaayı Meyvend, 39.
- Arı, T. (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*. (2). İstanbul: Alfa Yayınları, 250-610.
- Armaoğlu, F. (2017). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail savaşları. (1948-1988)*. (4). İstanbul: Kronik Yayınları, 37.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914- 1995*. (25). İstanbul: Kronik Yayınları, 60-700.
- Armitage, R. L. & Berger S.R. (2010). *U.S. Strategy for Pakistan and Afghanistan*. Independent Task Force Report No. 65, 43.

- Arnett, P. (1999). *Savaş Alanından Canlı Yayın Vietnam'dan Bağdat'a*. (Çev: M. Karkın ve C. Balel). İstanbul: İletişim Yayınları, 575.
- Arnold, A. (1985). *Afghanistan: The Soviet Invasion in Perspective*, (2). Stanford: Hoover Institution Press, 100.
- Amy, G. (2007). *Afganistan Guzargah-i Keshwar Gushayan, [Afganistan Fatihler Güzergahı]*. (Çev: M. Y. Elmi ve H. Hala). Peşaver: Saba Ketabkhana Yayınları, 40.
- Arslan, F. (2006). *Orta Doğu'dan Kafkasya'ya Türkistan'a Petrol Satrancı*.
<http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/10/petrolsatranc%23U0131.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2020).
- Atatüre, S. (2015). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı: On Üç Koloniden Küresel Güce Amerika*. İstanbul: Beta Yayınları, 25-26.
- Atay, M. (1999). Avrasya'nın Balkanları, Afganistan'da İç Çatışma Dinamikleri. *Avrasya Dosyası*, 4(3), 16.
- Atuk, M. V. (2018). Kutuplaşma Siyaseti Bağlamında İngiliz-Rus Konvansiyonu ve Osmanlı Devleti. *Uluslararası İlişkiler*, 15(57), 99-109.
- Ayan, E. (2011). Tarihçi Bakışıyla Büyük Ortadoğu Projesi'nin Türkiye Kapsamı. *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 25.
- Aydın, A. (2010). *Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 25-32.
- Ayhan, V. (2006). *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 226.
- Aytoğu, Ç. O. (2016). *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 55-56.
- Azimi, F. (1989). *Iran: The Crisis Of Democracy*. New York: St. Martin's Press, 259.
- Balance. (2020). "Afghanistan War Cost, Timeline, and Economic Impact"
<https://www.thebalance.com/cost-of-afghanistan-war-timeline-economic-impact-4122493> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- Balcı, A., İnat, K., Duran, B. ve Ataman, M. (Ed.). (2004). *Afganistan: Ulus Devlet ve Kabilecilik Arasında Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 258.
- Balcı, E. (1980). *Cumhuriyet*, "Afganistan ve Ötesi"
<https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml> (Erişim Tarihi: 23.06.2020).
- Banuazizi, A. & Weiner, M. (1988). *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*. Syracuse University Press, 46.
- Barrow, B. (2019). "Biden Promises to End 'Forever Wars' as President" Associated Press, 37.
- Baryalai, A.M. (1979). *Democratic Republic of Afghanistan's Annual Saur 7, 1358*. Kabil: Kabul Times Publishing Agency, 380-708.
- Başeren, S. (2002). Uluslararası Terörizm Bağlamında Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Hazırlanmakta Olan Kapsamlı Terörizm Sözleşmesi ile Terörizmle Mücadelede NATO'nun ve Avrupa Birliği'nin Rolü Konulu Beyin Fırtınası. *Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi*, 1(4), 56.
- Batur, K.F. (2018). Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu. *Anasay* (5), 13-31.
- BBC. (2009'a). "Uluslararası Güvenlik Destek Gücü: ISAF".
https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090812_afghanistan_isaf (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- BBC. (2009b). "Afganistan'ın Yakın Tarihi" (12 Ağustos 2009).
https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090812_afghanistan_timeline (Erişim Tarihi: 15.07.2020).

- BBC. (2010). “Karzai ve NATO Afganistan stratejisinde uzlaştı” (20 Kasım 2010). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101120_nato.shtml?print=1 (Erişim Tarihi: 04.07.2020).
- BBC. (2011'a). “Başkan Bush'un 11 Eylül'de Ulusa Seslenişi”. https://www.bbc.com/turkce/multimedia/2011/09/110906_vid_bush_two (Erişim Tarihi: 07.07.2020).
- BBC. (2011b). “Usame bin Ladin öldürüldü”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110502_binladin_update (Erişim Tarihi: 16.07.2020).
- BBC. (2020). “Afghanistan war: What has the conflict cost the US?”. <https://www.bbc.com/news/world-47391821> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).
- Beatty, J. & Gwynne, S. C. (1993). *Outlaw Bank: A Wild Ride Into Secret Heart of BCCI*. New York: Random House, 82.
- Beden, A. (2011). Türk Basınına Göre, 2003 Irak Savaşı'nın Temel Nedenleri Hakkında Bir Değerlendirme (Kitle İmha Silahları ve El-Kaide Bağlantısı). *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 67.
- Beg, R. (2001) *Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 34-90.
- Bekcan, U. (2020). Sovyet-Çin Uyuşmazlığında ABD Faktörü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 238.
- Ben-Haim, (2006). *Facts About Israel*. Israel Information Center. Kudüs: Ahva Press, 29-35.
- Bergen, P. (2002). *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Osama Bin Laden*. New York: Simon & Schuster, 98.
- Birecikli, İ. B. (2011). Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876). *History Studies*, 3, 81-103.
- Blum, J. M. & McFeely W. S. (1989). *The National Experience: A History of the United States*. New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- BM. (1988). S/RES/622. 31 Ekim 1988. [https://undocs.org/S/RES/622\(1988\)](https://undocs.org/S/RES/622(1988)). (Erişim Tarihi: 24.05.2020).
- BM. (1996). S/RES/1076. 22 Ekim 1996. [https://undocs.org/S/RES/1076\(1996\)](https://undocs.org/S/RES/1076(1996)). (Erişim Tarihi: 24.05.2020).
- BM. (1998'a). S/RES/1193. 28 Ağustos 1998. [https://undocs.org/S/RES/1193\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1193(1998)) (Erişim Tarihi: 24.05.2020).
- BM. (1999). S/RES/1267. 15 Ekim 1999. [https://www.undocs.org/S/RES/1267%20\(1999\)](https://www.undocs.org/S/RES/1267%20(1999)) (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- BM. (2002). S/RES/1401. 28 Mart 2002. [https://undocs.org/S/RES/1401\(2002\)](https://undocs.org/S/RES/1401(2002)) (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Borer, D. A. (1988). *Soviet Foreign Policy Toward Afghanistan 1919-1988*. (Graduate Student Theses). Dissertations, & Professional Papers, 90-100.
- Bostancı, M. (2003). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı. *Akademik Bakış*, 7(13), 171-184.
- Bozkurt, C. (2008). *Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap Yahudi Çarışmaları (1920-1939)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 20-21.
- Bozkurt, E. (2003). *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 235.
- Bradsher, H. S. (1983). *Afghanistan and the Soviet Union*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 137.

- Broxup, M. (1984). *Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi. (4).* (Çev: R. Malyalı). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 8.
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard. American Primacy And Its Geostrategic Imperatives.* New York: Basic Books, 31-45.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı.* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 46-92.
- Carp, M. (2006). Afganistan'da İstikrarın Sağlanması. *NATO Dergisi, İlkbahar, 2006.* <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/art2.html#>
- Chaliand, G. (1982). *Report From Afghanistan.* (Paperback Edition). New York: Penguin Books, 26.
- Chomsky N., Ali, T. & Berger, J. (Ed.). (2004). *11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu.* Ankara: Ütopya Yayınevi, 133.
- Chomsky, N. (2004). *11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?* (Çev: Taylan Doğan, Nuri Ersoy). İstanbul: Aram Yayıncılık, 196.
- Chua, A. (2014). The Promise and Failure of King Amanullah's Modernisation Program in Afghanistan. *The ANU Undergraduate Research Journal*, (5), 35-49.
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi.* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı, 242.
- CNN. (2001). *"Bush'un Kongre Konuşma Metni"*. <https://edition.cnn.com/2001/US/09/20/gen.bush.transcript/> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).
- CNN. (2006). *"US Deaths in Iraq, War on Terror Surpass 9/11 Toll."* (3 Eylül 2006). <http://edition.cnn.com/2006/WORLD/meast/09/03/death.toll/> (Erişim Tarihi:14.06.2020).
- Cogan, C. G. (1993). Partners in Time: The CIA and Afghanistan since 1979. *World Policy Journal*, 73-82.
- Coll, S. (2004). *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001.* New York: Penguin Press, 40-340.
- Collins, J.J. (1986). *Soviet Invasion of Afghanistan: A Study in the Use of Force in Soviet Foreign Policy.* Lexington: Lexington Books, 145.
- Cordovez, D. & Harrison, S. (1995). *Out of Afghanistan: The Inside Story of Soviet Withdrawal.* Oxford University Press, 1-71.
- Crevel, M. (2005). NATO, İsrail ve Orta Doğu'da Barış. *NATO Dergisi*, 11-30.
- Cutler, L. (2017). President Barack Obama's Counterterrorism Strategy and Legacy: The Case of Afghanistan. *Political Science & Politics*, 50(1), 59.
- Çakmak, C. (2003). American Foreign Policy And 9-11. *SAM*, 8(1), 20-50.
- Çalık, T. (2015). Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, 1090-1134.
- Çınarlı, Ö. (2016). İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 75-84.
- Çolakoğlu S. (2007). Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği. *İ.Ü. Siyasal Bilimler Dergisi*, (36), 61-81.
- Dalar, M. (2008). İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 270-303.
- Defensenews. (2019) *"Great nations do not fight endless wars' — Trump touts troop drawdowns in State of the Union"* <https://www.defensenews.com/congress/2019/02/06/great-nations-do-not-fight-endless-wars-trump-touts-troop-drawdowns-in-state-of-the-union/> (Erişim Tarihi:08.07.2020).

- DEİK. (2012). (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). *Afganistan Ülke Bülteni*.
<https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- Demirel, E. (2003). *Taliban, El – Kaide – Ladin ve Paylaşılmalıyın Ülke Afganistan*. (3) İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 30-160.
- Demirtepe, M. T. ve Erdoğan, İ. (2013). Obama’nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik. *Güvenlik Stratejileri*, 9(17), 0-83.
- Derih, E. (2001). *Afganistan Dar Karn Bistum*. Peşaver: Danış Kitabevi, 250-310.
- Desmond, E.W. (1988). Careful Exit from An Endless War. *Time*.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,968266,00.html>, (Erişim Tarihi: 17.06.2020).
- Deutschland, N. (1980). *About Events in Afghanistan: The Answers of Leonid Brezhnev, General Secretary of the Central Committee of the CPSU to Questions put to Him by a Correspondent of Pravda on 13 January 1980*. Almanya, 5-6.
- Diriöz, A. O. (2011). Kuruluşundan Günümüze İsrail’in İçinde Bulunduğu Politik Dengeler. *Ortadoğu Analiz*, 3(35), 79.
- DOD News. (2014). “Operation Enduring Freedom Comes To An End”.
https://www.army.mil/article/140565/Operation_Enduring_Freedom_comes_to_an_end/ (Erişim Tarihi: 03.07.2020).
- Dodge, T. (2013). Intervention and Dreams of Exogenous Statebuilding: the Application of Liberal Peacebuilding in Afghanistan and Iraq. *Review of International Studies*, (39), 1191-1205.
- Doğan, S. (1995). *Cihatta İttifak Koltukta İhtilaf Afganistan’da Kim Kazandı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 0-30.
- Dupree, L. (1973). *Afganistan*. Karaçi, Pakistan: Oxford University Press, 0-574.
- DW. (2004). “Afganistan’ın Yeni Anayasası Onaylandı” (26.01.2004).
<https://www.dw.com/tr/afganistan%C4%B1n-yeni-anayasas%C4%B1-onayland%C4%B1/a2527138> (Erişim Tarihi: 30.06.2020)
- Eckes, A. E. & Zeiler, T. W. (2003). *Globalization and the American Century*. Cambridge University Press, 147.
- Elmas, M. (2019). Petrol Endüstrileri ve Petrol İhraç Eden Ülkeler. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 29-41.
- Emadi, H. (2002). *Repression, Resistance and Women in Afghanistan*. Westport: Praeger, 74.
- Emadi, H. (2010). *Dynamics of political development in Afghanistan: The British, Russian, and American Invasions*. New York: Palgrave Macmillan, 0-200.
- Ercan, H. (2017). Kennan ve Clinton Yaklaşımları Çerçevesinde ABD Dış Politikasının İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 329.
- Ercan, M. Ve Ayata, A. (2018). Değişen Uluslararası Sistemde ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Dergisi*, (69), 114-129.
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (01), 275-287.
- Erhan, Ç. (2004). ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri. *Uluslararası ilişkiler*, 1(3), 123-149.
- Erkul, İ. Ç. (2010). *Soğuk Savaşın Üç Büyük Kırılma Noktası: Kore, Vietnam ve Afganistan Savaşları, Savaşların Sonuçları, Günümüze ve Uluslararası İlişkilere Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 143-147.
- Ermağan, İ. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası- Obama Dönemi ve Ak Parti. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 66-67.

- Erman, K. (2019). *Afganistan'daki Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 160-163.
- Erna, S. M. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasının 11 Eylül 2001 Öncesi ve Sonrası Karşılaştırmalı İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 36.
- Erol, M. S. ve Bingöl, O. (2014). Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler. *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 5(10), 173-187.
- Ertan, F. (2003). *Amerika'nın Dönüşümü*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 357.
- Esposito, J.L. (2003). *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. Oxford University Press, 20-21.
- Euronews. (2020). "ABD ile Taliban ateşkes anlaşmasına vardı; ABD birlikleri Afganistan'dan çekilebilir." <https://tr.euronews.com/2020/02/14/abd-ile-taliban-ateskes-anlasmasina-vardi-abd-birlikleri-afganistan-dan-cekilebilir> (Erişim Tarihi: 07.08.2020).
- Faramarz, T. (2008). Development of Inter-actor Concept In International Relations. *Strategic Study Quarterly. Research Institute of Strategic Studies Tehran*, 62.
- Farzan, E. (2019). Afganistan'ın Modernleşme Çabalarında Türkçenin Etkisi. *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language*, 192.
- Farzam, R. (2021). *Doha'dan İstanbul'a Afganistan Barış Görüşmeleri*. İran Araştırmalar Merkezi İRAM. <https://iramcenter.org/dohadan-istanbula-afganistan-baris-gorushmeleri/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- Farzem, R. (2018). ABD, Rusya ve İran üçgeninde Taliban. *Anadolu Ajansı. Analiz*, 1-70.
- Fischer, J. (2006). *Tarihin Dönüşü: 11 Eylül'den Sonra Dünya ve Batı'nın Yeniden Yapılanması*. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 16.
- Galster, S. (2001). *Introductory Essay, Afghanistan: The Making of US Policy, 1973–1990*. National Security Archive, 1-50.
- Gasiorowski, M.J. (1987). The 1953 Coup D'état in Iran. *International Journal of Middle East Studies*, 19(3), 262-263.
- Gibbs, D. (1987). Does the USSR Have a 'Grand Strategy'? Reinterpreting the Invasion of Afghanistan. *Journal of Peace Research*, (24, 364-365..
- Gibbs, D. (2006). Reassessing Soviet Motives For Invading Afghanistan, A Declassified History. *Critical Asian Studies*, 38(2), 240-254.
- Girardet, E. (1984). *Rusya'nın Afganistan'daki Savaşı*. (Çev: Y. Tekin Kurat). Ankara: O.D.T.Ü. Yayınları, 11-15.
- Gladstone, C. (2001). *Afghanistan: History, Issues, Bibliography*. New York: Nova Publ, 32.
- Globalsecurity.org. "Text: Bush Announces Start of a War on Terror" <https://www.globalsecurity.org/military/library/news/2001/09/mil-010920-usia01.htm> (Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- Gökçe, A. (2005). *Tarihi Perspektifi ile 21.Yy'da Nato*. (Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 31.
- Gregorian, V. (1969). *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization, 1880-1946*. California: Stanford University Press, 233-321.
- Gregory, D.C. (1986). Soviet Invasion Of Afghanistan: Causes And Future Options. *Air University Research Report. No. AU-AWC-86-0*, 4-11.
- Gubar, M.G.M. (1967). *Afghanistan dar Masir-e-Tarikh*. Qum: Payam-i Muhajir, 43-48.

- Gülmez, N. ve Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 225-252.
- Gündoğan, Ü. (2011'a). Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(29), 97.
- Gündoğan, Ü. (2011b). 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 3(29), 67-73.
- Gündüz, A. (2000). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler-Örnek Kararlar*. İstanbul; Beta Yayınları, 54.
- Gündüz, O. ve Göçoğlu, V. (2020). Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD'nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(21), 726-755.
- Gündüz, S. (2001). *Afganistan Taliban ve Ladin*. İstanbul: Birey Yayınları, 0-30.
- Gürel Ş. (2018). *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Rolü*. Ankara: İmge Yayınları, 119.
- Ham, P. & Kamminga, J. (2007). Poppies for Peace: Reforming Afghanistan's Opium Industry. *The Washington Quarterly*, 30(1), 69-81.
- Hammond, T.T. (1984). *Red Flag Over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion, and the Consequences*. Colorado: Westview Press, 39.
- Han, A.K. (2011). Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 57-95.
- Han, İ. (2007). Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy. *Pakistan Horizon*, 60(2), 153.
- Hanhimäki, J. & Westad, O. A. (2003). *The Cold War: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Oxford: Oxford University Press, 233.
- Hartman, A. (2002). The red template': Us policy in Soviet-occupied Afghanistan, *Third Worl Quarterly*, 23(3), 474.
- Henriksen, T. H. (2007). *American Power after the Berlin Wall*. Springer Publishing, 143.
- Hermann, R. K. (1992). "Soviet Behavior in Regional Conflicts: Old Questions, New Strategies, and Important Lessons". *World Politics*, 44(3), 1-90.
- Hiro, D. (1994). *Between Marx and Muhammad The Changing Face of Central Asia*. Glasgow: Harper Collins, 158.
- Hoffman, B. (2002). *Lessons of 9 / 11*, RAND Corporation.
<https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT201.html> (Erişim Tarihi: 18.06.2020).
- Hunter, S. (1996). *Central Asia Since Independence*. The Washington Papers. Westport: Praeger, 158.
- Hussaini, M. (2016). *II. Abdülhamid Döneminde Afganistan'da İngiltere Rusya Rekabeti ve Osmanlı Siyaseti (1876-1909)*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 69-70.
- Hürriyet. (2001). "Afganistan Hükümetine Kavuştu" (21.12.2001).
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/afganistan-hukumetine-kavustu-43875> (Erişim Tarihi: 29.06.2020).
- Hyman, A. (1984). *Afghanistan Under Soviet Domination 1964-83*. New York: St. Martin's Press, 34.
- İnat, K. (2004) *ABD'nin Haydut Devletleri*. İstanbul: Değişim Yayınları, 42.
- İNSAMER. (2020). "Afganistan". https://insamer.com/tr/afganistan_1638.html (Erişim Tarihi: 30.06.2020).
- Jenkins, B. M. (2021). *Commentary: Securing the Least Bad Outcome: The Options Facing Biden on Afghanistan*. CTC Sentinel, March, 1-5.

- Junta, A. (2013). *Lost and Forgotten: How American Foreign Policy Lost its Way in Afghanistan*. (Lisans Tezi), 47.
- Kabul Times. (1976).
<https://content.library.arizona.edu/digital/collection/p16127coll6/id/34404> (Erişim Tarihi: 13.07.2020).
- Kakar, H.K. (1979). *Government and Society in Afghanistan The Reign of Amir 'Abd al-Rahman Khan*. University of Texas Press, 175-176.
- Karagözoğlu, C. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Bireye yönelik Ekonomik Yaptırım Kararları ve İnsan Hakları İlişkisi. *Public And Private International Law Bulletin*, 39(1), 217-273.
- Karval, M. (2005). *Dershayi Talkh ve İbret Angiz Afghanistan*. Kabil: Bengahi İntişarat ve Matbaa-i Meyvend, 247-249.
- Katkov, M. & Hadid, D. (2021). U.S. Warns Kabul It May Withdraw All Forces By May 1 If Peace Talks Do Not Progress. <https://www.npr.org/2021/03/08/974801065/u-s-warns-kabul-it-may-withdraw-all-forces-by-may-1-if-peace-talks-do-not-progre> (Erişim Tarihi: 31.03.2021).
- Katzman, K. (2015). Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 14(19). 19-24.
- Kavuncu. S. (2013). Nükleer Silahsızlanma Yolunda START Süreci. *Bilge Strateji*, 5(8), 119-148.
- Kaya, İ. (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: USAK Yayınları, 93.
- Kellner, D. (2003). *From 9/11 to Terror War: the Dangers of the Bush Legacy*. ABD: Rowman & Littlefield, 145.
- Kennan, G. F. (1947). The sources of Soviet conduct. *Foreign Affairs*, 25(4).
https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/a0f03730-dde8-4f06-a6ed-d740770dc423/publishable_en.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2020).
- Keskin, F. (2003). 1990 Sonrası Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Türkiye'nin Katkısı. *Avrasya Dosyası Yeniden Yapılanan Ortadoğu Özel*, 9(4), 260.
- Khan, A. K. (2009). *Uruj Va Suqut-i Doktor Najeebullah*.
<http://kabulpress.org/my/spip.php?article3077>, (Erişim Tarihi:14.07.2020)
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-64.
- Kirgis, F.L. (2001). Terrorist Attacks on the World Trade Center and Pentagon. *ASİL*, 6(18), 1-69.
- Kissinger, H. (1995). *Diplomasi*. (Çev: İ. H. Kurt). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 46-55.
- Kocaoğlu, T. (2002). *Afganistan Ulusal Sorununun Uluslararası Boyutları. İçinde; Afganistan Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 300-309.
- Kongre Temsilciler Meclisi. (1947). Truman Doktrini. 80. Kongre, 1. Oturum. Belge No: 171. https://www.ourdocuments.gov/doc_large_image.php?flash=false&doc=81 (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- Korduizz, H. (2009). *Hakakik Puşti Perde-i Tehacum İtihead Şuravi Bar Afganistan*. (Çev: A. Sabit). Kabil: Mayvend Yayınevi, 107-135.
- Köni, H. (2007). *Amerika'nın Uluslararası Politikası*. İstanbul: Ekim Yayınları, 131.
- Köse, T. (2008). *İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*. Ankara: SETA Yayınevi, 15-20.
- Krakowski, E. D. (1987). *Afganistan: Unutulan Savaş*. (Çev: H. Dermiş). Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 6-8.

- Kuduoğlu, A. (2019). İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953. *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 37-62.
- Kuğu, A. R. (2020). *Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 130-137.
- Kurtbağ, Ö. (2007). *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi-Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 168-171.
- Kuruvilla, S. J. (2011). U.S. Diplomacy in the Arab-Israeli Conflict (1948-1973). *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 169-188.
- Kux, D. (2001). *The United States and Pakistan, 1947-2000: Disenchanted Allies*. Woodrow Wilson Center Press, 252.
- Kuzgun, M. (2015). Arap Birliğini Sağlama Sürecinde bir Dönüm Noktası: Albay Cemal Abdülnasır Dönemi. *Dünden Bugüne Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi*. 281-320.
- Küçükşahin, A. ve Akkan, T. (2007). Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 41-66.
- LaFeber W. (1994). *The Cambridge History of American Foreign Relations: The American Search for Opportunity 1865-1913*. (2) Cambridge: Cambridge University Press, 300-507.
- LaFeber, W. (2008). *America, Russia, and the Cold War 1945-2006*. (10). New York: McGraw-Hill, 3-6.
- Ludwig, J. Z. (2013). Sixty years of Sino-Afghan relations. *Cambridge Review of International Affairs*, 2(26), 394-396.
- Lüleci Karadere, M. (2006). Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkmaz. *İNSAMER, Analiz*, 1.
- Mackenzie, R. (2001). *The United States and the Taliban*. London: Hurst & Company, 97-100.
- Malik, M. (2002). *The Curtain Rises: Uncovered Conspiracies in Pakistan, Afghanistan*. Karaçi: Royal Book Company, 17-18.
- Marcus, J. (2017). *Trump'ın Afganistan stratejisi ne anlama geliyor?*
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41010290>
- Maynes, C. W. (2003). America Discovers Central Asia. *Foreign Affairs*, 82(2), 120.
- McCaleb, I. C. (2001). *"Bush Announces Opening Of Attacks"*.
<https://edition.cnn.com/2001/US/10/07/ret.attack.bush/> (Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- McCarthy, N. (2019). The Annual Cost Of The War In Afghanistan Since 2001. *Forbes*
<https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/09/12/the-annual-cost-of-the-war-in-afghanistan-since-2001-infographic/#f6ffbf1971f> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- McCoy, A. (1991). *Politics of Heroin: CIA Complicity in the Global Drug Trade, Afghanistan, Southeast Asia, Central America, Columbia*. Lawrence Hill Books, 451.
- McDougall, (1997). *W. A. Promised Land, Crusader State: The American Encounter With the World Since 1776*. Boston: Mariner Books, 15-78.
- Mearsheimer, J. & Walt, S. (2006). *İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası*. (Çev: E. Ocak). Zodyak Kitap, 2.
- Mehrunnisa, A. (1983). Soviet-Pakistan Ties since the Afghanistan Crisis. *Asian Survey*, 23(9), 1025.
- Memorandum. (1976). *"Memorandum of Conversation, Washington, June 30, 1976, 4-5 p.m."*
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve08/d24>

- Mercille, J. (2008). The radical geopolitics of US foreign policy: Geopolitical and geoeconomic logics of power. *Political Geography*, (27), 570-586.
- Messmer, W. B. & Yordan, C.L. (2009). A Partnership to Counter International Terrorism: The UN Security Council and the UN Member States. *Studies in Conflict & Terrorism*, (34), 845.
- Mitrokhin, V. (2002). *The KGB in Afghanistan*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center, 17-30.
- Mulazehi, M. (2004). *Vece-i Afgan Pasaz Taliban, merkezi Nesherati İkra*. Kabil Trz, 155.
- Murshed, S. İ. (2006). *Afghanistan: The Taliban Years*. London: Bennett and Bloom, 310-311.
- Müdüroğlu, N. (2007). *Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 26-27.
- Müjde, V. (1381). *Afganistan ve Penc Sal Satay-i Taliban*. Kabil: Bangahi İntişarat Meyvend, 17.
- Nash, P. (1997). *The Other Missiles of October, Eisenhower, Kennedy, and the Juplters 1957-1963*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 33.
- National Humanities Center. (2010). "Declaration of Independence". <https://americainclass.org/sources/makingrevolution/rebellion/text8/decindep.pdf> (Erişim Tarihi: 07.05.2020).
- NATO. (1949). *Toplu Savunma- Madde 5*. <http://www.nato.int/terrorism/five.htm> (Erişim Tarihi: 26.06.2020).
- NATO. (2015). "ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014)". https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim Tarihi: 29.06.2020).
- Nourzhanov, K. (2006). Caspian Oil: Geopolitical Dreams And Real Issues. *Australian Journal of International Affairs*, (60), 61.
- Nurladin, A. W. (2015). *ABD'nin Irak Savaşı ve Birleşmiş Milletler' in Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 46-47.
- Offner, J. (1998). Why Did the United States Fight Spain in 1898? *OAH Magazine of History*, 12(3), 19.
- Oğuz, E. (1999). *Afganistan*. İstanbul: Cep Kitapları, 100-220.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 100-320.
- Oğuz, G. T. ve Sadat, S. K. (2020). *ABD Afganistan'daki Askerlerini Geri Çekmeye Başladı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-afganistandaki-askerlerini-geri-cekme-basladi/1760536> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- Okur, P. (2020). Brejnev Doktrini. *Research Gate*. [file:///C:/Users/Samsung/Downloads/BrejnevDoktrini-Vikipedi1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Samsung/Downloads/BrejnevDoktrini-Vikipedi1%20(1).pdf) (Erişim Tarihi: 10.06.2020).
- Ongay, Ş. (2002). "11 Eylül 2001 Tarihinden Sonra BM, AB ve NATO'da Terörle Mücadeleye Yönelik Gelişmeler". *Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi*, (4). http://94.1.1.10/dscgi/ds.py/Get/File-13919/SAREM_4.doc (Erişim Tarihi: 08.07.2020).
- Oruç, D. (2013). *ABD'nin Ortadoğu Politikasında İki Doktrin: Eisenhower ve Carter Doktrinleri*. (Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 8.
- Oruç, H. (2014). *ABD'nin İsrail-Filistin Politikası*. https://www.researchgate.net/profile/Haydar_Oruc/publication/316967531_ABD'nin_Israil-Filistin_Politikasi/links/591aba850f7e9b1db652c4ba/ABDnin-Israil-Filistin-Politikasi.pdf (Erişim Tarihi: 14.07.2020).

- Öke, M. K. (2002). *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*. İstanbul: Ufuk kitapları,42.
- Önal, H. (2010). ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(23), 43-71.
- Örnek, S. (2012). Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu. *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 107-134.
- Özer, S., Uysal, C. Ve Atvur, S. (2010). Nato ve AB'nin Değişen Güvenlik Stratejilerinin Afganistan Örneğinde Değerlendirilmesi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (19), 257-285.
- Özkan, A. (2002). Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu. *Avrasya Dosyası, BM Özel*, 8(1), 238-257.
- Öztürk, M. (2018). Sovyetlerin Afganistan Hezimetini ve Ödenen Ağır Bedel. *Anadolu Ajansı, Analiz*, 1-100.
- Öztürk, S. (2015). *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 15-69.
- Öztürk, S. (2019). Küresel Terör Örgütü el-Kaide'nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında "Cihad" Anlayışının Geçirdiği Değişimler. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 167-196.
- Öztürk, Y. (2005). *11 Eylül Sonrası A.B.D Savunma Planlama ve Stratejilerinde Yaşanan Değişimler*. Academia.https://www.academia.edu/24066759/11_Eyl%C3%BCl_Sonras%C4%B1_ABD_Savunma_Planlama_ve_Stratejilerinde_Ya%C5%9Fan_De%C4%9Fi%C5%9Fimler (Erişim Tarihi:12.06.2020).
- Parçal, S. (2018). *11 Eylül Sonrası Dönemde Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Terörizm İle Mücadele Politikalarının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 31.
- Parsi, T. & Weinstein, A. (2021). *Why Joe Biden Should Stick to the May 1 Deadline to Bring Home Troops From Afghanistan*. <https://time.com/5949298/afghanistan-withdrawal-deadline/> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- Perinçek, S. C. (2016). Çitlerin Üzerinde Debelenen İnek: Amerika'nın Vietnam Savaşı Politikası. *Teori Dergisi, (Şubat)*, 70-77.
- Phinney, T.R. (2007). *Operation Infinite Reach The 1998 US Embassy Bombing Response*. Air University Press, 31-32.
- Polat, İ. (2006). *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan Müdahalesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 30-136.
- Poullada, L.B. (1973). *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929: King Amanullah's failure to modernize a tribal society*. New York: Cornell University Press, 88.
- Powers, T. (2005). *İstihbarat Savaşları Hitler'den El Kaide'ye Amerikan Gizli Tarihi*. (Çev: S. Şahin). İstanbul: Güncel Yayıncılık, 352.
- Primakov, Y. (2004). *A World Challenged: Fighting Terrorism in the Twenty First Century*. Washington D.C: The Nixon Center ve Brooking Institution Press, 3.
- Ra'ees, W. (2010). Obama's Afghanistan Strategy: A Policy of Balancing the Reality with the Practice. *Journal of Politics and Law*, 3(2), 80-86.
- Rahimi, M.K. (2018). *Afganistan'da SSCB Müdahalesiyle Başlayan Savaş Yılları ve Barışı Koruma Çabaları (1979-2014)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 45-51.

- Rahmani, G.S. (2003). *Çarçata-e-Sari Çavk-e-Kabil*. Peşaver: Al-Azar Publications, 242-243.
- Rasanayagam, A. (2003). *Afghanistan: A Modern History*. London: I.B. Tauris Publishing, 85-86.
- Raşid, A. (1999). The Taliban: Exporting Extremism. *Foreign Affairs*, 78(6), 24.
- Raşid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*. (Çev: Osman Akınhay). İstanbul: Everest Yayınları, 8.
- Raşid, A. (2002). *Taliban Zanan, Ticarati Mafya ve Proceyi Azim Naft Dar Asya'yi Markazi*. Tahran: Bak'a Yayınları, 39.
- Riches, D. (2015). Teaching the Cold War in the 21st Century. *Journal of the Center for General Education*, (8), 5.
- Roberts, J.J. (2003). *The Origins of Conflict in Afghanistan*. Greenwood Publishing Group, 84-174.
- Roy, O. (1990). *Afganistan'da Direniş ve İslam*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 140-342.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press, 325.
- Rubin, B.R. (1988). Lineages of the State in Afghanistan. *Asian Survey*, 28(11), 5-9.
- Rubin, B.R. (2006). Afghanistan's Uncertain Transition From Turmoil to Normalcy. *Council On Foreign Relations*, (12), 1-150.
- Safa, A.K. (2017). *Amerika Birleşik Devletleri-Afganistan İlişkileri 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları Öncesi-Sonrası*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 7.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. London-New York: I.B.Tauris, 70-229.
- Salihiy, M. A. (2014). *Afganistan'da İktidar Müsadelesi ve Dış Müdahaleler, 1973-2014*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 3-58.
- Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e kadar*. Ankara: İmge Yayınları, 242.
- Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 567.
- Sander, O. (1998). *Siyasi Tarih (1914-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi, 200-520.
- Scherer, J. (1987). *USSR Facts and Figures Annual, Vol2*. ABD: Academic International Press, 259.
- Scheuer, M. (2011). *Osama Bin Laden*. New York: Oxford University Press, 107-120.
- Schulzinger, R.D. (1997). *A Time for War: The United States and Vietnam, 1941-1975*, 41-42.
- Selim, Y. (2004). *Afganistan ve Dostum*. Ankara: Hiller Yayınları, 251.
- Semiz, Y. ve Akgün B. (2005). Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 172.
- SETA. (2020). *"Afganistan Barış Müzakereleri Katar'da Başladı"*. <https://setadc.org/afganistan-baris-muzakereleri-katarda-basladi/> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- Sever, A. (1997). Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52 (1), 647-660.
- Sever, M. ve Kılıç, E. (2001). *Düşmanını Arayan Savaş*. İstanbul: Everest Yayınları, 287.
- Sevinç, B. ve Çiftçi, İ. (2016). *Terrorism Türkiye, Avrupa, Amerika*. Ankara: Karınca Yayınları, 17.
- Shakir, S. (2020). *Taliban ve Peştunistan Sorunlarının Afganistan-Pakistan İlişkilerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 61-94.
- Shroder, J.F. (1982). Afghanistan's Unsung Riches. *Christian Science Monitor*, 23.

- Time. (1980). "My Opinion of the Russians Has Changed Most Drastically". <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,921764,00.html> (Erişim Tarihi: 12.07.2020).
- Topal, A. H. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*. İstanbul: BetaYayınevi, 234.
- Tzou, B. N. (1990). *China and International Law: The Boundary Disputes*. New York: Praeger Publishers, 32.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih. 1789 – 1999*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 607-815.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih 1789-1994*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 544.
- Ulutaş A. (2006). *I. ve II. Körfez Savaşının Türkiye'ye Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 64-65.
- UNAMA (2020'a). "Briefing to the United Nations Security Council by the Secretary-General's Special Representative for Afghanistan, Ms. Deborah Lyons" https://unama.unmissions.org/sites/default/files/25_june_2020_srg_briefing_security_council_english.pdf (Erişim Tarihi: 08.07.2020).
- UNAMA VE BMMYK. (2020). "Afghanistan Protection of Civilians in Armed Conflict" https://unama.unmissions.org/sites/default/files/afghanistan_protection_of_civilians_annual_report_2019_-_22_february.pdf (Erişim Tarihi: 04.07.2020).
- UNAMA. (2011'a). "Afghan People's Dialogue on Peace" https://unama.unmissions.org/sites/default/files/peoples_dialogue_final_report.pdf (Erişim Tarihi: 06.07.2020).
- UNAMA. (2011b). "Unama Welcomes Civil Society Report" (4 Aralık 2011) https://unama.unmissions.org/sites/default/files/december_04_unama_pd_press_statement_eng.pdf (Erişim Tarihi: 05.07.2020).
- UNAMA. (2019). "Civilian Victims Of Afghan Conflict Gather In Mazar To Call For Inclusion In Peace Efforts" <https://unama.unmissions.org/civilian-victims-afghan-conflict-gather-mazar-call-inclusion-peace-efforts> (Erişim Tarihi: 06.07.2020).
- UNAMA. (2020b). "Afghanistan Protection Of Civilians In Armed Conflict First Quarter Report: 1 Ocak- 31 Mart 2020" https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_protection_of_civilians_in_armed_conflict_-_2020_first_quarter_report_english_0.pdf (Erişim Tarihi: 01.07.2020).
- Ural, A. (2009'a). ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik ORTA DOğU*, 3(2), 131-147.
- Ural, A. (2009b). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*. İstanbul: Akademik Kitaplar, 31.
- US Holocaust Museum. (b.t). *Roosevelt İkinci Dünya Savaşı Ulusa Sesleniş Görüntü Kaydı*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/film/roosevelt-announces-aid-for-britain> (Erişim Tarihi: 07.05.2020)
- Uslu, N. (2000). *Türk- Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 182.
- Uysal, H. (1996). *Adı Afganistan*. Ankara: Öteki Yayınevi, 78-116.
- Uzgel, İ. (2001). ABD ve NATO ile ilişkiler, 1990-2001. (243-326). 1980-1990 ABD'yle İlişkiler. (34-83). İçinde; *Türk Dış Politikası Cilt II (16)*. İstanbul: İletişim yayınları, 37-278.
- Ülger, İ. K. (1999). Taliban: Afganistan'da Pax Amerikan'ın İslamcı Militanı. *Avrasya Dosyası*, 4, 98.
- Ülker Erkan, B. A. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Sosyal Bilimler*, 8(1), 19-188.
- Visalli, D. (2014). Afghanistan: A Brief History Explains Everything. *The Methow Naturalist*.

- <http://www.methownaturalist.com/23-Afghanistan-A%20Brief%20History.pdf>
(Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- Volkov, Y. (1980). *The Truth About Afghanistan*. Moskova: Novosti Press Agency Publishing House, 65-69.
- Vurmay, H. M. (2004). Ölümcül Doktrin: Teknolojik Terör. *Cumhuriyet Strateji*, 1(14), 5.
- Ward, B.M. (2006). *The shift in United States Foreign Policy in the Middle East since 1989*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of South Florida, Florida, 79.
- Woodward, B. (2005). *Bush Savaşta*. (Çev: Ş. Kamcez). Ankara: ArkadaşYayınevi, 220-351.
- Wright, L. (2006). *The Looming Tower*. New York: Alfred A. Knopf. Yayınevi, 131-134.
- Yalçın, O. (2013). Amerika'n Toplumunun Oluşumu ve Güç Merkezi Olma Stratejisi. *Uçak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 423.
- Yanar, R. (2017). OPEC ve Petrol Fiyatları. *Ortadoğu*, 9(78), 74-77.
- Yaraşır, V. (2001). *11 Eylül: Gerçeğin Çölüne Hoş Geldiniz*. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 71-79.
- Yegin, A. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. SETA Yayınları, 19.
- Yılmaz H. İ. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi*, 3(1), 99-128.
- Yılmaz T., şahin M., Taştekin M. (Ed.). (2005) Ortadoğu Siyasetinde İsrail. Ankara: Platin Yayınları, 1-79.
- Yiğit, A. (2013). Ortadoğu Enerji ve Savaş *EMO Dergi*, (2), 1-50.
- Yousaf, M. & Adkin, M. (2001). *Afghanistan: The Bear Trap*. Havertown: CASEMATE, 27-85.
- Zahrani, M.T. (2002). The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect. *World Policy Journal*, 19(2), 95.
- Zeydan, A. M. (2013). *Taliban'ın Yükselişi*. (Çev. H. Afacan). İstanbul: Mana Yayınları, 44-45.
- <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/09/12/the-annual-cost-of-the-war-in-afghanistan-since-2001-infographic/?sh=6d47f99d1971> (Erişim Tarihi: 01.07.2020)

